

Horváth Csaba Barnabás
Ázsiai erőegyensúly

Nemzetközi Tanulmányok Intézete

témavezető: Dr Csicsmann László egyetemi docens

© *Horváth Csaba Barnabás*

Budapesti Corvinus Egyetem

Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola

Ázsiai erőegyensúly

A földrajzi elhelyezkedés szerepe az USA és Kína ázsiai vetélkedésében

Ph. D. értekezés

Horváth Csaba Barnabás

Budapest

2013

Köszönetnyilvánítás

Az értekezés megírását a Budapesti Corvinus Egyetem TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0005 valamint TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0023 programjai támogatták.

Az értekezés megírásához a következő további ösztöndíjak támogatása, valamint a következő intézményekben végzett kutatások járultak hozzá:

Tartalomjegyzék

Bevezetés	8
Témaválasztás és hipotézis	8
Módszertan és megválaszolni kívánt kérdések.....	9
A legfontosabb felhasznált szakirodalmi munkák.....	11
1. A geopolitikai megközelítés napjainkban	15
2. A kontinentális erőegyensúly modellje.....	26
2.1 Történelmi előkép: A kontinentális erőegyensúly modellje a 18.-19. századi Európa történetében	26
2.2 Általános jellemzők, kiváltó okok.....	32
3. A civilizációs-kulturális hovatartozás kérdése és hatásai– egy szűkebb és egy tágabb „Ázsia”	38
4. Stratégiai játszmák napjainkban- Hogyan érvényesül a kontinentális erőegyensúly modellje, mennyiben vannak jelen az ezt kiváltó tényezők ma az ázsiai-csendes-óceáni térségben?	46
4.1 A „nagy négyes”- az amerikai-indiai-japán-ausztrál együttműködés	46
4.1.1 Csapdahelyzet az indiai-kínai biztonságpolitikai viszonyban	47
4.1.2 Csapdahelyzet a kínai-japán kapcsolatokban	58
4.1.3 A Dél-kínai-tenger	72
4.1.4 A négy ország együttműködése 2007 óta.....	77
4.2 Oroszország.....	80
5. A gazdasági interdependencia kérdése	100
A gazdasági interdependencia mint mérséklő erő	100
Az USA és Kína gazdasági szimbiózisa	100
Lehetséges fejlődési irányok a viszonyrendszerben	104
Vissza a jövőbe?	107

6. Egyéb tényezők	111
6.1 Az USA, Kína, és az ázsiai integrációs törekvések	111
A kelet- és délkelet-ázsiai integrációs folyamatok hatása az USA és Kína versengésére	111
6.2 A demokráciák és autokráciák kérdése	115
7. Esettanulmány: Japán speciális kül- és biztonságpolitikai helyzete a kínai-japán-amerikai viszony tükrében	116
Bevezető	116
7.1 Japán változó nemzetközi környezete	118
7.2 Japán 1945 után	120
Japán speciális berendezkedése	120
Irányzatok Japánban	122
A Japánnal kapcsolatos attitűd Kínában	123
A Japán Önvédelmi Erő	125
A japán pártrendszer	131
7.3 Előzmények - tendenciák 1945-2001 között	133
Japán kül- és biztonságpolitikájának alakulása	133
A kínai-japán viszony alakulása 1945-2001 között	135
7.4 Japán kül- és biztonságpolitikája 2001 óta	137
A Koizumi-kormány, és az azt követő LDP kormányok – 2001-2009	137
Hatoyama és a DPJ kormányok -2009-2012	139
A 2012-2013-as választások	142
7.5 Japán haderejének fejlesztése az utóbbi években	143
7.6 Japán és a kínai-japán ellentét szerepe a regionális integrációs kezdeményezésekben	147
7.7 Japán szerepe a négyoldalú együttműködés elindításában	153
Esettanulmány-összegzés	155

Konklúzió	159
A kontinentális erőegyensúly elve Ázsia mai nemzetközi viszonyaiban	161
Egyéb észrevételek.....	162
Az el-nem köteleződés tendenciája kisebb országok esetében.....	162
Egy multipoláris világ	166
Hogyan hathat mindez Európára és Magyarországra? – Szűkebb környezetünk számára leszűrhető tanulságok	168
Lehetséges forráskönyvek	172
Zárszó	183
Bibliográfia	186
Hivatkozott interjúk és előadások.....	199
Táblázatmelléklet az esettanulmányhoz.....	200
Térképmelléklet	202

Bevezetés

Témaválasztás és hipotézis

Kína felemelkedése és a Csendes-óceán térségében egyre intenzívebbé váló amerikai-kínai versengés napjaink egyik legizgalmasabb világpolitikai folyamata. A folyamat különböző vetületei más-más kérdéseket vetnek fel. Milyen lesz az előrejelzések szerint hamarosan az USA-val azonos gazdasági súlyra szert tevő Kína globális szerepe? Regionális szinten hogyan alakul a délkelet-ázsiai térség feletti befolyásért folytatott amerikai-kínai versengés? Legfőbbképpen pedig, az egyre erősödő Kína a jelenlegi globális rendszerbe beilleszkedni, vagy azzal szemben kihívóként fellépni fog? A nemzetközi szakirodalom intenzíven foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, közben pedig a téma aktualitását jelzi, hogy a néhány hét különbséggel lezajlott 2012-es kínai vezetésváltás és az amerikai elnökválasztás után Obama elnök első útja Délkelet-Ázsiába vezetett.

A dolgozat és az alapjául szolgáló hipotézis abban tér el a témakörrel foglalkozó elemzések többségétől, hogy elsősorban nem magának a két főszereplőnek, Kínának és az USA-nak a külpolitikai doktrínáit, szándékait, célkitűzéseit vizsgálja, hanem azokat a rajtuk kívül álló, de nemzetközi mozgásterüket meghatározó geostratégiai tényezőket, amelyek behatárolják választási lehetőségeiket, és ebből próbálunk meg következtetéseket levonni arra nézve, hogy politikájukat hogyan befolyásolják ezek.

A dolgozat alapjául szolgáló hipotézisem két alapfelvetésre épül:

Az egyik, hogy a két főszereplő földrajzi elhelyezkedését tekintve Kína, mint olyan kontinentális állam, amelyet számos, önálló nagyhatalmi tudattal rendelkező állam vesz körül (India, Oroszország és Japán) szignifikáns hátrányban van az USA-val szemben, amely szigetországgént az Atlanti-óceán, a Csendes-óceán, és a Jeges-tenger között fekszik, és a dolgok jelenlegi állása szerint mindkét szárazföldi szomszédja (Kanada és Mexikó) egyértelműen saját befolyási övezetének részét alkotja. A hipotézisem szerint ez a felállás rendkívül káros Kína, és rendkívül

előnyös az USA számára, hiszen a Kína és nagyhatalmi szomszédai közt jelen lévő, gyakran jelentős érzelmi töltettel és történelmi háttérrel rendelkező vitás kérdések egyfelől megnehezítik Kína számára az együttműködés elérését ezekkel az országokkal, másfelől az USA számára lehetőséget jelentenek arra, hogy az „oszd meg és uralkodj” elvét alkalmazva kijátssza Kína ellen annak nagyhatalmi szomszédait. Kína számára ugyanakkor az USA-val szemben hasonló eszköz nem áll rendelkezésre, az USA számára ebből a szempontból kényelmes helyzetet jelent saját szigetország-szerű elhelyezkedése.

A másik alapfeltételezés pedig az, hogy e körülmények összessége a Kína és az USA versengése terén egy olyan modell körvonalait jelzi, amely több mint két évszázadon át meghatározta a nemzetközi kapcsolatok történetét Európában. Ez a kontinentális erőegyensúly modellje, ahol is Nagy-Britannia a kontinentális európai hatalmak éppen aktuálisan legerősebbikét mindig az azzal ellentétben lévő kisebb kontinentális európai hatalmak támogatásával igyekezett fékentartani, legyen szó XIV. Lajos Franciaországról, a tengerszorosok megszerzésére törekvő cári Oroszországról, vagy éppen Vilmos császár Németországról.

A dolgozat hipotézisének alapállítása az, hogy ezek a körülmények olyan jelentős hátrányt jelentenek Kína számára, amely, amíg a jelenlegi szereplők alapvető integritása és identitása változatlan marad, akkor sem teszi lehetővé számára az USA-val azonos globális befolyás elnyerését, ha egyébként gazdasági súlya és akár katonai ereje is eléri az Egyesült Államokét.

Módszertan és megválaszolni kívánt kérdések

A dolgozat tehát elsősorban nem magának az USA-nak és Kínának a politikai doktrínáit, célkitűzéseit, szándékait vizsgálja, hanem az ezen doktrínákat, célkitűzéseket és szándékokat korlátok közé szorító geostratégiai tényezőket. Ahogyan azt már említettük, ebből a szempontból a két szereplő közti döntő különbség, hogy míg Kína több, saját nagyhatalmi identitással rendelkező országgal körülvett kontinentális állam, addig az USA stratégiai értelemben rendelkezik a szigetországok minden előnyével, hiszen mindkét szárazföldi szomszédja a befolyási

övezetébe tartozó, nála lényegesen gyengébb állam, a világ többi jelentősebb hatalmától pedig óceánok választják el.

Kína szomszédai közül elsősorban három ország, India, Oroszország, és Japán emelhetőek ki, mint olyan államok, amelyek saját jogon önálló nagyhatalmi identitástudattal rendelkeznek, és gazdasági, katonai, vagy demográfiai súlyuk ma is jelentős globális szereplővé teszi őket. A dolgozat tehát abból az alapfeltételezésből indul ki, hogy Kína globális befolyásának mértékére, az USA és Kína versengésére döntő hatással lehet, hogy Kínának ez a három jelentős szomszédja hogyan viszonyul ezekhez a dolgokhoz. A dolgozat vizsgálatainak középpontjában tehát az áll, hogy Kínának az ezzel a három állammal való szomszédsága hogyan befolyásolja ezeket a folyamatokat.

Ezen a téren pedig, a geostratégiai tényezők szerepénél maradva elsősorban azt vizsgáljuk, hogy ezek hogyan befolyásolják a kínai-indiai, a kínai-orosz és a kínai-japán viszonyt, ezáltal Kína e három országgal való szomszédságának szerepét a kínai nagyhatalmi reményeket valamint a kínai-amerikai versengést illetően. Megvizsgáljuk, hogy e szomszédi viszonyokban a geostratégiai tényezőknek van-e a szereplők döntési lehetőségeit, mozgásterét nagyban megkötő, esetleg kényszerpályára terelő hatása, és azt is, hogy ahol és amennyiben van ilyen, ott ez hogyan befolyásolja a szereplők mozgásterét. A fő kérdés tehát az, hogy összességében milyen mértékben van mindez determinisztikus hatással Kínának az ezzel a három szomszédos országgal való viszonyára, ezáltal Kína külpolitikai mozgásterére, azon keresztül pedig a kínai-amerikai versengésre. Vagyis, hogy Kína kontinentális elhelyezkedése három ilyen jelentős hatalom közvetlen szomszédságában hogyan befolyásolja nagyhatalmi reményeit?

A dolgozat elején ugyanakkor rövid kitérőt teszünk a feltételezett geopolitikai mintázat, a kontinentális erőegyensúly modelljének történelmi előképét, e modellnek az európai történelmet meghatározó szerepét illetően.

A dolgozat elsődleges és másodlagos források, valamint interjúk felhasználásával készül.

A legfontosabb felhasznált szakirodalmi munkák

A tervezett disszertáció kutatásának középpontjában az USA és Kína vetélkedését befolyásoló geostratégiai tényezők, és ezeknek a két szereplő mozgásterére gyakorolt hatásai állnak. Kína felemelkedése napjaink egyik legizgalmasabb folyamata, amellyel a szakirodalom is élénken foglalkozik.

Hugh White 2012-ben megjelent, „The China Choice” című könyvében arra a végkövetkeztetésre jut, hogy egy Kínával szembeni amerikai feltartóztatási politika csak a mindkét fél számára káros konfliktusok veszélyét valószínűsítene, és így kontraproduktív lenne. A könyv végkövetkeztetése szerint ehelyett a megfelelő válasz egy, az 1815-ös bécsi kongresszushoz hasonló formalizált ázsiai-csendes-óceáni nagyhatalmi koncert létrehozása lenne, amelyben az USA rendezett körülmények között biztosíthatná Kína számára az öt megillető helyet. (White [2012])

G. John Ikenberry, 2008-ban, a Foreign Affairs-ben megjelent „The Rise of China and the Future” című tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy a nyugati normák szerint működő nemzetközi rendszer képes lesz integrálni Kínát, mert Kína számára is sok előnnyel jár az ebbe való integrálódás, míg egy alternatív nemzetközi struktúra létrehozásával való próbálkozás több kárt, mint hasznot okozna Peking számára. (Ikenberry [2008] pp. 23.-37.)

Zbigniew Brzezinski, 2012-ben a Foreign Affairs-ben megjelent tanulmányában úgy vélekedik, hogy egy, az Oroszország és Törökország teljes fokú euroatlanti integrációjával megteremtendő „Tágabb Nyugat” lehet képes Kína megfelelő ellensúlyozására, ugyanakkor ennek a „Tágabb Nyugatnak” megfelelő tapintattal és visszafogottsággal kell eljárnia ha Kína és Japán, valamint Kína és India közt közvetíteni akar, vigyázva arra, hogy tiszteletben tartsa Kína érzékenységet. (Brzezinski [2012] pp. 97.-104.)

Aaron Friedberg 2011-ben megjelent, „A Contest for Supremacy: China, America, and the Struggle for Mastery in Asia” című könyvében arra a következtetésre jut, hogy egyik félnek sem érdeke, hogy az USA és Kína közti versengés antagonisztikus szembenállássá fajuljon, és ennek elkerülése lehetséges is. Ugyanakkor a könyv

következtetéseinek része az a sokak által vitatott feltételezés is, hogy Kína gazdasági demokratizálása előbb-utóbb jó eséllyel elvezethet az ország demokratizációjához, az ország demokratizációja pedig a „demokratikus béke” elmélet értelmében nagyban megkönnyíti majd az USA-val való békés egymás mellett élést. Barry Buzan 2010-ben megjelent tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy Kína békés felemelkedése lehetséges, de nehéz feladat lesz. Kínának két választási lehetősége van: Ha a regionális térnyerésre összpontosít, akkor jobban hangsúlyozhatja saját, a nyugati világtól eltérő kulturális identitását és politikai berendezkedését, ha viszont a globális befolyást teszi meg fő céljává, akkor ahhoz, hogy egy globális szinten is vonzó alternatívát tudjon nyújtani, nagyobb lesz rajta a nyomás a további reformokat, és a fennálló nemzetközi rendszerhez való idomulást illetően. Mindkét esetben megkerülhetetlen ugyanakkor a megegyezés a kelet-ázsiai térség második legjelentősebb államával, Japánnal, valamint Kína identitásának világos megfogalmazása. (Buzan [2010])

Henry Kissinger 2011-ben megjelent, „On China” című könyvében megállapítja, hogy Kínát és az USA-t olyan fokú interdependencia köti össze, hogy egy köztük elinduló hidegháború súlyosan veszélyeztetné nem csak mindkettőjük, de az egész csendes-óceáni régió fejlődését. Következtetése szerint az USA részéről nem lenne kívánatos egy Kína felemelkedését akadályozni próbáló stratégia, mert Kína nem törekszik más államok társadalmi berendezkedésének felforgatására, és igen fontos helyet foglal el a világ gazdaság szerkezetében, ezért érdeke sem lenne a status quo veszélyeztetése, ráadásul kifejezetten visszafogott és türelmes külpolitika jellemzi. (Kissinger [2011])

Zhao Suisheng pedig 2012-ben megjelent tanulmányában a jelenlegi folyamatokat illetően arra a következtetésre jut, hogy a Kína és az USA közt 2010 óta intenzívebbé váló stratégiai versengés az erő pozíciójához való visszatérést jelenti. (Zhao [2011]) Azonban ezzel együtt is mindkét fél szemelőtt tartja, hogy vitáikat a megfelelő keretek közt kell tartani, valamint a térség országai is elutasítják, hogy választaniuk kelljen az USA és Kína között. (Zhao [2012])

Mivel a vizsgált téma egy napjainkban játszódnó, napi aktualitással formálódó folyamathoz kapcsolódik, ezért az áttekintő művektől eltekintve a felhasznált szakirodalomnál igen fontos szempont, hogy minél frissebb legyen, hiszen ebben a történetben nem egy szempontból az elmúlt néhány év is jelentős változásokkal járt. Ez az egyes szerzők álláspontját is alakíthatta, így a témában több munkát megjelentető szerzők esetében is különös hangsúlyt helyezünk a legfrissebb munkáikra.

Mivel a dolgozathoz felhasznált összes munka ismertetése terjedelmi korlátokba ütközne, ezért az általános áttekintő művek mellett itt most csak a kínai-japán, a kínai-indiai, és a kínai-orosz szomszédságra vonatkozó legfrissebb és legfontosabb felhasznált műveket emeljük ki.

Japán és Kína viszonyát illetően kulcskérdés a japán „békealkotmány” valamint ehhez kapcsolódóan Japán újrafelfegyverzésének kérdése. Ebben a témában kiemelhető munka Yoshihide Soeya, Masayuki Tadokoro, és David A. Welch közös munkája, a 2011-ben megjelent, „Japan as a 'Normal Country'? – A Nation in Search of its Place in the World” című kötet, Japán katonai erejét illetően Christopher W. Hughes, munkáit, Japán speciális külpolitikai helyzetének a kelet- és délkelet-ázsiai regionális integrációs kezdeményezésekre gyakorolt hatásáról pedig Takashi Teradeától a „The United States and East Asian Regionalism: Inclusion-Exclusion Logic and the Role of Japan”, valamint Chien-Peng Chung-tól a „Japan's Involvement in Asia-Centered Regional Forums...” emelhető ki. India esetében különösen fontosak a két ország haditengerészeti vetélkedésével foglalkozó munkák, ezek közül kiemelhető Gurpreet S. Khurana-tól a „China's 'String of Pearls' in the Indian Ocean...” című 2008-as tanulmány. Kína és India viszonyával kapcsolatban a CNA sinológiai műhelyének 2011-ben megjelent, Murray Scott Tanner szerkesztette „Distracted Antagonists, Wary Partners” című tanulmányát, illetve Mohan Malik 2012-es, „India Balances China” című tanulmányát, amely az Asian Politics & Policy című folyóiratban jelent meg. Kínának az indiai-pakisztáni ellenségeskedéshez való, a kínai-indiai kapcsolatokat

döntően meghatározó viszonyáról pedig Jian Yang és Rashid Ahmed Siddiqi „About an ‘All-Weather’ Relationship:

security foundations of Sino-Pakistan relations since 9/11” című, 2011-es, és Harsh V. Pant „The Pakistan Thorn in China-India-US Relations” című ugyancsak 2011-es tanulmányát. Általánosságban India külpolitikai stratégiáját illetően pedig a A „Grand Strategy for India – 2020 and beyond” című könyvet említhetjük, ami 2012-ben jelent meg Krishnappa Venkatshamy és Princy George szerkesztésében. Oroszország és Kína viszonyát illetően a Shanghai Együttműködési Szervezet meghatározó, erre vonatkozóan Thrassy N. Marketos, China’s Energy Geopolitics – The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia című 2009-es könyvét, valamint Alyson J. K Bailes, Dunay Pál, Pan Guang és Mikhail Troickij „The Shanghai Cooperation Organization” című 2007-es tanulmányát emelnénk ki.

Mivel a dolgozathoz felhasznált összes munka ismertetése terjedelmi korlátok miatt itt most nem lehetséges ezért itt csak a kínai-japán, a kínai-indiai, és a kínai-orosz szomszédságra vonatkozó legfrissebb és legfontosabb felhasznált művekre szorítkoztunk. A felhasznált szakirodalom teljes listája az itt ismertetett legfontosabb munkák pontos adataival együtt megtalálható a dolgozat bibliográfiájában.

1. A geopolitikai megközelítés napjainkban

Mint a szereplők döntési lehetőségeit megkötő külső tényezőket vizsgáló elemzés, az értekezés egy realista-geopolitikai megközelítést képvisel. Így viszont, mielőtt magába az elemzésbe belekezdenénk, érdemes egy rövid, áttekintő jellegű kitérőt tennünk a geopolitika mint megközelítési mód mai helyzetét illetően. A geopolitikai megközelítést, illetve Kína erősödésének ilyen jellegű vizsgálatát illetően napjaink szakirodalmából Robert D. Kaplan két munkáját emelhetjük ki. A geopolitikai megközelítés napjainkban való létjogosultságát vizsgáló tanulmány „The Revenge of Geography” címmel, a Foreign Policy 2009. májusi-júniusi számában jelent meg, míg a Kína ilyen irányú vizsgálatára összpontosító „The Geography of Chinese Power” című munka a Foreign Affairs 2010. májusi-júniusi számában.

Az előbbi munka a geopolitika újbóli létjogosultságát mint a realizmus visszatérésének meghatározó elemét tárgyalja, ezt a fajta realizmust pedig nem csak a liberális, de a neokonzervatív szemlélettel is szembeállítja. Úgy véli, a liberális és neokonzervatív szemlélet tulajdonképpen ugyanannak az idealista megközelítésnek a két változata, hiszen mindkettő a nyugati típusú demokrácia eszméi terjesztésének univerzalista felfogását képviseli. Ezzel szemben a realizmus az olyan, a szereplők ellenőrzésén kívül eső erők szerepét vizsgálja, mint a földrajz, a kulturális identitás, vagy a történelmi gyökerek. Mindez alapján azt próbálja meg meghatározni, hogy ezek hogyan befolyásolják a szereplők mozgásterét. Rámutat, hogy a földrajz kulcsfontosságú ezek között a tényezők között. A politikatudomány, mint önálló diszciplína megjelenése előtti időkben, a 18.-19. századi Európa politikai gondolkodásában a földrajz, mint tudományág meghatározó szerepet töltött be, és gyakran egyesítette magában politikai, gazdasági, (etno)kulturális és geostratégiai tényezők vizsgálatát. (Kaplan [2009])

A „The Revenge of Geography”-ban Kaplan kitérőt tesz a geopolitikai gondolkodás korábbi jelentős képviselőinek ismertetésére is.

A Kaplan által említett szerzők közül Fernand Braudel 1949-es, „A Földközi-tenger, és a mediterrán világ II. Fülöp korában” című munkájában az ökológiai megközelítést is behozza a képbe, azt állítva, hogy a Földközi-tenger medencéjének viszonylag száraz éghajlata, és a terület mezőgazdasági szempontból rossz minőségű talaja döntő szerepet játszott az ókori görög gyarmatosítás, majd pedig a római terjeszkedés elindításában. Braudel megközelítése ma a természeti erőforrásokért folyó versengés kiéleződése, valamint a klímaváltozás miatt lehet releváns. (Kaplan [2009])

Alfred Thayer Mahan a tengeri haderő fontosságára helyezte a hangsúlyt, és kulcsfontosságot tulajdonított a Csendes- és az Indiai-óceánoknak, mert aki az ezek feletti ellenőrzést birtokolja, az ráhatással tud lenni még az ázsiai kontinens belsejében zajló folyamatokra is. A „Közép-Kelet” fogalmát is Mahan alkotta meg 1902-ben, az Arábia és India közti térségre vonatkoztatva. (Kaplan [2009])

Nicholas Spykman az összefüggéseket a két világháború között az USA szemszögéből vizsgálva ugyancsak kulcsszerepet tulajdonított az óceánoknak, mert ezek révén nyílik lehetőség Oroszország szárazföldi hatalmának ellenőrzésére. Spykman ugyanakkor már a második világháború idején megjövendölte Kína felemelkedését, és azt is, hogy ha ez bekövetkezik, az USA-nak majd Japánt kell támogatnia Kína ellenében. (Spykman, és Sempa, [2007])

A Kaplan által kiemelt geopolitikai gondolkodók legjelentősebbike természetesen Sir Halford J. Mackinder. Mackinder a globális folyamatok kulcsának Euráziát, mint kontinenst tartotta, magát az eurázsiai kontinenst pedig öt nagy egységre osztotta fel. Ezek négy nagy félszigetet, Európát, a Közel-Keletet, Indiát, valamint egy egységként Kelet- és Délkelet- Ázsiát, a négy félszigeten felül pedig ötödik egységként az Eurázsia középső és északi részén elhelyezkedő, sztyeppék, sivatagok és a szibériai tajga által meghatározott tágas térséget jelölte meg. Mackinder a négy nagy félszigetet egyben négy nagy, civilizációs jelentőségű eurázsiai vallás képviselőjeként is kezelte, így Európához a kereszténységet, a Közel-Kelethez az iszlámot, Indiához a Hinduizmust, Kelet- és Délkelet-Ázsiához pedig a buddhizmust

kapcsolta. A középső egységet tartotta Eurázsia kulcsövezetének, hiszen aki ezt ellenőrzi, az mind a négy nagy félszigethez hozzáférést nyer. Így tudott kisebb vagy nagyobb mértékben, de mind a négy nagy félszigetre betörni a Dzsingisz kán féle Mongol Birodalom, és emiatt tartotta Mackinder már 1904-ben a következő évtizedek kulcsszereplőjének az akkor még cári vezetésű Oroszországot. Ezzel Mackinder tulajdonképpen helyesen jelezte előre azt a kulcsszerepet, amit a Szovjetunió a 20. század második felében valóban játszott is. A Távol-Keletet illetően Mackinder azt az eshetőséget tartotta nyugati szemmel nézve igencsak veszélyes forgatókönyvnek, ha Kína foglalná el Oroszországtól a kulcsövezetet, vagyis Közép-Ázsiát és Szibériát. A maga sokkal nagyobb népességével, hosszú, mérsékelt égövi csendes-óceáni partvonalával Kína sokkal hatékonyabban tudná kiaknázni a kulcsövezet birtoklásában rejlő előnyöket, mint amennyire arra a meleg tengerektől elzárt, kisebb népességű Oroszország képes volt. Így Közép-Ázsia és Szibéria birtokában Kína egy olyan stratégiai előnyökkel rendelkező világhatalommá válna, amilyenre még nem volt példa.

Mackinder megállapításai egy másik szempontból is érdekesek lehetnek a jelenlegi Eurázsia folyamatait illetően, mégpedig a földrajzilag zárt és nyitott rendszerek megkülönböztetése kapcsán. Mackinder az európai civilizációt illetően határoz meg zárt és nyitott időszakokat. 1500 előtt, keleti és déli irányból az Dzsingiszida és az iszlám birodalmak ismétlődő támadásaitól fenyegetve, északról és nyugatról az akkor még áthatolhatatlannak hitt Atlanti-óceán által határolva Európa zárt földrajzi egységet képezett. 1500-tól azonban megváltozott a helyzet, a nagy földrajzi felfedezések olyan területeket nyitottak meg Európa számára, amelyeket aztán a következő évszázadokban képes volt a saját népességével benépesíteni, illetve gyarmatosítani. 1900-ra ez a folyamat lezárult, elfogytak az elosztható, gyarmatosítható „szabad” területek. Így ekkor a nyugati világban ismét egy zárt földrajzi rendszer jött létre, amely előrevetítette a két világháborút. (Mackinder [1904])

Kaplan ezt a folyamatot párhuzamba állítja Eurázsia napjainkban történő zárttá válásával. Paul Bracken, „Fire in the East” című írására hivatkozva kihangsúlyozza a távolságok technikai fejlődés következtében történt virtuális zsugorodásának jelentőségét. A technológiai fejlődés, és az ezzel párhuzamos, 20. századi népességnövekedés következtében az ázsiai kontinens stratégiai szempontból egyre zsúfoltabb helyé válik. A század elején perifériás területeik felett gyakran csak részleges vagy névleges ellenőrzést gyakorló államok többsége napjainkra de jure határaikig terjesztette ki, és konszolidálta szuverenitását, így többségében eltűntek az ázsiai kontinens nagy államai közti de facto ütközőzónák. A technológiai fejlődés ugyanakkor drasztikusan csökkentette a természetes akadályok, sivatagok, hegységek, és egyéb vad területek stratégiai jelentőségét. Mindezek együttesen azt eredményezték, hogy a kontinens nagy államai mára kölcsönösen sokkal könnyebben elérhetővé váltak egymás hadseregei számára, és egyúttal kölcsönösen sokkal közvetlenebb fenyegetést is jelentenek egymás számára, mint akár csak fél évszázaddal ezelőtt. Ahol 50-100 évvel ezelőtt az elsősorban még a belső szuverenitás konszolidálásával elfoglalt, korszerűtlenül felszerelt hadseregeket még nehezen áthatolható sivatagok és hegyláncok választották el egymástól, ott ma egymás hatósugarát átfedő rakétarendszerekkel és korszerű (vagy legalábbis viszonylag korszerű) légierőkkel felszerelt szomszédos országok sorakoznak a Földközi-tengertől egészen a Csendes-óceánig. Az addig járhatatlan térségeket ma (ha sok helyen ritkásan is) autóutak, vasutak, kőolaj- és földgázvezetékek hálózák be. A korábban végeláthatatlannak tűnő térségek így összezsugorodtak, egymástól távolinak tűnő országok de facto is egymás jól érzékelhető szomszédaivá váltak. A népességnövekedés és a gazdasági növekedés ezzel egyidejűleg megnövelte az érintett társadalmak igényét az ipari nyersanyagokra és fosszilis energiahordozókra, így az ilyen irányú versengés is felerősödött az ázsiai kontinens országai között. Az így fokozatosan kialakult „stratégiai zsúfoltság” pedig növeli a konfliktusok kockázatát, hiszen az egymással rivalizáló hatalmaknak így a korábbinál több okuk és lehetőségük is van az összeütközésre. (Kaplan [2009])

A „The Geography of Chinese Power” című írásában Kaplan a kínai expanzió három természetes irányát, és két, a kínai befolyási övezet számára gátat jelentő államot jelöl meg. A három irány Közép-Ázsia, Délkelet-Ázsia, és az orosz Távol-Kelet, míg a két, gátat képező állam India és Oroszország. (Kaplan [2010])

A tanulmány párhuzamba állítja a mai Kínát a 100 évvel ezelőtti USA-val. Az USA-ban 1890-et szokás megjelölni a vadnyugat meghódítása lezárásának éveként. Az Egyesült Államok ezzel befejezte belső területeinek meghódítását, és expanziója innentől kifelé irányult. Nagyjából ezzel egy időben ért el az amerikai gazdaság olyan fejlettségi szintet is, hogy a gazdasági körülmények is összecsengtek a Csendes-óceán és Latin-Amerika irányában megvalósuló expanzióval.

Ahogy az USA a 19. század végére, úgy Kína a 20. század végére konszolidálta belső szuverenitását, és ahogy az USA esetéhez hasonlóan a gazdasági fejlettsége is ekkorra érte el azt a szintet, hogy nyersanyagszükségletei már komoly érdekeltségek és létesítmények kialakítását tegyék szükségessé, távoli országokban. Kaplan a tanulmányban Kínát „über-realista” hatalomként határozza meg, amely expanziójának irányait gazdasági létszükségletei, elsősorban a gazdasága számára elengedhetetlen nyersanyagok és energiahordozók utánpótlásának biztosítása határozza meg. Azonban azzal, hogy Kína politikai kapcsolatok építésével, politikai befolyása kiterjesztésével is igyekszik biztosítani hozzáférését ezekhez az erőforrásokhoz, már önmagában is átrendezi az erőviszonyokat.

Macindere 1904-es elképzelésével egybeesően a kínai expanzió egyik iránya az Eurázsia közepén elterülő „kulcsövezet” felé mutat. Közép-Ázsia felé a 18. században megszerzett, civilizációs szempontból sokkal inkább muzulmán-közép-ázsiai, mintsem kínai vagy konfuciánus karakterű, ujburok lakta tartomány, Xinjiang jelenti Kína hídfőállását. Itt –ahogy azt az értekezés későbbi fejezetében is látni fogjuk – Kína Kazahsztánból kőolajvezeték, Törkmenisztánból pedig földgázvezeték létesített Xinjiangon át belső területei irányába. A gazdasági együttműködés mellett pedig a politikai befolyását is növelni próbálja a térség országaiban, ahogy látni fogjuk, elsősorban Kazahsztánban. Mackinder

helyzetértékelésének megfelelően, miszerint a kulcsövezet jelentősége abban áll, hogy hozzáférést biztosít mind a négy nagy félszigethez, a közép-ázsiai volt szovjet köztársaságok valóban szárazföldi kapcsolatot jelentenek Kína, és olyan, vele szoros kapcsolatban álló dél-ázsiai, illetve közel-keleti államok között, amelyekkel kereskedelmének nagy része ma még jellemzően tengeri úton zajlik. Türkmenisztán, ahonnan közvetlen szárazföldi gázvezeték létesült Kínába, határos Iránnal, amely már ma is nagy mennyiségben szállít energiahordozókat Pekingnek, de ma még kockázatosabb, tengeri úton. A közép-ázsiai volt szovjet köztársaságok határosak Afganisztánnal is, amely ma amerikai befolyás alatt áll ugyan, de ahol Kínának már most bányászati érdekeltségei vannak, és amely kapcsolódási pontot jelent Kína fő dél-ázsiai szövetségese, Pakisztán felé. Így tehát ha Xinjiangot tekintjük Kína hídfőállásának a posztszovjet Közép-Ázsia felé, akkor a posztszovjet Közép-Ázsia potenciális hídfőállás lehet az Iránnal és Pakisztánnal való folyamatos szárazföldi összeköttetés megteremtését illetően.

Észak felé Mongólia jelent olyan, ritkán lakott, természeti erőforrásokban gazdag, katonailag gyenge országot, amelyet Kína könnyen a politikai befolyása alá vonhat. Ezzel szemben a mackinderi kulcsövezet északi felében, Szibériában Oroszország jelenléte komoly gátat jelent Kína expanziójával szemben. Itt legfeljebb csak gazdasági befolyásszerzés, és demográfiai beáramlás valószínűsíthető, azonban ez is leginkább csak a terület legkeletibb, a Bajkál-tótól keletre fekvő szegletében, Csita, Habarovszk, és Vlagyivosztok térségben, az Amur és az Usszuri medencéjében, vagyis az orosz Távol-Keleten. Zbigniew Brzezinski mellett Kaplan is felveti annak lehetőségét, hogy Oroszország végül az USA-val fog össze a kínai expanziótól való félelmében.

Délnyugat felé India jelent komoly gátat Kína aspirációjával szemben, a két ország szinte természetes rivális. India és Kína közt történelmileg és geostratégiailag mindig is Tibet jelentett ütközőzónát, és a Tibet feletti kínai ellenőrzés ma ebből a szempontból döntő előny Kína számára Indiával szemben.

Délkelet-Ázsia államai többségükben mind kulturálisan, mind pedig gazdaságilag igen erős szálakkal kötődnek Kínához. Kaplan megállapítja, hogy Kína ma legolcsóbb iparcikkei felvevőpiacának, ugyanakkor mezőgazdasági termékek forrásának használja Délkelet-Ázsiát, ami tipikus centrum-periféria jellegű gazdasági kapcsolat. A térségben a muzulmán, de viszonylag nyugatbarát Indonézia és a katolikus Fülöp-szigetek tanúsítják a leg távolságtartóbb magatartást Kínával, és a leg együttműködőbb magatartást az USA-val szemben. Kína és India között ugyanakkor Mianmar jelent ütközőállamot, és ebben az országban felszínre is kerül kettejük versengése a nagyobb gazdasági és politikai befolyásért. Érdekesség, hogy a kínai többségű Szingapúr viszonylag távolságtartóan viszonyul a Kínai Népköztársasághoz, az USA mellett Tajvannal is erősítve kapcsolatait, attól való félelmében, hogy Peking térnyerése esetén Hongkong sorsára juthat.

Kelet felé két földrajzi egység, a Koreai-félsziget, és a Japánt, Tajvant, és a Fülöp-szigeteket magába foglaló „első szigetív” jelenti Kína mai befolyási övezetének keleti határait. A Koreai-félszigeten Kína ma az amerikai katonai jelenléttel szemben ütközőállamként támogatja Észak-Koreát. Azonban mégis, már rövid távon is az lenne a legkényelmesebb számára, ha a jelenlegi, Pekinggel szemben is különutas, emellett meglehetősen kiszámíthatatlan észak-koreai rezsimet egy egyértelműen Kína-orientált, kiszámíthatóbb vezetésre cserélhetné le. Hosszú távon pedig Kínának Kaplan megállapítása szerint nem biztos, hogy félnivalója volna egy Szöul vezette egyesült Koreától. Dél-Korea ma gazdaságilag erősebb szálakkal kötődik Kínához, mint Japánhoz, a dél-koreai közvélemény ugyancsak pozitívabban viszonyul Kínához, mint Japánhoz, az amerikai katonai jelenlétet már ma is fenntartásokkal kezeli, egy koreai egyesülés esetén pedig kevés indok lenne az amerikai csapatok további befogadására. Így Kaplan szerint még egy déli vezetéssel egyesült Korea is, még ha laza és viszonylag távolságtartó formában is, de valószínűleg Kína szövetségesévé válna, és eltávolodna az USA-tól, Japántól pedig még annál is jobban. Kaplan fejtegetéséhez hozzátehetjük, hogy egy egyesítés esetén számolni kellene az egyesült Korea politikai életébe integrálódó északi népességgel is, akiktől hosszú távon nyilvánvalóan nem lehetne megtagadni a választójogot. Márpedig, ha a

jelenlegi totalitárius rezsimet nem is sírná vissza, az északi népességben az USA-ellenesség és Japán-ellenesség, illetve a Kína iránti szimpátia valószínűleg továbbra is erősebben lenne jelen, mint délen. Ez a tényező még inkább erősíti Kaplan következtetéseinek valószínűségét. (Kaplan [2010])

A Kína befolyási övezetét tengeren határoló első szigetív három állama, Japán, Tajvan és a Fülöp-szigetek valamilyen formában 1945 óta az USA szövetségi rendszerének részei, a hidegháború alatt lényegében az USA védelmi vonalát jelentették, mellyel a Csendes-óceánt zárta el a Szovjetunió és Kína elől. Az első szigetívvel kapcsolatban Kaplan két megállapítást tesz. Az első, hogy Kína ma aszimmetrikus módon, olyan célzattal igyekszik fejleszteni katonai képességeit, hogy meggátolhassa az USA hadiflottájának szabad manőverezését az első szigetív és a saját partjai közti vizeken, vagyis a Kelet-Kínai és Dél-Kínai tengeren. „The China Choice” című könyvében Hugh White is utal erre a doktrínára, amelyet a „sea denial” kifejezéssel illet. Ez a szárazföldről a tengerre csapást mérni képes rakétarendszerek, tengeralattjárók, és a kínai légierő olyan fejlesztésére irányul, amelyek még az USA repülőgép-anyahajóinak biztonságát is veszélyeztetni lennének képesek egy konfliktus esetén ezeken a vizeken. Az USA katonai doktrínája ma jelentős részben arra épül, hogy a tengereken szabadon mozogva, repülőgép-anyahajói bevetésével korlátozott légicsapásokat mérhet a világ távoli pontjaira anélkül, hogy egy komoly háborút kellene felvállalnia. Az új kínai katonai doktrína viszont éppen arra irányul, hogy az USA repülőgép-anyahajói konfliktus esetén ne mozoghassanak szabadon a Japán-tengeren, a Sárga-tengeren, a Kelet-Kínai-tengeren, és a Dél-Kínai-tengeren a megsemmisülés veszélye nélkül. A legújabb, repülőgép-anyahajók ellen bevethető szárazföldről indított kínai ballisztikus rakétarendszer, a DF 21D hatósugara nagyobb az amerikai repülőgép-anyahajókról felszálló harci repülők hatósugaránál. Vagyis ha Kína rendszerbe állítja ezeket a rakétákat (megtámogatva saját légierőjével és tengeralattjáróival) akkor onnantól ha konfliktus esetén egy amerikai repülőgép-anyahajó elég közel akar merészkedni a kínai partokhoz ahhoz, hogy csapást tudjon mérni kínai területekre, akkor ezáltal a kínai rakéták hatósugarába kerül. Az új kínai katonai doktrína lehetetlenné tenné

tehát a szokásos amerikai doktrína alkalmazását, korlátozott légicsapásokra nem lenne innentől képes, hiszen innentől csak egy komoly konfliktus felvállalása, a kínai partvédelmi fegyverzetrendszer megsemmisítése árán irányíthatná anyahajóit elég közel.¹ (White [2012])

Kína aszimmetrikus fegyverkezése mellett az első szigetív másik fő kérdése Tajvan. Földrajzi helyzeténél fogva Tajvan sebezhetővé teszi Kínát, hiszen amennyiben bármely konkurens hatalom befolyási övezetébe kerülne, akkor a Kína délkeleti tartományai elleni támadás potenciális hídfőállása lehet, ahogyan ez meg is történt, amikor a sziget Japán ellenőrzése alatt állt, és ahogyan ez a lehetőség jelen is volt az 1950-es, '60-as években, amikor a Kínai Népköztársaság és az USA hidegháborús ellenségeskedése idején az amerikai befolyási övezet része volt. Ha viszont Tajvan valamilyen formában, akárcsak egy laza, konföderáció-jellegű kiegyezés keretében is Kína ellenőrzése alá kerülne, akkor ez nem csak a fenti veszélyt hárítaná el, de egyúttal rést is ütne az első szigetíven, és Kína számára kaput jelentene a Csendes-óceán nyílt térségeire. (Kaplan [2010])

A tanulmányban Kaplan ismerteti az amerikai haditengerészet nyugalmazott tisztjének, Pat Garretnek egy tervezetét, amely sajátos válasz lehetne Kína növekvő befolyására. A tervezet értelmében saját relatív ereje csökkenését és Kína befolyásának növekedését tudomásul véve egyfajta taktikai visszavonulás keretében az Egyesült Államok katonai jelenlétének hangsúlyát az első szigetívről a második szigetívre, vagyis a Japántól délre, Tajvantól és a Fülöp-szigetektől pedig keletre húzódó Mariana-szigetekre helyezhetné, valamint tágabban Ausztráliára és Óceániára. A Mariana-szigetek déli részén található Guam szigetén már ma is meghatározó fontosságú amerikai támaszpont található, délebbre pedig Ausztrália ma is az USA fontos stratégiai szövetségese. Guam körül, valamint Guam és az amerikai törzsterületnek számító Hawaii között ma is olyan szigetországok találhatóak, amelyeket igen szoros katonai és politikai megállapodások kötnek az USA-hoz:

¹ lásd 1. térkép

Palau, az Észak-Mariana szigetek, Mikronézia, és a Marshall szigetek. Ezek közt a szigetországok és Ausztrália közt az Ausztráliához erős szálakkal kötődő Pápua-Új-Guinea, valamint számos olyan, kisebb melanéziai és polinéziai szigetország található, amelyek kívül esnek az ázsiai kulturális befolyáson, de már évtizedek, vagy évszázadok óta a nyugati hatalmakhoz kötődnek.

A Garret-terv lényegében tehát egy olyan doktrínát irányoz elő, amely az amerikai katonai jelenlétet döntően Ausztráliára és Óceániára összpontosítaná. Ezzel az USA számára a dél-koreai vagy japán támaszpontok esetleges helyi kormányváltások miatt történő elvesztése sokkal kevésbé jelentene döntő katonai veszteséget, ugyanígy Tajvan, a Fülöp-szigetek, és Indonézia jelentőségét is csökkentené az USA érdekei szempontjából. Az USA számára ez lehetővé tenné, hogy költségkímélő módon, konfliktuskerülően lépjen fel Kínával szemben a kelet- és délkelet-ázsiai térségben. Ugyanakkor Kelet- és Délkelet Ázsia határain kívül, és egyben Kína legtágabb értelemben vett potenciális befolyási övezetén kívül, Ausztráliában és Óceániában egy olyan amerikai szövetségi rendszert, és támaszpontok olyan hálózatát hozná létre, amely továbbra is biztosítaná a Csendes-óceán amerikai ellenőrzését. Emellett ezeknek a támaszpontoknak egy része továbbra is elég közel fekédné az ázsiai országokhoz ahhoz, hogy azok légierije hatósugarában legyenek. Így például az észak-ausztráliai Darwinból Indonézia, Malajzia és Szingapúr érhető el különösebb nehézségek nélkül, míg Guamból Japán, Tajvan, és a Fülöp-szigetek. Az USA így sem vesztené tehát el a kelet- és délkelet-ázsiai térségben zajló folyamatokba való beavatkozás képességét, azonban ezt egy olyan alapállásban tudná fenntartani, ami a jelenleginél sokkal konfliktuskerülőbb lenne Kínával szemben, emellett sokkal költségkímélőbb is lenne, így a változóban lévő erőviszonyokhoz alkalmazkodva tudná minimális taktikai visszavonulással fenntartani az amerikai katonai képességeket Kína expanziójának korlátozására. (Kaplan [2010])

Kaplan tehát a geopolitikai megközelítés napjainkban való létjogosultságát azzal indokolja, hogy nem szabad alábecsülnünk a szereplők ellenőrzésén kívül eső tényezők szerepét, ezek között pedig a földrajz az egyik legfontosabb. Kína azon

törekvéseit, hogy más államokban politikai befolyásra tegyen szert, azzal magyarázza, hogy Kína elemi gazdasági szükséglete, hogy biztosítva legyen szükséges mennyiségű nyersanyaggal és energiahordozókkal történő ellátása. Ez a kérdés kevésbé okoz gondot azon államoknak, amelyek az USA vezette szövetségi rendszerek részeként számíthatnak az ebből fakadó biztonsági garanciákra a számukra fontos tengeri útvonalak zavartalan működését illetően. Kína azonban, ilyen garanciák hiányában kénytelen maga lépéseket tenni hasonló biztonsági garanciák önerőből való megteremtésére. Ezzel viszont már önmagában megváltoztatja az erőviszonyokat, ami az USA válaszingedményeit vonja maga után. Kaplan megpróbálta meghatározni Kína potenciális befolyási övezetének határait. Ebben Közép-Ázsia és Délkelet-Ázsia kerültek a kínai befolyás alá legnagyobb valószínűséggel kerülő térségek körébe, míg India és Oroszország a kínai expanzió legfőbb gátjaiként tűntek fel. (Kaplan [2010]) Az értekezésben e két ország, India és Oroszország, valamint egy harmadik, hasonló szerepet betöltő állam, Japán szerepét vizsgálva próbálok választ találni arra, hogy pusztán jelenlétük milyen mértékben jelent szinte áthághatatlanak tűnő korlátokat Kína szuperhatalmi reményei számára. Emellett megvizsgálva azt is, hogy mindez milyen előnyöket jelent az USA számára, Washington ezekkel az előnyökkel napjainkban hogyan látszik élni, illetve mindez hogyan állítható párhuzamba egy sajátos, 18-19. századi nemzetközi rendszerrel, a szigetország Nagy-Britannia által kontinentális ellenfelei fenntartására irányuló kontinentális erőegyensúly-politikájával.

2. A kontinentális erőegyensúly modellje

2.1 Történelmi előkép: A kontinentális erőegyensúly modellje a 18.-19. századi Európa történetében

A dolgozat kutatási témája napjaink Ázsiája, de mint a bevezetőben már említettük, a jelenlegi körvonalazódni látszó modellhez történelmi párhuzamot jelenthet Nagy-Britanniának a 18.-19. századi Európában alkalmazott kontinentális erőegyensúly politikája. A dolgozat fő kutatási témájának vizsgálata előtt ezért egy rövid ismertető erejéig kitérőt tennénk a kontinentális erőegyensúly modelljének általános jellemzésére.

A kontinentális erőegyensúly Nagy-Britannia külpolitikájának vezérelve volt tengeri hegemoniájának három évszázada alatt. Ha ezt dátumokhoz akarjuk kötni, a kezdetének talán a dicsőséges forradalmat, a lezárásának pedig a második világháború végét választhatjuk, vagyis az 1689 és 1945 közti 256 évet. A doktrína lényege annak meggátolása volt, hogy egy hegemon szárazföldi hatalom az egész európai kontinenst a dominanciája alá vonja, mert egy ilyen fordulat már Nagy-Britannia tengeri hegemoniáját is veszélyeztethette volna.

Anglia az angol-holland tengeri háborúk idején vált a világtengerek megkérdőjelezhetetlen hegemon hatalmává. A nagy felfedezések kezdetén még Spanyolország és Portugália számítottak a világtengerek urainak. 1588-ban azonban Anglia a spanyol Nagy Armada felett aratott győzelmével már felzárkózott Spanyolország mellé, Hollandia pedig az 1602-1663 közt vívott holland-portugál tengeri háborúban morzsolta fel a portugál tengeri haderőt, és vette át az uralmat az Indiai-óceán kereskedelmi útvonalai felett. A 17. század közepére tehát Spanyolország és Portugália helyett már Anglia és Hollandia voltak a két

meghatározó tengeri hatalom, azonban ekkor még nem volt világos, hogy kettejük közül melyik is az erősebb, sőt, a keleti kereskedelmet még egy az egyben Hollandia ellenőrizte, birtokában tartva a dél-afrikai Fokföldet, valamint a portugáloktól megszerzett indiai és délkelet-ázsiai kikötőket. Az 1652-74 között vívott angol-holland tengeri háborúk még nem döntötték el világosan a kérdést. Paradox módon épp az 1688-as dicsőséges forradalom, a holland Orániai Vilmos angol trónra kerülése, és az így létrejövő angol-holland szövetség vezetett végül a tengeri hegemonia angol kézbe kerüléséhez. Az angol tengeri hegemonia kezdetét tehát, ha egy konkrét dátumhoz akarjuk kötni, legkorábban 1688-ra tehetjük.

A gyakorlatban a kontinentális erőegyensúly politikája úgy nézett ki, hogy Nagy-Britannia mindig a kontinens éppen aktuálisan legerősebb szárazföldi hatalmával szemben definiálta külpolitikáját, és vele szemben a kontinens másodlagos erejű szárazföldi hatalmait támogatta, arra is ösztönözve őket, hogy akár koalíciókat formáljanak a legerősebb ellen (Kissinger [1998] pp. 79.-86)

A dolog következménye pedig az lett, hogy ezekben a századokban egyetlen európai szárazföldi hatalomnak sem sikerült a kontinensen hegemon helyzetbe kerülnie, a gyengébb nagyhatalmak Nagy-Britanniával létrejött koalíciói végül mindig sikeresebbnek bizonyultak. 1648 előtt a Habsburgok, 1648-tól 1815-ig Franciaország, 1815-től 1856-ig Oroszország, 1871-től 1945-ig pedig Németország számított a kontinentális hegemoniára aspiráló fő szárazföldi hatalomnak Európában, de ebben végül egyikük sem járt sikerrel.

- Franciaország a harmincéves háborút lezáró 1648-as vesztfáliai békével vált a kontinens meghatározó szárazföldi hatalmává. Azonban a 17. század végéig Angliát még a Hollandiával való vetélkedés kötötte le, amelyben még Franciaországgal is összefogott a harmadik angol-holland tengeri háború erejéig. A 17. század végére azonban, mint láthattuk, megszilárdult az angol tengeri hegemonia. Ugyancsak a 17. század végén, 1699-ben kitört a spanyol örökösödési háború, melyben a megürült spanyol trónért az osztrák-Habsburgok birodalma és Franciaország szállt versenybe. Franciaország győzelme egy, a La Manche-tól a Gibraltári szorosig, és Portugáliától

Németországig kiterjedő hatalmas egységes birodalmat jelentett volna, amely vitathatatlan hegemonná lépett volna elő a kontinensen. Anglia friss tengeri hegemoniája alatt ez volt az első olyan eset, hogy kézzelfogható lehetőségként merült fel egy, az európai kontinenst uraló hegemon szárazföldi birodalom megszületése. Talán ekkor rögzült az angol külpolitikában az ilyen kísérletekkel szembeni reflexszerű fellépés. Anglia (a Skóciával való 1701-es uniótól kezdve már Nagy-Britannia) teljes erejével Ausztria oldalára állt Franciaország ellen, és ekkortól kezdve a 18. század nagy részében az osztrák-Habsburgokat tekintette a franciákkal szembeni fő ellensúlynak. Mind a spanyol-, mind a későbbi osztrák örökösödési háborúban egyik oldalon Franciaország, másik oldalon pedig egy angol-osztrák koalíció szembenállása számított a fő törésvonalnak, ezekhez csatlakoztak a kisebb európai államok. A spanyol örökösödési háború végül az angol-osztrák koalíció győzelmével zárult. A spanyol trónt a Bourbonok kapták ugyan meg, de nem jöhetett létre a két ország közt perszonálunió, nem egyesíthették a két országot. Az 1740-43-as osztrák örökösödési háború tétje pedig az volt, hogy Mária Terézia meg tudja-e tartani a dunai Habsburg birodalmat, vagy azt szétdarabolják a szomszédai. Apja, VI. Károly császár (magyar királyként III. Károly) halála után Franciaország, Poroszország és Bajorország nem ismerték el Mária Terézia trónöröklési jogát. Az osztrák-Habsburg birodalom szétesése azt jelentette volna, hogy az európai kontinensen megszűnik a Franciaország fő ellensúlyát jelentő államkonglomerátum. Ez, noha más, a spanyol örökösödési háborúnál kevésbé közvetlen módon, de ismét csak kézzelfogható közelségbe hozta Franciaország hegemon európai kontinentális hatalommá való előlépésének lehetőségét. Anglia ismét Ausztria mellé állt, és az angol-osztrák koalíció ismét győzött. Mária Teréziának sikerült megmentenie és megtartania birodalmát, a kontinensen fennmaradt a francia-osztrák hatalmi egyensúly.

A két háború közül egyértelműen a spanyol örökösödési háborúban jött létre szélesebb koalíció Franciaország ellen, ekkor Hollandia, Poroszország és Portugália is az angol-osztrák páros mellé állt, míg Franciaország egyetlen komolyabb szövetségese Bajorország volt (továbbá, noha nem teljesen szuverén államként, de II.

Rákóczi Ferenc kuruc fejedelemsége is). Az osztrák örökösödési háborúban Franciaországnak már több kisebb államot sikerült a maga oldalára állítania, azonban még ekkor is jóval szélesebb volt a vele szemben álló koalíció. A Francia hegemoniatörekvések monumentális lezárását végül forradalom alatt zajló koalíciós háborúk, valamint a napóleoni háborúk jelentették, amelyek Párizs végleges vereségével zárultak. Ezekben a Franciaországgal szembeni koalíciók vezető erejét mindvégig a brit-osztrák-porosz hármasság jelentette. (Kissinger [1998] pp. 79.-83.)

- Oroszország 19. századi hegemoniatörekvéseivel szemben Nagy-Britannia legközvetlenebb módon az orosz-török háborúban lépett fel, következetesen a hanyatló Oszmán Birodalmat támogatva. Az orosz-török háborúk tétje az volt, hogy a Balkán, a Kaukázus térsége, és legfőképpen a Boszporusz és a Dardanellák feletti uralom megszerzésével Oroszország földközi-tengeri hatalommá válik-e. Ilyen pozíciók megszerzésével a cári birodalom olyan európai befolyáshoz juthatott volna, amely csak a Szovjetunió 1945 utáni befolyásához lett volna mérhető. Nagy-Britannia az 1853-56-os krími háborúba közvetlenül be is avatkozott a törökök oldalán, Franciaországot, Ausztriát, és Piemontot szervezve koalícióba Oroszország ellen. A felbomló török birodalom európai területeinek megszerzésére irányuló orosz törekvések fő ellensúlyát Ausztria jelentette, tehát ismét ugyanaz az osztrák-Habsburg birodalom vált a brit egyensúlypolitika fő kedvezményezettjévé, amely Franciaországgal szemben is a britek elsőszámú szövetségese volt. (Ez volt az oka annak is, hogy az 1848-as magyar szabadságharc idején a Habsburg udvar mellé álltak, hiszen Magyarország kiválása éppen az orosz terjeszkedés útjában álló legfőbb akadályt robbantotta volna szét. Érdekesebb kérdés, hogy a cári vezetés miért nem vette figyelembe ugyanezt a stratégiai szempontot.) Nagy-Britannia nyomást gyakorolt Oroszországra az 1877-78-as balkáni háborúban is, és az afgánok támogatásával az India és az Indiai-óceán felé való orosz előrenyomulást is igyekezett feltartóztatni. Az utolsó háború pedig, amelyben Nagy-Britannia a cári Oroszország egy ellenfelének nyújtott segítséget, a világ túlfelén zajló orosz-japán háború volt 1904-1905-ben. A továbbiakban azonban Nagy-Britannia már Németországban látta a nagyobb fenyegetést. (Kissinger [1998] pp. 131.-157.)

- Németország esete a legismertebb. A 20. század elejére Oroszország dinamizmusa megcsappant, Németország viszont nem csak gazdasági hatalomként kezdte megelőzni Nagy-Britanniát, de Bismarck menesztése után kiszámíthatatlan külpolitikai manőverezésbe is kezdett, és nem csak szárazföldi hadserege vált Európa legerősebbjévé, de olyan flottaépítési programba is kezdett, amely valós lehetőséggé tette, hogy a világtengereken is Nagy-Britannia kihívójává válik. Nagy-Britannia ekkor korábbi ellenfelei, Oroszország és Franciaország mellé állt, és ejtette korábbi szövetségeseit, a németbarát Osztrák-Magyar Monarchiát és a hanyatló Törökországot. A klasszikus brit egyensúlypolitika utolsó megnyilvánulásának talán Nagy-Britannia két világháború közti manővereit tekinthetjük, amikor is a '20-as években London átmenetileg lazította kapcsolatát a háború után a kontinens legerősebb katonai hatalmává előlépő Párizssal, és a legyőzött Németország felé való nyitást szorgalmazta, mielőtt a '30-as években, a náci hatalomátvétel után ismét Franciaországgal erősítette volna meg szövetségét. (Kissinger [1998] pp. 162.-183.) A második világháború végére aztán Nagy-Britannia már az USA védőernyője alá került, átengedve annak a világtengerek feletti hegemoniát. Az 1688-körül kezdődő brit tengeri hegemonia kora tehát 1945-re végleg lezárult.

A mai Kína, és a 17.-18.-19. századi európai kontinentális hegemon-aspiránsok esetében közös vonás, hogy földrajzi helyzetükből adódóan környezetükben számos, önálló stratégiai szereplőként fellépő nagy- és középhatalom helyezkedik el, melyek jó részével eleve adott érdekellentétek, néha területi viták állnak fenn. És ahogyan a 17.-18.-19. századi Európa esetében Nagy-Britannia, úgy az USA képében ma is jelen van egy olyan nagy „szigetország”, tengeri hatalom, amely e konfliktusokban az éppen aktuális hegemon-aspiránssal szemben álló országok oldalára áll, és megpróbál ezekből koalíciót szervezni (India, Japán, Ausztrália).

Persze ezek a háborúk pusztán a játszma legszélsőségeesebb epizódjai voltak, a versengés intenzitása általában nem terjedt túl a diplomáciai manőverezésen, illetve azon, hogy helyi háborúkban Nagy-Britannia és az éppen aktuális kontinentális hegemon aspiráns egyaránt a saját szövetségeseiket támogatták a másikkal szemben.

A Nagy-Britannia által tető alá hozott vagy támogatott koalíciók jellege is esetenként változott, mindig éppen az adott körülményektől függött, hogy ez formális vagy csak de facto, támadó vagy csak defenzív jellegű volt-e. Az esetek többségében ezek csak nem hivatalos, laza együttműködést jelentettek az éppen aktuális aspiráns feltartóztatására. Ennek egy gyakori formája volt a közvetlen részvétel nélküli diplomáciai támogatás és katonai asszisztencia. A támogatásnak ezt az enyhébb formáját láthattuk Nagy-Britannia részéről a törökök és japánok számára az orosz-török háborúk többségében és az orosz-japán háborúban. Az ilyen jellegű laza együttműködések esetén a résztvevő országok száma és a részvétel intenzitása is rugalmasan változó volt. Míg egyes országok határozottabban álltak szemben az aktuális aspiránssal, addig mások csak óvatos, de nem ellenséges politikát folytattak vele szemben, és voltak olyanok is, amelyek hintapolitikát folytattak a hegemon-aspiráns és a vele szemben állók közt. (Például Bismarck idejében, mikor Nagy-Britannia még Oroszországot tekintette fő ellenfelének, Németország sokáig egyenlő távolságot igyekezett tartani köztük.)

A skála túlsó végén, ritkábban ugyan, de láthattunk példákat hivatalos, szoros szövetségekre is, elsősorban a forradalmi Franciaország elleni koalíciós háborúk, a napóleoni háborúk, és a két világháború esetében.

Az erőegyensúly politika tehát Nagy-Britannia részéről úgy működött, hogy a kontinens nagyhatalmai közül mindig a valamivel gyengébbeket támogatta a legerősebbel szemben, hogy így tartsa fenn a hatalmi egyensúlyt a kontinens államai között, és egyik se kerekedhessen a többi fölé.

Érdekes vonása az egyensúlyi politikának, hogy gyakran egyszerre több szinten is jelentkezett, és tulajdonképpen maguk a szárazföldi hatalmak is alkalmazták egymás ellen. A legerősebb szárazföldi hatalom így gyakran fogott össze azokkal a kisebb hatalmakkal, amelyeket a vele rivalizáló nagyobb szárazföldi hatalmak veszélyeztettek és így tovább. Így például száz évvel ezelőtt Nagy-Britannia ugyebár együttműködésbe kezdett Oroszországgal az akkori legerősebb kontinentális hatalom, Németország kiegyensúlyozására. Németország viszont Oroszországgal

szemben támogatta az Osztrák-Magyar Monarchiát, Oroszország ugyanakkor az Osztrák-Magyar Monarchiával szemben Szerbiát. Az Osztrák-Magyar Monarchia pedig Szerbia ellensúlyozására Albánia függetlenségének fő őreként lépett fel 1912-1913-ban.

Így tehát gyakran láthatjuk egyensúlypolitikák egy sor, egymást követő szintjének összetett rendszerét is, ahol minden nagyhatalom a nála valamivel gyengébb riválissal szemben a rivális által fenyegetett, még egy fokkal gyengébb hatalomnak nyújt támaszt. (Ahogy az előbb láthattuk, például száz évvel ezelőtt Nagy-Britannia Oroszországnak Németország ellen, Németország az Osztrák-Magyar Monarchiának Oroszország ellen, Oroszország Szerbiának az Osztrák-Magyar Monarchia ellen, az Osztrák-Magyar Monarchia pedig Albániának Szerbia ellen.)

2.2 Általános jellemzők, kiváltó okok

Ma számos körülmény mutat arra, hogy a fenti modell van újjászületőben, csak éppen egy sokkal nagyobb léptékben, ahol Ázsia (beleértve a szovjet utódállamokat és az Indiai-szubkontinenst is) tölti be a megosztott Európa szerepét, az észak-amerikai kontinenst uraló USA pedig Nagy-Britanniáét. Egyre inkább egy olyan szereposztás kezd kirajzolódni, ahol Kínára jut a szárazföldi hegemon-aspiráns szerepe, az USA-ra pedig az ennek ellenfeleit támogató, azokat összefogásra ösztönző tengeri hegemon szerepe.

Az USA és Kína mai globális helyzete tehát egyre több jellemzőjét mutatja a tengeri hegemoniája évszázadait élő Nagy-Britannia, és egy éppen aktuális szárazföldi hegemon-aspiráns vetélkedésének. Az USA ma kétségtelenül a világ vezető tengeri hatalma, nem csak pusztán hadiflottájának méretéből adódóan, de a –lényegében az egész világot behálózó- támaszpontjainak köszönhetően is. Stratégiai szempontból az USA-t nyugodtan tekinthetjük szigetországnak, hiszen mindkét szárazföldi szomszédja, Kanada és Mexikó is a befolyási övezetébe tartozik, és a dolgok mai

állása szerint elképzelhetetlennek tűnik, hogy egy rivális nagyhatalom szövetségi rendszeréhez csatlakozzanak. Így az egész észak-amerikai kontinensre kiterjedő hegemoniájával, nyugatról a Csendes-óceán, északról a Jeges-tenger, keletről pedig az Atlanti-óceán védelmében ma az USA egy szigetország összes stratégiai előnyével rendelkezik.

Ugyanakkor sok párhuzamot láthatunk Kína, valamint az elmúlt évszázadok európai szárazföldi hatalmai (leginkább talán a 18. századi Franciaország) helyzete közt. A népessége ma a legnagyobb a világon, és az előrejelzések szerint hamarosan a gazdasága is az lesz. Ugyanakkor viszont a közvetlen földrajzi környezetében számos olyan, saját jogon önálló nagyhatalmi vagy középhatalmi tudattal rendelkező ország található, amelyek nem tartoznak a befolyása alá, de többségükben még csak a kulturális befolyási övezetébe sem. Így a helyzetből adódik, hogy még ha egyik-másik olykor-olykor hosszabb-rövidebb ideig együtt is működik Kínával, általában nagyobbik részükkel a viszonyt sokkal inkább a versengés, mintsem az együttműködés jellemzi. Itt elsősorban Indiát, Oroszországot, Japánt és Pakisztánt emelhetjük ki. Ez a fajta geopolitikai bekerítettség egy olyan, földrajzi elhelyezkedésből fakadó hátrány, amellyel az elmúlt évszázadok vezető szárazföldi hatalmainak is szembe kellett néznie, legyen szó a Lajosok Franciaországáról, vagy éppen a Vilmos császárok Németországáról.

Érdemes megemlíteni, hogy a pragmatikus (és nem ideológiai) szövetségi kontinentális erőegyensúlyra, mint modellre az utóbbi évtizedekben már láthattunk példát Kína felemelkedése előtt is.

A '60-as évek kínai-szovjet szakítása után a '70-es, '80-as években hallgatólagos együttműködés alakult ki egyfelől a Szovjetunió, India és Vietnam között Kínával szemben, másfelől pedig az USA, Kína és Pakisztán közt a Szovjetunióval szemben. (Ross [1993] pp. 183.-189.)

A hidegháború ideológiai szemszögéből nézve ez a rendszer botrányosan elvtelen volt, hiszen egyik oldalon a világ legnépesebb nyugati típusú demokráciája, India működött együtt a kommunista blokk vezető hatalmával, a Szovjetunióval, másik

oldalon pedig az (1978 előtt) még a Szovjetuniónál is keményvonalasabb kommunista elveket képviselő Kína az USA-val. A klasszikus egyensúlypolitika szemszögéből viszont ez nagyon is racionális szereposztás volt, amiben a 18.-19. századi Európa vezetői valószínűleg semmi különöset nem láttak volna. Az USA az eurázsiai kontinens ekkor legerősebb szárazföldi hatalmának, a Szovjetunióknak a kiegyensúlyozására annak fő kontinentális vetélytársa, Kína oldalára állt. Itt ráadásul egy tökéletes példát láthattunk az egyensúlypolitikák különböző szintjeinek egymásra épülésére: A Szovjetunió Kína befolyását az annak túloldalán fekvő India és Vietnam támogatásával próbálta kiegyensúlyozni, míg Kína Indiával és Vietnammal szemben Pakisztánt és a Vörös Khmerek Kambodzsáját támogatta.²

Az 1980-as évek szereposztásának aztán a Szovjetunió bukása vetett véget. Ebben a fordulatban az ideológiai váltás véletlenül egybeesett az erőviszonyok megváltozásával. A Szovjetunió összeomlásával az új Oroszország nem csak kommunistának lenni szűnt meg, de az eurázsiai kontinens elsőszámú szárazföldi hatalmának lenni is. A szovjet blokk összeomlásának éveiben (1989-1991) Peking pedig nem csak ideológiailag került szembe Washingtonnal a Tienanmen-téri vérengzés miatt, de geopolitikailag is világossá vált, hogy hamarosan átveszi Moszkva helyét, mint a legerősebb szárazföldi hatalom az eurázsiai kontinensen. Ebben az esetben tehát az ideológiai fordulatok megkönnyítették az USA számára, hogy azt tegye, amit a geopolitikai logika diktált, megpróbálja rendezni viszonyát az új Oroszországgal, és egyre inkább riválisként tekintsen Kínára.

A tárgyalt modell kialakulásához azonban egy szárazföldi és egy tengeri domináns hatalom pusztán megléte mellett más körülmények jelenléte is szükséges. Ilyen szereposztás kialakulása akkor valószínű, ha a viszony a domináns szárazföldi nagyhatalom, és a környezetében elterülő gyengébb szárazföldi hatalmak közt nem együttműködő, hanem versengő. Ilyen esetben láthatják a gyengébb szárazföldi hatalmak a szuverenitásukat kevésbé korlátozó alternatívának a domináns tengeri

² lásd 3. térkép

hatalommal való együttműködést a domináns szárazföldi hatalommal szembeni meghátráláshoz képest. Olyan esetben alakul ki tehát ilyen modell, amikor a kisebb szárazföldi hatalmak fenyegetésként értékelik a domináns szárazföldi hatalom aspirációit, a domináns tengeri hatalmat pedig ezzel szembeni támaszként. Ez persze Nagy-Britannia kontinentális erőegyensúly politikájának idején sem volt az összes kisebb európai szárazföldi hatalomra igaz, de a többségükre igen. A mindenkori kontinentális hegemon-aspiráns rendelkezett néhány szövetséggel, csak éppen ezek száma és ereje messze elmaradt a vele szemben álló kisebb szárazföldi hatalmakétól. Fentebb szó volt az olyan helyzetekről, mikor egyensúlypolitikák több szintjének dominó szerűen egymást kiváltó modellje alakul ki, azonban ilyen helyzetben is a fő szárazföldi hatalom általában csak az ellene összefogó többi szárazföldi hatalom kisebb ellenfeleire építhet, amelyek viszont éppen emiatt kisebb erőt képviselnek. Erre jó példa az osztrák örökösödési háború, amikor a kontinens legerősebb szárazföldi hatalma, Franciaország a vele szemben álló brit-osztrák-orosz koalícióval szemben az osztrákok és oroszok kisebb vetélytársait, a bajorokat, poroszokat, és svédeket támogatta. Azonban népesség, katonai vagy gazdasági erő szempontjából Franciaország porosz-bajor-svéd szövetségesei messze nem érték fel a vele szembenálló brit-orosz-osztrák összefogással.

A brit tengeri hegemonia háromszáz évében általában ez volt a helyzet az európai kontinensen. Feltehetjük a kérdést, hogy a szárazföldi hatalmak miért működnek együtt szívesebben a domináns tengeri hatalommal, mint a domináns szárazföldi hatalommal? Racionális lépés formális vagy nemhivatalos koalíciókat alkotni az éppen aktuális hegemon ellen. Csakhogy a kontinentális erőegyensúly modellek esetében általában két hegemon versengéséről beszélünk, egy szárazföldről és egy tengeriről. A domináns tengeri hatalom gyakran legalább olyan erős, mint a szárazföldi vetélytársa, sőt, tulajdonképpen Nagy-Britannia sok esetben erősebbnek is tűnt, mint az éppen aktuális kontinentális aspiráns, de a gyengébb kontinentális hatalmak mégis nagyobb hajlandóságot mutattak a vele való összefogásra. Így feltehetjük a kérdést, hogy a kisebb szárazföldi hatalmak miért tartanak kevésbé a domináns tengeri hatalomtól, mint a domináns szárazfölditől, még akkor is, ha az egy

cseppet sem gyengébb az utóbbinál? Persze köteteket lehetne teleírni a válasz keresésével, de a dolog magyarázata talán egyszerűen csak a földrajzi távolság-közelség kérdése. A domináns szárazföldi hatalom általában jóval közelebb helyezkedik el a többi szárazföldi hatalomhoz, mint a tengeri hatalom, így sokkal közvetlenebb potenciális fenyegetést jelent. Emellett a közvetlen szárazföldi szomszédság gyakran jelent érzelmileg érzékeny történelmi örökséget, például területi vitákkal. Így hiába volt például a 19. század végi viktoriánus Nagy Britannia sok tekintetben jelentősebb hatalom a Vilmos császárok Németországánál, Franciaországot a közvetlen földrajzi kitettség, és a területi viták mégis arra ösztönözték, hogy Németországban lássa a veszélyesebb vetélytársat. Úgy tűnik, tehát hogy az a fajta kontinentális erőegyensúly, amely a múltbéli Európát és a jelek szerint a jelen kori Ázsiát jellemzi, sokkal inkább következménye földrajzi adottságoknak, mint az egyes országok politikai doktrínájának. Még ha a legerősebb kontinentális hatalom egy kifejezetten visszafogott és méltányos külpolitikai doktrínát követ, nem lép fel arrogánsan, és hajlik a más országokkal való együttműködésre, akkor is, pusztán elhelyezkedése, a másodlagos kontinentális hatalmakkal való közvetlen szomszédsága és az ebből származó érdekellentétek dinamikája nagyon megnehezíti számára az ezekkel való együttműködést. Egy ilyen felállás pedig egyszerűen az „oszd meg és uralkodj” lehetőségét kínálja bármilyen biztonságos távolságra fekvő szigetországnak, tengeri nagyhatalomnak, mint amilyen a régi Európa mellett Nagy-Britannia volt, a mai Ázsia mellett pedig az USA. Ez a szereposztás inkább tűnik egy földrajzilag determinált automatizmusnak, mint egyes országok külpolitikai doktrínája eredőjének. A vetélkedés intenzitása ugyanakkor helyzetfüggő lehet, a nagyrészt békés diplomáciai vetélkedéstől kezdve egészen a fegyveres összetűzésig.

Így tehát, az, hogy ma az USA a hegemon tengeri hatalom a világban, míg Kína egyre inkább a legerősebb kontinentális hatalommá válik, nagyon valószínűvé teszi a kontinentális erőegyensúly modell kialakulását. Azonban hogy kitaláljuk, valóban formálódóban van-e egy ilyen modell vagy sem, és ha igen, akkor milyen intenzitással, meg kell vizsgálnunk, hogy az ázsiai kontinensen lévő feltételek ebbe

az irányba mutatnak-e, vagy sem. Kína és a többi ázsiai hatalom közt inkább együttműködő, vagy inkább versengő-e a viszony, és ahol versengő, ott a Kínával szembenálló államok mutatnak-e hajlandóságot az USA-val való együttműködésre?

3.A civilizációs-kulturális hovatartozás kérdése és hatásai- egy szűkebb és egy tágabb „Ázsia”

Az ázsiai folyamatokkal foglalkozó szakirodalomban ma gyakran tárgyalt téma az a kérdés, hogy a térségben vajon a 18.-19. századi Európára jellemző rivalizálás, vagy inkább egy, a mai Európára jellemző integrációs folyamat lesz-e a meghatározó. Ebben a kérdésben számos elemzésben fontos tényezőként jelenik meg a kultúra. Konkrétabban az, hogy az érintett ázsiai államoknak az Európától eltérő kulturális, civilizációs karaktere, a térség történelmi háttere mennyiben befolyásolja, hogy a térségben zajló játszmák inkább a kooperáció, vagy inkább a konfrontáció irányába mozdulnak-e el a jövőben.

Számos elemzés emeli tehát ki az „ázsiai” és az „európai” vagy „nyugati” gondolkodásmód, kulturális attitűd, politikai gondolkodás közti eltérést, arra mutatva rá, hogy az „ázsiai” látásmód az „európainál” kevésbé ösztönzi a konfrontációt, ezzel szemben nagyobb hangsúlyt helyez a kooperációra, a kompromisszumokra, a konfliktusok elkerülésére.

Azonban ha a kultúra mint tényező szerepét vizsgáljuk, akkor fontos minél konkrétabban definiálni ennek tartalmát. Legfőképp: Mit értünk „ázsiai” alatt? Ha jobban megvizsgáljuk ezt a kérdést, könnyen arra a következtetésre juthatunk, hogy maga „Ázsia” voltaképp egy európai találmány, az Európa központú gondolkodásmód által alkotott fogalom. „Ázsia” valójában számos, egymástól is jelentős mértékben különböző civilizációra oszlik, így valójában általános értelemben vett „ázsiaiságról” vagy „ázsiai jellegzetességekről” nem beszélhetünk. (Sen [2003] pp. 355.-380.)

Napjainkban Samuel P. Huntington az egyik legismertebb a kulturális tényező, a civilizációs hovatartozás politikailag meghatározó szerepét kihangsúlyozó szerzők között. Azonban ha megnézzük Huntington civilizációs világtérképén az eurázsiai földtömeget, akkor sok mindent láthatunk ezen, de „Ázsiát” biztosan nem.

Civilizációs szempontból Eurázsia vagy féltucat civilizációra oszlik. Ezek közül csak egy az Európa katolikus és protestáns történelmi kötődésű államait magába foglaló nyugati civilizáció. Tőle keletre következik a bizánci-ortodox civilizáció, amely a Balkán országainak többségét, Oroszországot, és az európai FÁK-tagállamokat foglalja magába, majd az iszlám civilizáció, amely a Közel-Kelet és Közép-Ázsia országai mellett Pakisztánt, Bangladest, Indonéziát és Malajziát is, majd az Indiára összpontosuló hindu civilizáció, az indokínai félsziget országainak többségét magába foglaló buddhista civilizáció következik. Kelet-Ázsiát pedig a Kínát, Koreát, Vietnámot és Szingapúrt magába foglaló konfuciánus civilizáció, és a Huntington által önálló civilizációnak tekintett Japán fedi le. (Huntington [2001] pp. 22.-23). A civilizációk száma persze rugalmas kérdés. Huntington vallásuk okán az iszlámhoz tartozónak tekinti az indonéz-maláj térséget, és a nyugati civilizációhoz tartozónak a Fülöp-szigeteket. Azonban ha keresztény kötődésük ellenére külön civilizációnak tekintjük a kelet-európai bizánci-ortodox államokat, vagy a katolikus Latin-Amerikát, akkor indokolt elgondolkodni azon, hogy nem illeti-e meg a muzulmán illetve keresztény földrajzi centrumoktól távol eső, meglehetősen sajátos fejlődési utat bejárt, sajátos, hindu-buddhista kulturális szubsztrátumra építkező indonéz-maláj, illetve filippínó kultúrákat is az önálló civilizáció rangja. Másrészt, ha nem számolunk önálló indonéz-maláj, illetve filippínó civilizációkkal, akkor érdemes azon is elgondolkodni, hogy Japánt sokan tekintik a konfuciánus civilizáció részének az írásrendszerére, intézményrendszerére, társadalmi struktúráira gyakorolt, vitathatatlanul erős kínai hatások miatt. Ahogyan pedig az Ortodoxiát összeköti a Nyugattal a kereszténység, úgy a konfuciánus civilizáció államait is összeköti a délkelet-ázsiai buddhista országokkal a buddhizmus, hiszen ha erősen szinkretista formában is, de a buddhizmus a tömegek vallásának része volt ezekben az országokban is.

Összefoglalva tehát azt láthatjuk, hogy szigorúbb vagy éppen megengedőbb megközelítéstől függően fél tucattól akár tucatnyiig is terjedhet azon civilizációs egységek száma, amelyekre Eurázsia hatalmas földtömege osztható. Az általában „Európával” és az „európaisággal” azonosított, a huntingtoni felosztás szerint a

katolikus vagy protestáns kulturális alapokra épült társadalmak összessége ebből csak egyet tesz ki. A többi civilizáció közt ugyanakkor nem egyszer legalább akkora a különbség, mint amekkora őket a Nyugattól, Európától megkülönbözteti. A keleti iszlám birodalmak és Kína közt alig volt közvetlen érintkezés a történelem folyamán, de az indiai hindu civilizációt a Kína-központú konfuciánus civilizációtól elválasztó szakadék is legalább olyan mélynek és szélesnek tűnik, mint a Nyugat és az Iszlám közt húzódó. (Malik [2012] pp. 347.-348) Az utóbbi ezer év során az Indiai-szubkontinens sokkal erősebb gazdasági és politikai szálakkal kötődött az iszlám civilizációihoz, mint Kínához. A Gaznavidáktól kezdve a Mogulokig bezárólag számos közép-ázsiai eredetű muzulmán dinasztia uralkodott a szubkontinensen. Ugyanakkor Indiát és Kínát a Himalája és a Tibeti-fennsík természetes földrajzi akadályként, gátként évszázadokon át igen hatékonyan szigetelte el egymástól. (Malik [2012] pp. 347.-348) A szubkontinens államai és a kínai birodalom közt komolyabb közvetlen szárazföldi katonai összeütközésre az elmúlt ezer év során először csak a 18. században került sor, mikor a Qing birodalom vazallusává tette Nepált. (Gernet [2001] pp. 366.-381.) Az általunk „ázsiaiak” nevezett civilizációk nagy része nem ismert semmiféle olyan „Ázsia” fogalmat, ami egy közös platform lett volna számukra Európával szemben, a külvilágot illetően a legtöbb civilizáció az európaiakat és a többi „ázsiai” civilizációt is a külvilág egy-egy kultúrájaként tartotta számon. Míg Európából nézve Kína és India egyaránt „Ázsia”, addig a régi Kínában az európaiakat és az indiaiakat sorolták közös, a külvilágot megjelenítő kategóriába.

Mivel a 19. századra a gyarmatosítás útján Európa tett szert globális hegemoniára, így ma a globális közbeszéd Európát tekinti külön kontinensnek, és Eurázsia fennmaradó részét az „Ázsia” gyűjtőnévvel illeti. De ha Kína tett volna szert hasonló erőfölényre, akkor a Kína-központúság nevében könnyen lehet, hogy ma Kelet-Ázsiát tekintenénk önálló kontinensnek, és Eurázsia teljes, Tibettől és Burmától nyugatra eső felét illetnék valamilyen közös gyűjtőnévvel.

Így tehát civilizációs értelemben az „Ázsia” kifejezés európai kreációnak, pusztán az európaiak által az eurázsiai kontinens Európán kívüli térségeire ráhúzott differenciálatlan gyűjtőfogalomnak tűnik, kicsit ahhoz hasonló tartalommal, ahogyan például a „külföldi” fogalmát használjuk. Ha tehát az ázsiai-csendes-óceáni térségben napjainkban zajló nagyhatalmi játszmákat illetően próbáljuk meg elemezni a kulturális tényező szerepét, akkor e fogalom használata helytelennek tűnik, helyette két kérdéskört kell áttekintenünk:

1. Ma stratégiai szempontból mely államok érintettek a játszmában?
2. Ezen államok esetében hol, mely szereplők között találhatunk civilizációs, kulturális, valamint történelmi kötelékeket, és mely szereplők közt nem? Mely szereplők sorolhatóak közös kulturális/civilizációs szférákba és mely szereplők nem? Ha vannak ilyen szférák, hol vannak ezek földrajzi határai?

Ha azt első kérdést nézzük, azt láthatjuk, hogy ma a kérdéssel foglalkozó írások többsége általában Kelet- és Délkelet Ázsiára szűkíti a vizsgálatot, gyakran Kína szuperhatalmi törekvéseit és az USA ezzel szembeni fellépését is e földrajzi keretek közt vizsgálják.

Azonban ez a megközelítés kivesz a számításból négy jelentős, közeli stratégiai szereplőt, két nagyhatalmat és két regionális középhatalmat, mégpedig Oroszországot, Indiát, Pakisztánt és Ausztráliát. Oroszország, India és Pakisztán közvetlen szomszédai Kínának, Ausztrália pedig a délkelet-ázsiai térségnek, és ez mindenképp azt jelenti, hogy ha az ázsiai biztonságpolitikai folyamatokat akarjuk áttekinteni, akkor nem lehet ezeket az országokat kihagyni az értékelésből.

A második kérdést nézve, ezt a tágabb értelemben vett, lényegében Kelet- és Délkelet-Ázsiából, az Indiai szubkontinensből, a volt Szovjetunióból, valamint Ausztráliából és Óceániából álló tágabb ázsiai-csendes-óceáni játéktérrel két részre bonthatjuk. Egy belső körre, amelyen belül a történelmi és kulturális szálak elég erősek lehetnek ahhoz, hogy Európához hasonlóan beszélhessünk egy olyan regionális identitástudatról, amely szerencsés esetben alapja lehet egy későbbi

regionális integrációnak, és amelybe a játszma főszereplőjével, Kínával civilizációs szempontból többé-kevésbé egy civilizációs közösségbe sorolható államok tartoznak, és egy külső körre, melynek országai tőle kulturálisan nem kevésbé idegenek, mint akár Európa. Különböző kulturális szempontok alapján államok több, egymással kisebb vagy nagyobb átfedést mutató körét kapjuk:

- A konfuciánus karakterű társadalmak: Kína, Japán, a két Korea, Vietnam, Tajvan, és Szingapúr
- A buddhista többségű államok. Ahogyan a katolikus és protestáns, római és bizánci, sőt, ezek mellett még kopt, szír és örmény ágakra is bomló keresztény világ is igen nagy kulturális sokféleség hordozója, úgy a buddhista világ is. Az általában a buddhizmus legtisztább formájának tartott hinájána buddhizmus ma Srí Lankán, Thaiföldön, Mianmarban, Laoszban és Kambodzsában a társadalom túlnyomó többsége által követett, a társadalmi struktúrákat meghatározó vallás. A buddhizmus másik, sokak által a gyökerektől sokkal inkább eltávolodottnak tartott ága, a mahájána buddhizmus nagyon érdekes formában, egy népi szinkretizmus részeként a helyi többistenhittel és az ősök kultuszával vegyítve tölt be meghatározó szerepet a kínai, a japán, a koreai és a vietnami kultúrában. A mahájána buddhizmus egy különleges ága, a lámaista buddhizmus pedig Tibet és Mongólia meghatározó vallása (és így persze a sokak által a tibeti kultúra egy oldalágának tekintett Bhutánban is meghatározó). Így tehát buddhista államoknak tekinthetjük Kínát, Japánt, a két Koreát, Tajvant, Vietnámot, Mianmart, Thaiföldet, Laoszt, Kambodzsát, Szingapúrt, Srí Lankát, Bhutánt és Mongóliát. (Hunyadi [1995])
- A tengerentúli kínaiak demográfiai és politikailag szignifikáns jelenléte: A Kínai Népköztársaságon és Tajvanon kívül még Szingapúr lakossága kínai többségű, valamint Malajziában van jelen a kínai közösség önálló politikai tényezőként, saját politikai pártokkal a kormánykoalícióban és a parlamenti ellenzék soraiban egyaránt, a teljes népesség harmadát-negyedét kitevő demográfiai súllyal, önálló iskolarendszerrel. (Cheah [2002])

- Azok a nem-kínai többségű délkelet-ázsiai államok, ahol a kínai kisebbség népességarányosa kis demográfiai súlyt képvisel ugyan, de vezető szerepet tölt be a gazdaságban³: Indonézia, Malajzia, Thaiföld, Fülöp-szigetek
- Azok a mai államok, amelyek elődei az utolsó császári dinasztia (a Qing) idején Kínához tartoztak, annak vazallusai, vagy vazallusának vazallusai voltak: Tajvan és Mongólia egy az egyben a Qing birodalom részei voltak. Korea, Vietnam, és az akkor még Laoszt is magába foglaló Thaiföld, valamint Burma és Nepál pedig a birodalom vazallusai. A „vazallus vazallusa” kategóriába pedig a Thaiföldről és Vietnamtól függő Kambodzsa, valamint a Maláj-félsziget államainak nagy része felett vazallusi befolyással bíró Thaiföld miatt Malajzia sorolható. (Gernet [2001] pp. 366.-381.)

Öt különböző tényező meglétét tekintettük tehát át abból a szempontból, hogy egy ország kulturális-történelmi szempontból kötődik-e valamilyen formában Kínához: A konfuciánus civilizációhoz tartozás, a buddhista vallás jelenléte, a tengerentúli kínaiak jelentős demográfiai és politikai jelenléte, a tengeren túli kínaiak gazdasági szerepe, és a kínai birodalom egykori fennhatósága. Az egyes országok Kínával való kulturális-történelmi közösségét illetően tehát aszerint rangsorolhatjuk őket, aszerint különböztethetünk meg öt koncentrikus szférát Kína körül, hogy az öt tényező közül hány van jelen náluk:

- Mind az öt jelen van: Tajvan
- Négy: Szingapúr
- Három: Vietnam, Korea, Malajzia
- Kettő: Mianmar, Thaiföld, Laosz, Kambodzsa, Japán és Mongólia
- Egy: Indonézia, a Fülöp-szigetek, Srí Lanka, Nepál és Bhután

³ Ez persze relatív fogalom. Itt (Suryadinata [2007] pp. 29.-49.) értékelését vesszük át

A fenti szempontok alapján behatárolt belső kör a szűkebb értelemben vett Kelet- és Délkelet-Ázsát határolja be, és nagyjából egybeesik az intenzívebb gazdasági integrációt célul kitűző ASEAN+3 országok körével.⁴

A dolgozat alapjául szolgáló hipotézis szerint az ázsiai nagyhatalmi versengés szempontjából azért lényeges a belső és a külső kör elkülönítése, mert a belső kört illetően képzelhető el nagyobb valószínűséggel, hogy a történelmi-kulturális összetartozás tudat, valamint az ezzel egybeesően fokozódó gazdasági integráció (ASEAN+3) egy optimális forgatókönyv esetén képes lehet a hatalmi ellentétek felülírására, és a nagyhatalmi vetélkedés helyett regionális együttműködés elindítására.

Ettől gyökeresen eltér a külső kör helyzete, amelybe a nagy- és középhatalmak közül Indiát, Oroszországot, Pakisztánt és Ausztráliát sorolhatjuk. Ezek az országok huntingtoni értelemben kulturálisan teljesen idegenek Kínától. Az India és Kína közt fekvő földrajzi akadályok (a Himalája és a Tibeti-fennsík) korábban olyan hatásfokkal szigetelték el ezt a két térséget egymástól, hogy gazdaságtörténeti és politikatörténeti szempontból az elmúlt ezer évben az Indiai-szubkontinens tulajdonképpen erősebb szálakkal kötődött a Közel-Kelethez, mint a Távol-Kelethez. Oroszország és Ausztrália Kínától való kulturális idegensége pedig közismert. Ezeket az országokat illetően tehát nincs okunk azt feltételezni, hogy a Kínával való viszonyukban bármiféle közös regionális identitástudat felülírhatná a hatalmi versengés logikáját, mert esetükben ilyen jellegű közös identitástudatról lényegében nem beszélhetünk. Ez azért jelent szinte áthághatatlan korlátokat Peking számára a globális elsőséget illetően, mert Kína és az USA mellett várhatóan a következő évtizedekben is Oroszország és India lesznek a világ harmadik és negyedik legjelentősebb katonai hatalma, India pedig a világ harmadik legnagyobb gazdasága. Kína számára ilyen körülmények között csak akkor lenne elérhető a globális elsőség, az USA-énál nagyobb befolyás a globális ügyekre, ha India és Oroszország közelebb

⁴ lásd 2. térkép

kerülne hozzá, mint Washingtonhoz. Ahogyan azonban ez majd látni fogjuk, ennek inkább az ellenkezője tűnik ma valószínűnek.

4. Stratégiai játszmák napjainkban- Hogyan érvényesül a kontinentális erőegyensúly modellje, mennyiben vannak jelen az ezt kiváltó tényezők ma az ázsiai-csendes-óceáni térségben?

4.1 A „nagy négyes”-az amerikai-indiai-japán- ausztrál együttműködés

Az európai kontinentális erőegyensúly modelljében előbb-utóbb mindig bekövetkezett az a pont, amikor a kontinentális hegemon aspiráns legfontosabb riválisa végül nyíltabb vagy burkoltabb formában együttműködést alakítottak ki egymással, és Nagy-Britanniával is. Napjaink Ázsiáját illetően ez a pillanat –ha egyelőre meglehetősen visszafogott formában is, de- 2007 májusában érkezett el, amikor is India, Japán, Ausztrália és az USA formálisan is megállapodott négyoldalú biztonságpolitikai együttműködésről, amely alig burkoltan Kína feltartóztatására irányult. (Chanlett-Avery és Vaughn [2008])

A Négyoldalú Biztonsági Párbeszéd volt az első olyan kezdeményezés, ahol intézményes formában is összekapcsolódott a Kína és India közti dél-ázsiai vetélkedés a Kína és Japán közti északkelet-ázsiai érdekellentétekkel, valamint a Kína növekedését szorongva figyelő nyugati kultúrájú Ausztrália aggodalmaival, és mindezek mögött felbukkant a kínálkozó alkalmat megragadva az USA is, összekapcsolva egymással ezeket a Kínával érdekellentétben álló regionális szereplőket. A kezdeményezés magába foglalt tehát Kína három nagyhatalmi tudattal rendelkező szomszédja, India, Oroszország és Japán közül kettőt, valamint az Egyesült Államokat is. Ez az együttműködés –már ha fennmarad- már egy olyan széles koalíciót jelent, amelynek globális befolyása várhatóan még akkor is messze

meg fogja haladni Kínáét, ha Kína önmagában már az USA-nál jelentősebb hatalom lesz is. Azóta a heves kínai reakcióktól megtorpanva a négy ország egyelőre elvetette együttműködésüknek egy négyoldalú, formális szövetség rangjára emelését, de – ahogyan azt látni fogjuk- együttműködésüket kevésbé nyílt formában de facto azóta is tovább mélyítették.⁵

A nagy kérdés, hogy a négy ország együttműködése csak pillanatnyi anomália, vagy egy tartós trend? A dolgozatban a mai világpolitikai folyamatokat tekintve legnagyobb részletességgel ennek a kérdésnek a vizsgálatára összpontosítunk. Ennek a kérdésnek a megválaszolására elsősorban a Kína és India, valamint Kína és Japán közti biztonságpolitikai kapcsolatokat befolyásoló geostratégiai tényezőket kell megvizsgálnunk.

4.1.1 Csapdahelyzet az indiai-kínai biztonságpolitikai viszonyban

A külső kört tekintve a legérdekesebb, de ugyanakkor legdetermináltabbnak is tűnő alrendszer az Indiai szubkontinens szerepe. India Kína utána a világ második legnépesebb országa, és Oroszországgal versenyezhet az ázsiai kontinens Kína utáni legerősebb szárazföldi hatalmának címéért. A két ország közti viszony az utóbbi évtizedekben inkább versengő, mintsem együttműködő volt.

Ezt két fő problémakör határozza meg: A Himalája mentén húzódó, vitatott, kínai-indiai határvonal, valamint az indiai-pakisztáni viszálykodás, és Kína ehhez való viszonya. A Himalája mentén vitatott határ húzódik köztük, amely mentén háborút is vívtak az 1960-as években. A határ mentén több volt és jelenlegi állam terül el, amelyek az utóbbi évtizedekben a kínai és indiai nagyhatalmi játszmák szenvedő alanyaivá váltak: Nepál, Tibet, Bhután és Szikkim.

A helyzetet tovább bonyolítja – és áttételesen a kínai-indiai közeledést is rendkívül megnehezíti- az indiai-pakisztáni szembenállás, és Kína ebben játszott szerepe. Az

⁵ lásd 5. térkép

indiai-pakisztáni ellenségeskedések története közismert, így erre most nem térünk ki részletesebben.

A Peking – Új Delhi – Iszlámábád háromszög

Kína és India viszonya, és a tágabb ázsiai erőegyensúly szempontjából viszont fontos kérdés Kínának az indiai-pakisztáni ellentétben játszott szerepe. Az „ellenségem ellensége” logikát követve Kína és Pakisztán már évtizedek óta együttműködnek India kérdésében. Az indiai-pakisztáni-kínai háromszög kapcsolatrendszere rendkívül érdekesen alakult az elmúlt évtizedekben. A hidegháború klasszikus szakaszában, az 1950-es években Pakisztán az USA szövetségese volt, Kína a Szovjetunióval működött együtt, (Ross [1993]) India pedig az el nem kötelezett országok mozgalmának központi szereplőjeként pozícionálta magát, ami nem is volt nehéz ebben a helyzetben, amikor is két rivális szomszédja a hidegháború két ellenséges szövetségi rendszerének része volt. Ekkor átmenetileg közeledés indult meg Kína és India közt, a pancsa síla, és az antikolonializmus jegyében. Talán ennek is köszönhető, hogy India passzívan szemlélte, amikor a Kínai Népköztársaság csapatai 1950-51-ben bevonultak Tibetbe. Az évtized közepétől kezdve azonban egyre inkább éleződött a két ország közti határvita, és egyre gyakoribbá váltak a fegyveres határincidensek. (Malik [2012] pp. 347.-349.) A feszültség végül az 1962-ben lezajlott indiai-kínai határháborúvá eszkalálódott, azóta pedig a rivalizálás a meghatározó kínai-indiai biztonságpolitikai kapcsolatokban. A Kína és Pakisztán közti partnerség kezdetei ekkorra, tehát még jóval a '70-es években megindult amerikai-kínai együttműködés előttre tehetők. Az indiai-kínai kapcsolatok megromlása kiváló alkalmat jelentett Pakisztán számára, hogy az „ellenségem ellensége” logika alapján Kínához közeledjen. Ebben nagy könnyebbséget jelentett az is, hogy ekkorra már éppen megtörtént a kínai-szovjet szakítás, vagyis a Kínához való közeledés ekkor már nem állt ellentétben Pakisztán szovjetellenes, USA-barát hidegháborús elkötelezettségével sem. A pakisztáni-kínai együttműködés tehát már az 1960-as években kialakult. A '70-es években aztán, az amerikai-kínai kapcsolatfelvétel előkészítésekor Pakisztán közvetítő szerepet is vállalt a két ország közti közeledésben, így ekkor az USA számára is rendkívül jól jött, hogy

szövetsége már egy jó évtizede kiváló kapcsolatokat ápol Kínával. (Kardon [2011])
 .. (Swaine [2010]) valamint (Siddiqi és Yang [2011])⁶

India, Kína és Pakisztán biztonságpolitikai viszonyát tehát lassan már fél évszázada az Indiával szembeni kínai-pakisztáni együttműködés, India részéről pedig az ezzel szembeni szövetségkeresés határozza meg. Ez a felállás az utóbbi ötven évben mit sem változott, azonban a Szovjetunió összeomlása egy jelentős fordulatot hozott benne.

A kínai-szovjet ellenségeskedés és amerikai-kínai együttműködés által meghatározott '70-es, '80-as években a kínai-pakisztáni duó az USA támogatására számíthatott, míg India velük szemben a Szovjetunióval keresett együttműködést. (Malik, [2012] p. 348.)

Ezt a rendszert azonban felborította a Szovjetunió összeomlása, és az amerikai-kínai vetélkedés felerősödése. Az USA számára Kína szövetségesből vetélytárssá vált, India pedig a Szovjetunióra többé nem számíthatott, így napjainkra az USA és India közt alakult ki érdekközösség a Kínával szembeni együttműködést illetően. (Venkatshamy és George [2012] pp. 195.-197.) illetve (Cheng és Curtis [2011]) A kínai-pakisztáni együttműködés töretlenül megmaradt, azonban Pakisztán a korábbiakhoz képest igen kellemetlen helyzetbe került. Míg a '80-as években egyaránt számíthatott Kína és az USA segítségére Indiával szemben, addig a nagyhatalmi viszonyok átrendeződése következtében napjainkban „szerelmi

⁶ A kínai pakisztáni együttműködés jövőjét illetően megoszlanak a vélemények a szakirodalomban. Kardon következtetései szerint Kína kénytelen lesz lazítani a Pakisztánhoz fűződő szövetségén, hogy ne érje túl nagy kár az Indiával való kapcsolatait. Swaine ellenben arra a következtetésre jut, hogy Kína számára hosszú távon is kulcsfontosságú a Pakisztánnal való szövetség, hiszen amellet, hogy Pakisztán ellensúlyt jelent India Dél-Ázsiai dominanciájával szemben, a gwadari kikötőn keresztül az Indiai-óceánhoz, sőt, az öböl-menti térségéhez is hozzáférést biztosít a kínai haditengerészet számára, ráadásul gátolja India hozzáférését a közép-ázsiai tréséghez. Az együttműködés Siddiqi és Yang szerint is erősödni fog hosszú távon, mert a 2001 szeptember 11.-e utáni világban felerősödött az együttműködés az USA és India közt, ami felértékeli a Kínával való szövetséget Pakisztán számára, Kína szempontjából pedig Pakisztán kulcsfontosságú hidat képet az iszlám világ felé. A dolgozatban az utóbbi két munka következtetéseit tartjuk meggyőzőbbnek, mert Kína számára a Pakisztánnal való együttműködés erősítése jelent biztosabb, konkrétabb, kézzelfoghatóbb előnyöket.

csalódást” kényszerül átélni az USA-val szemben. A kétpólusú világrend fennállása alatt a Bagdadi Paktum, majd a CENTO tagjaként egyértelműen Pakisztán volt az USA elsőszámú szövetségese a térségben. Ez még a Szovjetunió összeomlása utáni első másfél évtizedben is meghatározó volt, hiszen az Afganisztáni háborúban az USA szövetségeseként kulcsszerep jutott Pakisztánnak. Utána pedig még az elmúlt évtized elején is (az afganisztáni háború ügyében) Pakisztán volt az USA fő szövetségese a térségben.

Napjainkra azonban egy olyan helyzet alakult ki, ahol is az USA számára fontosabbá vált India megnyerése Kína ellenében, mint a Pakisztánnal való szövetség további ápolása. Az USA-nak már nem éri meg India elidegenítésének kockázatát vállalnia azzal, hogy Pakisztánt támogatja. (Staniland [2011] pp. 133.-148.) Pakisztán viszont természetesen továbbra is Indiával szemben határozza meg önmagát, így ezt a tendenciát egyre inkább cserbenhagyásként értékeli. Egyre gyakrabban találkozhatunk olyan pakisztáni véleményekkel, melyek szerint mára az USA és Pakisztán egykor harmonikus szövetségi viszonya egyoldalúvá vált, az USA csak akkor akar tudni erről az együttműködésről, ha segítséget vár Pakisztántól (leggyakrabban Afganisztán ügyében), de elfeledkezik róla, ha Pakisztán tartana igényt a támogatására (Indiával szemben). (Pant [2011]) és (Kronstadt [2011])⁷ A jelek szerint az USA számára immár fontosabb India mint Pakisztán, és ha India Kínával szembeni megnyerésének ez az ára, akkor valószínűleg a Pakisztánnal való szövetség lassú leépítése sem túl magas ár ezért.

Ez persze Kína malmára hajtja a vizet. Míg az USA-t a körülmények ilyenfajta megváltozása miatt egyre inkább önző és hűtlen szövetségesként látja a pakisztáni közvélemény, addig Kína ebben a helyzetben nagyon könnyen veheti fel a jóságos „nagy testvér” szerepét, aki mindig segít a bajban, hiszen India ellenében alapvető érdeke is Pakisztán erősítése. A két ország közti együttműködés az elmúlt két

⁷ Pant részletesebben ismerteti a partnerség egyoldalúságára vonatkozó pakisztáni panaszokat, míg Kronstadt az amerikai Kongresszus számára írt jelentésében az amerikai kétségeknek ad hangot Pakisztán terrorizmussal szembeni elkötelezettségét illetően.

évtizedben is tovább mélyült. Kína megfelelő háttérrel biztosított Pakisztán nukleáris programjának az Indiával szembeni nukleáris egyensúly fenntartásához. Nehézzvizet és plutóniumot is szállított Pakisztánnak, valamint technikai segítséget is nyújtott annak atomprogramjához. Pakisztán ugyanakkor a stratégiai fontosságú gwadar-i kikötőt bocsátotta Kína rendelkezésére. A nukleáris együttműködés mellett Pakisztán számára Kína repülőgépeket, tengeralattjárókat és kis hatótávolságú rakétákat is szállított, valamint ballisztikus rakéták és kommunikációs műholdak fejlesztéséhez is technikai segítséget nyújtott. (Pant, [2011]pp. 84.-86.)

Azt láthatjuk tehát, hogy a térségben fennmaradt az India és Kína közti biztonságpolitikai rivalizálás valamint az Indiával szembeni kínai-pakisztáni együttműködés. Ez a felállás azonban csapdahelyzetet, stratégiai értelemben vett ördögi kört, világpolitikai doktrínájukat tekintve kényszerpályát jelent mind India, mind Pakisztán számára.

Indiát az USA-val való szövetségre determinálja a helyzet. Amíg India Kína riválisa, addig Kínának nem érdeke feladnia az ellenfele ellenfelével, Pakisztánnal való együttműködést. Amíg viszont Kína nem adja fel az India fő ellenségével, Pakisztánnal való együttműködést, addig Indiának nem érdeke a Kínához való közeledés, hanem sokkal inkább az, hogy Kína fő globális riválisához, jelen esetben az USA-hoz közeledjen. Ez viszont Kínát ismét csak a Pakisztánnal való együttműködésre ösztönzi, és ezzel a kör bezárult. Még ha Kína és India rendezni is tudná közvetlen határvitáikat, az indiai-pakisztáni ellentét kérdése akkor is igen nehezzé tenné az ebből az ördögi körből való kitörést. Pakisztán ma megbízható szövetséges Kína számára, a jelenlegi helyzet egyértelmű kényszerpályává teszi Pakisztán számára a Kína oldalán való elköteleződést. Ezzel szemben Indiától illet Kína még akkor sem feltétlenül várhatna, ha ejtené a Pakisztánnal való együttműködést, hiszen India számára még ebben az esetben sem lenne semmi olyan stratégiai előny vagy kényszer, ami kívánatossá tenné hogy Kína oldalán kötelezze el magát az USA-val szemben. Kína tehát Indiától még ebben az esetben sem számíthatna többre egy közte és az USA-közt egyenlő távolságot tartó

hintapolitikánál. (Venkatshamy és George [2012] pp. 194-203)⁸ Ez viszont semmiképp nem érne meg a Pakisztánnal való biztos szövetség feláldozását. Így viszont marad a kínai-pakisztáni együttműködés, ami pedig India számára az USA-val való szövetséget teszi kényszerpályává.

Míg India számára az USA-val való szövetség a kényszerpálya, addig Pakisztán számára a Kínával való szövetség az. Míg Kínának nem érne meg a Pakisztánnal való szövetséget feláldozni, hiszen ebben az esetben sem lenne semmi, ami Indiát a vele való szövetségre szorítaná, addig az USA esetében éppen ellenkező a helyzet. A kínai-pakisztáni együttműködés az USA-val való szövetséget hagyja az egyetlen lehetőségként India számára, így az USA-nak bőven megéri feláldozni a Pakisztánnal való szövetséget. Sőt, bizarr módon ebben a kontextusban India számára még további megerősítést is jelentene erre a kényszerpályára nézve egy kifejezetten Amerika-ellenes Pakisztán. A nagyhatalmi érdekek tehát Pakisztán számára hosszú távon nem hagynak helyet az USA szövetségi rendszerében, hanem fő ellenfele, India amerikai támogatását teszik szükségessé. Ez viszont Pakisztán számára a Kína oldalán való elköteleződést jelöli ki kényszerpályaként.

Az Indiai-szubkontinens tehát a többszintű egyensúlypolitika egy klasszikus szabályos példája, ugyanakkor az itteni szövetségi tendenciák erősen determinálnak is látszanak. Egyre erősebb az együttműködés a jelenleg világelső tengeri nagyhatalom, az USA, és az ázsiai kontinens (Oroszországgal holtversenyben) második legjelentősebb szárazföldi hatalma, India között a legerősebb kontinentális hatalom, Kína ellensúlyozására. Kína ugyanakkor Indiával szemben a Pakisztánnal való együttműködéssel igyekszik ellensúlyt találni. Ez a felállás a belátható jövőre nézve rivalizáló kínai-indiai viszonyt, és Kínával szemben amerikai-indiai

⁸ A könyv kínai-indiai-amerikai viszonyrendszert tárgyaló fejezete a kínai-pakisztáni partnerséget, valamint Kínának az indiai-pakisztáni ellenségeskedésben játszott szerepét nem vonja be a vizsgálatba, hanem ettől elvonatkoztatva, csupán a három nagyhatalom globális és ázsiai súlyát és szerepét tekintve tárgyalja a kérdést. Azonban India lehetőségeivel számolva még így sem jut közelebb Kínához a Peking és Washington közti egyenlő távolságtartás lehetőségénél.

együttműködést, valamint Indiával szembeni kínai-pakisztáni együttműködést látszik determinálni.

A versengés és a tágabb környezet

A kínai-indiai vetélkedést tárgyalva nem mehetünk el anélkül, hogy kitekintést ne tennénk ennek a tágabb térséget érintő vetületeire. Ennek négy fő megnyilvánulását láthatjuk:

- A legfontosabb, az Indiai-óceánon zajló haditengerészeti pozícióharc a két ország között
- Ehhez szorosan kapcsolódik a két ország kísérlete egymás kölcsönös stratégiai bekerítésére, melyek közül eddig a kínai tűnik sikeresebbnek az indiai e téren csupán a Vietnammal megkezdett biztonságpolitikai együttműködést tudja felmutatni.
- Külön kategóriát képvisel az India és Kína közt fekvő két himalájai állam, Nepál és Bhután feletti befolyásért folytatott vetélkedés.
- Szintén máshova nem sorolható a jelenlegi afgán vezetés és India közt fennálló szoros (és Pakisztánt különösen nyugtalanító) együttműködés, amely felfogható a kínai-pakisztáni együttműködésre adott indiai válaszként is.

Kína és India versengése az Indiai-óceánon

Az Indiai-óceán már évezredek óta rendkívüli stratégiai jelentőségű térség. Már legalább ezer éve itt halad át a Távol-Keletet Indián és az iszlám világon keresztül Európával összekötő fő tengeri kereskedelmi útvonal, aminek nyugati végpontját a középkorban és a korai újkorban az itáliai kereskedővárosok, keleti végpontját pedig a dél-kínai kikötők jelentették. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az európai gyarmatosítás előtt ez az útvonal volt az akkori világkereskedelem fő ütőere. (Kang [2010])

Azóta persze sok minden változott, de az Indiai-óceán napjainkban még mindig (vagy inkább már megint) rendkívül fontos szerepet tölt be. Ma is itt haladnak a Távol-Keletet Európával és a Közel-Kelettel összekötő útvonalak, és az Öböl-menti

országok olajexportja is ezen keresztül jut el a piacokhoz. Így aztán az Indiai-óceán térségében való tengerészeti jelenlét mai is kulcsfontosságú kérdés. Ma ennek Kína és India közt feszültséget okozó fő megnyilvánulása a „gyöngysor” elmélet. A gyöngysor elmélet lényege az az észrevétel, hogy Kína egy sor, délkelet-ázsiai, és indiai-óceáni államban hajtott végre a helyi kormányokkal megegyezve és az adott országgal gyakran egyéb stratégiai kérdésekben is szoros együttműködést kialakítva nagy kikötő-építési beruházásokat. Ezzel egy sor kínai ellenőrzésű tengeri kikötő jött létre végig, az olajban gazdag öböl-menti térséget a dél-kínai kikötőkkel összekötő tengeri útvonal mentén. A Kínához ilyen módon kapcsolódó országok és az ott kiépített kikötők a következők: Kambodzsa (Sihanoukville), Mianmar (számos kikötő, de közülük talán a gáz- és olajszállításra is alkalmas Kyaukphyu a legfontosabb), Banglades (Chittagong), Srí Lanka (Hambantota), a Maldív-szigetek (Marao szigetét Kína bére vette) és végül, de nem utolsósorban Pakisztán (Gwadar). Egyes vélemények szerint ez csak a kezdő lépés ahhoz, hogy Kína az érintett országok együttműködését élvezve a térséget behálózó haditengerészeti támaszpontrendszer (a „gyöngysort”) építsen ki a jövőben. (Khurana, [2008]) Ebben persze egy nagyhatalomról lévén szó, tulajdonképpen nem lenne semmi szokatlan. Ugyanakkor India, mint konkurens nagyhatalom részéről viszont abban nincs semmi szokatlan, hogy ez a lehetőség igencsak nyugtalanító számára, így maga is hasonló jellegű szövetségi háló kiépítésébe kezdett, elsősorban Madagaszkárral, Mauritiusszal, sőt, az Indiai-óceán térségén kívül, a Kínával közvetlenül szomszédos, azzal a Dél-Kínai tengeren területi vitákban érintett Vietnammal is. Emellett India a Maldív-szigetek kegyeiért is versenybe szállt Kínával. (Tanner, [2011] pp. 41.-43.) Így tehát bizonyos értelemben tengeri szövetségi rendszerek kiépítésének versenye indult meg Kína és India közt, melynek stratégiaiilag legfontosabb szereplői Kína oldalán Pakisztán, Srí Lanka, Banglades, Mianmar és Kambodzsa, India oldalán pedig Madagaszkár, Mauritius és Vietnam.

A kölcsönös bekerítés

A többszintű egyensúlypolitikák rendszerére jó példa pedig a kölcsönös bekerítés kérdése. Kínai részről Indiát gyakran éri az a vád, hogy az USA által Kína bekerítését

célzó szövetségi rendszer része. India számára ugyanakkor a „gyöngysor” elméletnek van egy olyan perspektívája, amely viszont Kínát vádolja India bekerítésével. Ha a térképre nézünk, láthatjuk, hogy a két ország közti tengeri vetélkedésnek valóban van egy ilyen megnyilvánulása is, hiszen a Kínával együttműködő országok, Pakisztán, Mianmar, Banglades és Srí Lanka valóban valósággal körülzárják Indiát. (Scott [2008] pp. 4.-7.) Ebben az esetben egy többszintű egyensúlyi struktúrát követve regionális szinten Kína ugyanazt a geostratégiai tényezőt használja ki Indiával szemben, amit globális szinten az USA Kínával szemben: A gyengébb szomszédok félelmét a térség domináns hatalmától. Míg globális szinten ez a tényező Kínával szemben az USA-nak kedvez, addig regionális szinten Indiával szemben Kínának. India részéről ugyanerre az elvre épülő ellenlépésnek tekinthetjük a Vietnammal való együttműködést, ahol is India szintén Vietnam Kínával szembeni félelmeire épít. (Malhotra, [2012]) Sőt, a „gyöngysornál” maradva a Kína és Kambodzsa közt napjainkban kiépült szoros együttműködést is, ahol pedig Kambodzsa számíthat Kínára két erősebb szomszédjával, Vietnammal és Thaifölddel szemben.

Versengés a himalájai államokban

India és Kína himalájai határvidékén 1947-ben még négy, többé-kevésbé független hegyvidéki állam feküdt. Területi nagyság szerinti sorrendben Tibet, Nepál, Bhután és Szikkim. A négy entitás közül kettő, Tibet és Szikkim azóta megszűntek független államként funkcionálni, Tibet a Kínai Népköztársaság, Szikkim pedig India részévé vált. A fennmaradó két államra, Nepálra és Bhutánra az elmúlt évtizedekben a Kínával szemben védelmet kereső indiai orientáció volt meghatározó, különösen 1953-1978 között, mikor Kínában a keményvonalas kommunista irányzat volt meghatározó. Ez a Kínára elsősorban mint fenyegetésre tekintő, ennek ellenében Indiával együttműködő doktrína a Tibettel rendkívül szoros kulturális rokonságban álló Bhutánban a mai napig meghatározó. Nepál esetében azonban más a helyzet. Nepálban 1996-ban maoista gerillák polgárháborút indítottak az India-barát királyi vezetés ellen. Kína kezdetben inkább még zavarral és ellenséges gyanakvással

figyelte a nepáli maoista lázadók tevékenységét, akik olyan, szélsőséges eszméket képviseltek, amelyek Pekingben már évtizedekkel korábban diszkreditálódtak. Így a polgárháború alatt Kína még elhatárolódott a nepáli maoista gerilláktól, sőt, nem egyszer a király kormányának nyújtott támogatást velük szemben. A 2006-tól megkezdődő nepáli békefolyamat azonban megváltoztatta a kínai hozzáállást, fokozatos közeledés indult meg Peking és a nepáli maoisták között. Azóta pedig, hogy 2008-ban választások útján a maoisták jutottak hatalomra Nepálban, igen szorossá vált az együttműködés az új, maoista nepáli kormány, és Kína közt. Kína azóta átvette India helyét, mint Nepál elsősorú fegyverszállítója, egy új vasútvonal építése indult meg Katmandu és Lhasza között, az új nepáli kormány pedig nyíltan szembe helyezkedett az ország korábbi, indiai orientációját rögzítő, 1950-es indiai-nepáli szerződéssel. Így tehát, a himalájai államokban zajló folyamatokat tekintve azt mondhatjuk, hogy míg Bhután esetében változatlan az indiai orientáció, addig Nepál a 2008-as maoista hatalomátvétel óta élesen szembefordult Indiával, és szoros kapcsolatok kiépítésébe kezdett Kínával. (Graver [2012] pp. 397.-402.)

Indiai térnyerés Afganisztánban

Afganisztán szintén kulcsszerepet tölt be India, Pakisztán, és Kína rivalizálásában, hiszen Dél-Ázsia felől nézve Közép-Ázsia kapuja, vagyis az Afganisztán feletti befolyás kérdése egyúttal abból a szempontból is döntő, hogy a két dél-ázsiai hatalom közül melyik milyen feltételek mellett fér hozzá a közép-ázsiai energiahordozókhoz. (Csicsmann [2011] pp. 34.-36.)

Afganisztánban a nyugati beavatkozást követően hatalomra került Karzai kormányzat és India közt szoros együttműködés alakult ki. Míg Pakisztán a Karzai kormányzattal ápolni igyekezett jó viszony mellett a tálibokhoz is sok szállal kötődik, addig India kifejezetten a jelenlegi, nyugatbarát afgán vezetés mellett kötelezte el magát. Ez erős befolyást biztosít India számára Afganisztánban, ami nyugtalanító Pakisztán számára. A jelenlegi kormányzathoz való viszony mellett egy etnikai törésvonalak mentén zajló indiai-pakisztáni együttműködés körvonalai is láthatóak, ahol is India inkább észak-afganisztáni tádzsik és üzbég, míg Pakisztán inkább dél-afganisztáni

pastu szervezetekkel ápol szoros viszonyt. Ez a struktúra a 2001 szeptember 11. előtti viszonyokra is igaz volt, Pakisztán a többségében pastu tálibokat, míg India a döntően tádzsikokból és üzbégekől álló északi szövetséget támogatta az országban. Így a nyugati beavatkozás előtt a tálib-vezetésű Afganisztán alapvetően Pakisztán befolyási övezetének volt tekinthető, míg a mai afgán vezetésnél India rendelkezik nagyobb befolyással. Ma a világ országai közül India adja a legtöbb segítyt Afganisztánnak, emellett a két ország közti katonai együttműködés is szoros. India részt vesz az afgán kormányzat fegyveres erőinek kiképzésében. A két ország között 2011 októberében stratégiai partnerségi egyezmény is létrejött, melynek értelmében India fegyvereket is szállít a Karzai kormánynak. (Hanauer és Chalk [2012])

Ma tehát Afganisztánban, legalábbis a mai afgán kormányzatot illetően India befolyása érvényesül Pakisztánnal (és Kínával) szemben. Azonban az afgán történelem, és az északi népcsoportok valamint a pastuk közti etnikai törésvonal mentén jelenlévő indiai-pakisztáni rivalizálást ismerve korántsem biztos, hogy ez hosszú távon is így marad. Amennyiben a Karzai kormányzat a nyugati csapatok távoztása után is hatalmon tud maradni, akkor igen, de ha megbukik, és a helyét egy karakteres pastu vezetés veszi át, akkor Afganisztán India helyett ismét a Kína-Pakisztán kettős szövetségesévé válhat.

India-Kína: összegzés

Összességében tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a geostratégiai tényezők India számára szinte biztonságpolitikai kényszerpályává teszik az USA-val való együttműködés Kína ellenében, ugyanakkor ez a vetélkedés a két ország közt egy, az Indiai-óceán haditengerészeti pozícióiért folytatott versengésben, egy regionális szövetségépítési versenyben, valamint az egyensúlypolitika regionális szinten Kína által India ellen való alkalmazásában is megnyilvánul.⁹ Egy tartós indiai-amerikai

⁹ lásd 6. térkép

együttműködés viszont más ázsiai ügyektől függetlenül, önmagában is elég komoly akadályt jelent Kína szuperhatalmi reményeire nézve, hiszen ugyanazok a világgazdasági tendenciák, amelyek az amerikai-kínai erőviszonyok Kína javára való módosulását valószínűsítik, egyúttal India súlyának növekedését is mutatják. (Malik [2012]) és (Virmani [2005])¹⁰ Így tehát egy amerikai-indiai tandem valószínűleg tíz vagy húsz év múlva is közel ugyanolyan komoly akadály lenne Kína szuperhatalmi aspirációinak, mint ma, csak éppen e tandemben belül lenne a mainál nagyobb India, és a mainál kisebb az USA jelentősége.

4.1.2 Csapdahelyzet a kínai-japán kapcsolatokban

A japán „békealkotmány”

A japán-kínai biztonságpolitikai kapcsolatok terén szintén létezik egy olyan, az indiai-kínai viszonyt kényszerpályára terelő tényezőkhöz hasonló csapdahelyzet, ördögi kör, amely biztonságpolitikai szempontból szinte determinálja Japán amerikai orientációját. Ennek tágabb keretét Japán „normális országgá” válása (Soeya, Tadokoro, és Welch, [2011]) ezen belül pedig szűkebben a japán újrafelfegyverzés kérdése jelenti. Ez a csapdahelyzet a Japán alkotmányának a fegyverkezést korlátozó, híres 9. cikkelyéhez kapcsolódik.

A modern kort, pontosabban az 1894-95-ös kínai-japán háborút megelőző évszázadokban Japán és Kína viszonyát alapvetően a békés egymás mellett élés határozta meg. Az évszázadok során a két ország között szoros kulturális kapcsolatok alakultak ki. Japánba Kínából érkezett a buddhizmus, a konfuciánus etika, valamint a kanji írásrendszer. A két ország –mai szóval azt mondhatnánk- rendszeres diplomáciai kapcsolatokat tartott fenn egymással, még ha ezek a kapcsolatok nem is

¹⁰ Malik egyenesen az 1980-as években a Szovjetunióval szemben Kínával ápoló amerikai együttműködéssel tekinti azonosnak a Kínával szemben napjainkban kirajzolódó amerikai-indiai együttműködést, Virmani következtetése szerint pedig a 21. század közepére az USA és Kína mellett India válhat a világgazdaság harmadik fő pólusává, ebben az esetben pedig az amerikai-indiai együttműködés két pólusnak a harmadikkal szembeni összejátszását jelentené.

voltak teljesen egyenrangúak, hanem elsősorban Japán által a kínai udvarba küldött hódolati követjárásokban nyilvánultak meg. A fegyveres konfliktusok elkerülését elősegítette, hogy Japán és Kína partjai nem közvetlenül egymással szemben feküdtek. Japán legközelebbi szomszédja a szárazföldön Korea volt, azonban a Korea és Kína történelmi magterülete közt fekvő Mandzsúria egészen a 17. századig nem állt a kínai birodalom stabil fennhatósága alatt. A kínai uralmat itt újra és újra mongol betörések vagy mandzsu államalakulatok létrejötte szakították meg, így tehát sokáig még Korea sem volt tartósan Kína közvetlen szárazföldi szomszédja. A modern kor előtt Japán mindössze két időszakban vett részt reguláris haderőkkel vívott, országok közti háborúkban. 1274-ben és 1281-ben a Mandzsúriát és Koreát is fennhatósága alatt tartó mongol-kínai Jüan Birodalom próbálkozott a tengeren át Japán lerohanásával, azonban a japánok mindkét alkalommal sikeresen visszaverték a támadást. Háromszáz évvel később, 1592-ben és 1598-ban Japán próbálkozott Korea lerohanásával, ekkor viszont a (Kína által is támogatott) koreai haderő verte vissza sikeresen a japánokat. Emellett fegyveres interakciót Japán és a kontinens között csak a kínaiak által wokou-nak nevezett a japán kalózkodók, csempészek és tengeri kereskedők jelentették, azonban ezek nem jelentettek jelentős és reguláris fegyveres erőt, és a tevékenységük (a régi európa vikingjeihez hasonlóan) a fosztogatástól a békés kereskedelmig terjedt. (Kang [2010])

Ha a japán-kínai kapcsolatokban az elmúlt évszázadok távolságtartó, békés egymás mellett élése ment volna át megszakítás nélkül napjainkba is, akkor valószínűleg ma kifejezetten erős szálak kötnék egymáshoz Kínát és Japánt.

A modern kor azonban mindebbe változást hozott. Ahogyan az közismert, 1894-1945 közt számos fegyveres konfliktus játszódott le Japán és Kína közt, melyek mindegyikében Japán volt a támadó fél, és melyek közül Kína 1937-45-ös, második világháborús japán megszállása volt a legpusztítóbb. Japán második világháborús szerepe két fontos következménnyel járt napjainkra nézve, ezek egyike a Japánnal szembeni rendkívül mély, néha már irracionálisnak tűnő bizalmatlanság kínai és

koreai részről (nem csak észak-, de dél-koreai részről is) (Gries, Zhang, Masui és Lee [2008]), a másik pedig Japán speciális „békealkotmánya”.

A Japán alkotmány 9. cikkelye korlátozza Japánnak mind a fegyverkezéshez, mind pedig fegyveres ereje használatához való jogát. Japán ugyan fenntart egy önvédelmi erőt, amely mind létszám, mind hagyományos fegyverzet, mind költségvetés terén a legnagyobb európai országok fegyveres erőivel vetekszik, (Hughes [2004]) azonban a korlátozások miatt a japán közvélemény és politikai elit mégis úgy véli, hogy az ország saját erejéből ilyen körülmények között képtelen lenne katonai védelmét biztosítani. (Chung [2011g pp. 423.-424.) A hadügyek teljes körű önállósága hiányában Japán így 1951 óta az USA-val fennálló katonai szerződése keretében az Egyesült Államok védőernyőjétől függ biztonságpolitikai szempontból. A japán alkotmány ilyen mértékű szigorát már igen hamar, a koreai háborút követő években maga az USA is bánni kezdte, hiszen a hidegháborúban már jól jött volna számára egy aktívabb katonai szerepet vállaló japán szövetséges, és más indokból, de hasonlóan vélekedett a japán politikai szféra jobboldali térfele is. A hidegháború merev szövetségi keretei között azonban ez az állapot igazából még mindkét félnek megfelelt. (Tadokoro [2011] pp. 40.-43.)

A kétpólusú világrend megszűnése azonban megváltoztatta a körülményeket, és az 1990-es években igen határozottan jelent meg Japán részről az igény, hogy az ország ismét egy „normális országgá” váljon, amely képes önálló kül- és védelempolitikai doktrínát kialakítani, és az utóbbi két évtizedben erőteljesen meg is indult egy ilyen tendencia a japán kül- és védelempolitikában. A normális országgá válás folyamata jelentős változásokat ért el olyan téren, ahol is ezt a kis lépések politikájának keretén belül megtehetette. Vagyis a japán diplomácia önállósodása, illetve a japán önvédelmi haderő létszámának, jogosultságainak és fegyverzetének óvatos, a kereteket még nem feszegető bővítése terén. A lényeghez, Japánnak az USA-tól való katonai függéséhez azonban lényegében nem mert hozzányúlni. (Soeya, Tadokoro, és Welch, [2011]) Az elmúlt években újra és újra felmerült Japán „újrafelfegyverzésének” kérdése, ami

a 9. cikkely módosításával, és a védelmi erők fegyverzetének és jogosultságainak kiterjesztésével járna.

A másik tényező, a Kínában és mindkét Koreában Japánnal szemben uralkodó bizalmatlanság viszont nagyon nagy fontosságot tulajdonít a Japán alkotmány 9. cikkelyének, és a Japán újrafelfegyverkezés minden felvetésére heves elutasítással reagál.

Végülis, ha a japán fegyveres erők hagyományos védekező fegyverzet terén valóban már „önvédelmi erőként” is például a brit haderővel vannak egy súlycsoportban, akkor tényleg érdekes kérdés, hogy milyen helyet foglalnának el a világ fegyveres erőinek rangsorában, ha megszűnnének ezek a korlátozások. Egy több mint 120 milliós népességű ország a világ harmadik legnagyobb gazdaságával és a világ élvonalába tartozó csúcstechnológiával, stratégiaiailag jól védhető helyen (szigetország) könnyen lehet, hogy még különösebb militarizmus nélkül is, akár kifejezetten mérsékeltnek mondható fegyverkezés mellett is hamar a világ katonai nagyhatalmai közé emelkedne. Az újrafelfegyverzett Japán tehát nem csak az USA befolyásának visszaszorulását, de egy új katonai nagyhatalom megjelenését is jelenthetné a térségben.

A két tényező viszont így Kína és Japán biztonságpolitikai kapcsolatának szempontjából máris egy nehezen feloldható csapdahelyzetet, ördögi kört alkot. Japán ugyebár jelenleg biztonságpolitikai téren az USA-val szemben van függő helyzetben, nagyhatalmi identitástudatának megfelelő hadsereg híján Japán az USA-val való szoros együttműködésben látja a garanciát biztonságára. Könnyen belátható, hogy amíg ez a helyzet fennáll, addig Japán még ha akarná, sem hagyhatja el az USA szövetségi rendszerét, nem válhat egy, Kína-barát, vagy az USA és Kína közt egyenlő távolságot tartó biztonságpolitikai doktrínára. Japán nemzetközi katonai szövetségi rendszerében semmilyen komoly változás nem történhet az amerikai-japán speciális viszony felülvizsgálata nélkül. A speciális japán-amerikai viszony fő oka viszont Japán speciális biztonságpolitikai helyzete, tehát az amerikai-japán viszony felülvizsgálata nem nagyon képzelhető el a japán alkotmány 9. cikkelyének

felülvizsgálata, vagyis japán „újrالفegyverzése” nélkül. Ezt viszont Kína hevesen ellenzi. (Atanassova-Cornelis [2011]) Ennek hiányában viszont Japán továbbra is az USA védelmére szorul, így ez konzerválja a japán-amerikai speciális viszonyt. Így viszont Japán még ha akarna, sem tudna biztonságpolitikailag az USA-tól eltávolodni, és Kínához közeledni.

A kört rövidre zárva, Kína érdeke lenne, hogy Japán eltávolodjon az USA-tól, ennek viszont előfeltétele lenne a japán „újrالفegyverkezés”, amiről viszont Kína hallani sem akar. Ráadásul még ha létre is jönne egy önálló katonai nagyhatalomként funkcionáló, az amerikai szövetségi rendszertől független Japán, akkor sem lenne semmi olyan kényszerítő tényező, amely egy ilyen Japánt a Kína oldalán való egyoldalú elköteleződésre szorítana rá, ahelyett, hogy például egyenlő távolságot tartva hintapolitikát folytasson az USA és Kína közt. Egy Peking és Washington közt egyensúlypolitikát folytató önálló japán katonai nagyhatalom pedig nem egyértelmű, hogy jobb lenne-e Kína számára, mint a ma létező, USA-szövetséges, de katonailag gyenge Japán. Persze „az egyenletet többváltozóssá tenné”, és nyilván lennének olyan kérdések, amelyekben Kína és Japán közös platformra kerülnének az USA-val szemben. Ezt nyilván elősegítenék a gazdasági és kulturális kötelékek is, ugyanakkor viszont továbbra is előfordulhatnának olyan esetek is, amikor Japán is az USA-val kerülne közös platformra Kínával szemben, és ami még fontosabb, a regionális integrációs folyamatokban (ASEAN+3, stb.), egy önálló katonai nagyhatalom Japán sokkal nagyobb valószínűséggel kérdőjelezhetné meg Kína vezető szerepét, mint a mai.

Így tehát, még ha a kínai vezetés a hazai közvélemény szemében komoly preztizsvesztést elszenvedve engedne is ebben a kérdésben, akkor sem lenne biztos és egyértelmű a haszon.

Ez a paradoxon már 2009-ben, a lényegében 1955 óta hatalmon lévő USA-barát kormánypárt ellenzéke, a Japán Demokrata Párt választási győzelmét követően megnyilvánult. Az új japán kormány deklarált célja volt az USA-tól való függés lazítása, és az ázsiai országokkal való kötelékek erősítése. Ezek a célok

természetesen nagymértékben megfelelték Kína érdekeinek. Ugyanakkor e célok elérésének eszközeül az új japán kormány részéről természetesen az aktívabb külpolitika és az önállóbb védelempolitika kérdése került középpontba, ami viszont már ellentétes volt Kína érdekeivel. Így Kína ellentmondásos helyzetbe került azt illetően, hogy hogyan is viszonyuljon az új körülményekhez. (Wang, [2011] p. 139.) Végül ez az ellentmondás, és a kölcsönös bizalmatlanság oda vezetett, hogy 2010-re ismét kiéleződött a viszony Japán és Kína között, és az új japán kormány is az USA-val való együttműködés megerősítése mellett döntött. (Zhao [2012])

Itt tehát megint egy olyan ördögi körrel állunk szemben, amely, még ha más akadályozó körülmény nem lenne is, szinte kényszerpályává teszi Japán számára az USA-val való szövetséget. Az USA számára megkönnyíti, Kína számára viszont szinte lehetetlenné teszi Japán elkötelezését. India mellett tehát a körülmények Japán esetében is rendkívül előnyösek az USA, és rendkívül hátrányosak, Kína számára.

A kínai-japán versengés a kelet- és délkelet-ázsiai regionális integrációs szervezetekben

Ilyen körülmények közt a „normális országgá” válást célul kitűző japán diplomácia számára a fő irányvonallá egy regionális szinten , a regionális integrációs szervezetekben játszott sajátos egyensúlypolitika vált. Ahogyan arról bővebben is szó lesz, a kelet-és délkelet ázsiai térségben az egyre szorosabbá váló gazdasági kötelékek és az újra felfedezett kulturális kötelékek hatására az elmúlt két évtized folyamán egyre erősebbé váltak a regionális integrációt propagáló elképzelések. Ezek közül a legjelentősebb talán az ASEAN+3 együttműködés, amely a tíz délkelet-ázsiai állam mellett Kínát, Japánt, és Dél-Koreát foglalja magába. Azt gondolhatnánk, hogy az ezekben a folyamatokban való részvétel Japánt egyre inkább Kínához köti, és előbb-utóbb eltávolítja az USA-tól. Ez azonban nem egészen így van. Japán részéről a regionális integrációs kezdeményezések terén három politikai törekvés érvényesül.

Egyfelől Japán valóban komoly erőfeszítéseket tesz arra nézve, hogy ezen integrációs kezdeményezések keretein belül valóban harmonikus viszonyt alakítson ki Kínával, Dél-Koreával, és a délkelet-ázsiai államokkal.

Másrészt viszont Japán arra is törekszik, hogy ezeken a szervezeteken belül amennyire lehetséges, amennyire azt az erőviszonyok engedik, Kína ellensúlya legyen, és a délkelet-ázsiai térségben Kína befolyását ellensúlyozza. (Chung [2011]) A „normálissá” vált, azaz önálló kezdeményezőkézségét visszanyert japán külpolitika részéről a regionális szinten, a délkelet-ázsiai országokban Kína növekvő befolyásának ellensúlyozására tett leglényegesebb lépéseként a 2006-ban Indonéziával, 2009-ben Vietnammal és a Fülöp-szigetekkel kötött stratégiai partnerségi megállapodásokat emelhetjük ki. (Wilkins [2010] p. 121) Harmadrészt pedig, ugyancsak Kína befolyásának ellensúlyozása céljából arra is törekszik, hogy a regionális fórumokba, ha csak lehet, az USA-t, valamint a szűkebb értelemben vett kelet- és délkelet ázsiai térségen kívül eső, de Kínával szemben ellensúlyt képező Indiát, és az USA fő dél- csendes-óceáni szövetségesét, Ausztráliát is bevonja, illetve növelje az ezen országokat is tagjaik közt tudó tágabb szerveződések szerepét a Kína dominanciája alatt álló szűkebb szerveződésekkel szemben. Így például Japán támogatja Ausztrália és Új-Zéland esetleges csatlakozását az ASEAN+3 csoporthoz. A Kína túlsúlya által meghatározott ASEAN+3 mellett viszont igyekszik minél nagyobb szerepet biztosítani az Indiát és Ausztráliát is magába foglaló East Asia Summit (EAS) –nak. Az EAS esetében ugyanakkor támogatta az USA teljes jogú tagként való csatlakozását a szervezethez, ami 2011-ben be is következett, és mindemellett már évek óta nagy szerepet játszik az USA-t és Kanadát is magába foglaló Asia-Pacific Economic Cooperation, (APEC) működtetésében. (Terada [2011])

A kelet- és délkelet ázsiai térséget átfogó regionális kezdeményezésekben Japán tehát ellentmondásos szerepet játszik. Egyfelől valóban komoly erőfeszítéseket tesz ezek megvalósulásáért, másfelől viszont Kínát ellensúlyozva komoly erőfeszítéseket tesz azért is, hogy ezeken belül, ha lehet, ne alakuljon ki kínai dominancia. Mindemellett

pedig az USA-tól való biztonságpolitikai függését szem előtt tartva az USA-nak is minél nagyobb szerepet igyekszik biztosítani ezekben a szervezetekben.

Korea

Noha Dél-Korea nem része a négy ország együttműködésének, de a kínai-japán viszonyra a koreai kérdés olyan komoly hatással van, hogy nem tekinthetünk el ennek tárgyalásától.

Az északkelet-ázsiai térségben, a Japánnal és Dél-Koreával való kapcsolatokat illetően Észak-Korea kérdése egy további olyan, történelmileg kialakult geostratégiai tényezőt jelent, amely Tokió és Szöul magához édesgetését megkönnyíti Washington, és megnehezíti Peking számára. Észak-Korea kapcsolatait nem csak Dél-Koreával, de Japánnal szemben is a rendkívül ellenséges hangnem, a gyakran háborússá váló retorika, és az ismétlődő közvetlen katonai incidensek határozzák meg. Az USA-val való szövetséget Dél-Koreában egyértelműen sokkal inkább legitimálja az észak-koreai fenyegetés, mint a Kínához való viszony, és ennek Japánban sem elhanyagolható a szerepe. Az Észak-Koreával való együttműködés tehát megnehezíti a Japánnal és Dél-Koreával való kapcsolatok építését Kína számára, ugyanakkor az USA két szövetségesével szemben Észak-Korea csak Pekingre számíthat, Kína pedig eddig az „ellenségem ellensége” logika mentén meg is adta az együttműködést ehhez.

A dolog szempontjából lényeges elem Phenjan külpolitikai mozgástere, ami ellentmondásos helyzetet eredményez Kína számára. Egyfelől még a hidegháború alatt kialakult önállóságának köszönhetően Észak-Korea önálló külpolitikai irányt követ, és gyakran olyankor és úgy élezi ki kapcsolatait Japánnal és Dél-Koreával, ahogy és amikor az Kínának éppen a legkevésbé sem érdeke, utána pedig szolidaritásért fordul Kínához a japán, dél-koreai és amerikai válasszal szemben. (You [2011]) Másfelől viszont, a hidegháborút követően a megváltozott körülmények között egyre inkább olyan helyzet alakult ki, amely hosszútávon már nem teszi lehetővé Észak-Korea korábbi önálló külpolitikai vonalvezetését, és egyre inkább egyoldalúan Kínától teszi függővé az ottani rezsimet. Ez –ha a történet eljut

addig, hogy az észak-koreai külpolitikában is komolyan érezhető legyen- rendkívül kényelmes helyzetet jelenthet Kína számára, hiszen ahogyan azt láthatjuk, gyakoribb ennek ellenkezője, hogy a Kína közelében lévő államok ilyen vagy olyan geostratégiai tényezők USA-barát kényszerpályára terelik. Ennek ellenkezőjére Észak-Korea mellett talán csak Pakisztán esetében láthatunk példát, így ritka öröm ez Kínának. Csak az a kérdés, megéri-e a politikai árat, amit fizetni kell érte? Kelet-európai szemmel nagyon furcsának tűnhet, hogy a kicsiny, ma is csupán huszonegynéhány-milliós lakosságú Észak-Korea hogyan tudta évtizedeken át ezt az önállóságát megőrizni Kína és a Szovjetunió követlen szomszédságában, hiszen a bipoláris korszakban térségünk szocialista rezsimeinek többsége függő helyzetben volt Moszkvával szemben.

Kelet-Európában hasonló önállóságra csak Josip Broz Tito Jugoszláviája, és Enver Hoxha Albániája tudott szert tenni. Míg Jugoszlávia a szovjet tömbnél nyitottabb, addig Albánia éppen ellenkezőleg, egy ortodox sztálinista irányvonalat képviselt, de a két országban közös volt az, hogy különutas politikájuk révén a Szovjetuniótól független, önálló nemzetközi szerepre tettek szer.

Az észak-koreai rezsime önállósága közvetlenül a koreai háború után még bizonytalannak tűnt. Kína részvétele a koreai háborúban, majd a kínai katonai jelenlét az ezt követő években még magában hordozta annak lehetőségét, hogy olyan mértékben váljon függővé Pekingtől, amilyen mértékben a Varsói Szerződés tagállamai függték Moszkvától. Azonban később, a szovjet-kínai kapcsolatok fokozatos kihűlését 1958-ban a kínai csapatok Észak-Koreából való kivonása kísérte. (China.org.cn [2007]) Ezzel Moszkva és Peking szakítását kihasználva a kínai függés közvetlen veszélyét Phenjan sikeresen háritotta el. Innentől kezdve a Moszkva és Peking közti ügyes lavírozás vált az észak-koreai külpolitika jellemzőjévé, úgy használta ki azok egymás közti ellentéteit, hogy mindkettőtől független tudjon maradni. (International Crisis Group [2006] p.2.)

Ez a rendszer belső legitimációja szempontjából is előnyös volt, hiszen míg a Dél-Koreát következetesen „bábállamnak” nevező észak-koreai propaganda ennek

alátámasztására fel tudta hozni az ottani amerikai katonai jelenlétet, addig saját területén nem volt kínai vagy szovjet katonai jelenlét, amely kényelmetlen magyarázkodásra szorította volna.

A kétpólusú világrend megszűntével azonban megszűntek ennek a külpolitikai stratégiának a feltételei is. A Szovjetunió összeomlását követően Oroszország nemzetközi súlya és külpolitikai aktivitása a térségben jelentősen csökkent a Szovjetunió korábbi szerepéhez képest, ráadásul Kína 1992-ben felvette a diplomáciai kapcsolatokat Dél-Koreával, ami szintén Észak-Korea helyzetét gyengítette.

Észak-Korea nemzetközi mozgásteret tehát jelentősen beszűkült az 1990-es évtized elején. Míg addig a Szovjetunió és Kína közt állt fenn versenyhelyzet Észak-Korea magukhoz édesgetését illetően, addig innentől kezdve Észak-Korea egyoldalúan, és gazdasági hanyatlásának előrehaladásával évről évre egyre jobban szorul rá Kína jóindulatára. (International Crisis Group [2006] pp. 2.-4.)

A nagyhatalmi viszonyok átrendeződése tehát Észak-Koreát egyoldalúan Kínától tette függővé. Ez hosszú távon arra predesztinálja az országot, hogy Kína szatellit államává, régiesen szólva „vazallusává” váljon. (Csoma [2008]) és (Khanh [2013]) Ez Kínát érdekeltté teszi a phenjani rezsim életben tartásában. Peking azonban az elmúlt két évtized során még nem volt képes kellő befolyást kiépíteni a phenjani vezetésnél ahhoz, hogy Észak-Korea a saját külpolitikáját Kínához igazítsa. Ez gyakran igen kellemetlen helyzeteket teremtett Kína számára, mikor Észak-Korea egyeztetés nélkül bocsátkozott veszélyes kalandokba az USA-val, Japánnal, vagy Dél-Koreával szemben, majd utána Kínától várt támogatást, tudván, hogy Kínának érdeke az ő biztonsága. Ezáltal a hidegháború évtizedeit Moszkva és Peking közt ügyesen végiglavírozó észak-koreai diplomácia bizonyos esetekben képes volt szinte a visszájára fordítani a Kínától való egyoldalú geostratégiai függését, és szinte Kínát tenni Észak-Korea függőségének képzetétől vagy reményétől függővé. Hogy ezzel néha már-már Kína jóindulatának határait feszegette, az jól látszik abból, hogy Kína

hevesen reagált az észak-koreai kísérleti atomrobbantások hírére, és a Yeonpyeong-sziget 2010-es ágyúzásakor sem volt hajlandó beállni Észak-Korea mögé.

A Koreai-félsziget jelentősége szempontjából nagyon érdekes dolog, hogy sok szempontból keresztezni látszanak egymást az érintett felek retorikailag képviselt rövid távú érdekeik a hosszú távú érdekekkel. Jelenleg hivatalosan Kína az az állam, amely –többé-kevésbé- kiáll Észak-Korea mellett, nem tartana elfogadhatónak egy déli vezetéssel történő újraegyesítést, és az USA az, amely elítéli a phenjani rezsimet. Rövid távon, Korea Szöul vezetése alatt történő újraegyesítése valóban amerikai csapatokat jelentene (jelenthetne?) közvetlenül Kína szárazföldi határán. Hosszabb távon azonban még az is elképzelhető, hogy egészen máshogy alakulnának a dolgok. Dél-Koreában korántsem egyértelmű a közvélemény elkötelezettsége az USA-val való szoros katonai szövetséget és az amerikai katonai támaszpontok jelenlétét illetően, erre a fő legitimitást leginkább csak az Észak-Korea jelentette fenyegetés adja. Vagyis ha eltűnne ez a fenyegetés, akkor Dél-Koreában valószínűleg jelentősen csökkenne a hajlandóság az USA iránti egyoldalú katonai elkötelezettséget illetően.

Közvélemény kutatások szerint a dél-koreai társadalom ma nagyobb fenyegetést lát Japánban is, és az USA-ban is, mint Kínában, Kínával fontosabbnak érezné a kapcsolatok erősítését, mint azt USA-val, és ez az általános közvélemény mellett az elitekre is igaz. (Södeberg [2011] pp. 84.-88.) Sőt, a dél-koreai társadalom többsége még így, az észak-koreai fenyegetés fennállása mellett is ellenzi hogy amerikai csapatok állomásozzanak az országban. (Angus Reid Public Opinion [2009]) Regionális szinten pedig a dél-koreai közvélemény határozottan pozitívabban viszonyul Kínához, mint Japánhoz. (Södeberg [2011] pp. 49.-55.) Egy 2002-ben végzett felmérés szerint pedig még a dél-koreai parlament képviselőinek kétharmada is Észak-Korea után Japánt tekintette a legnagyobb fenyegetést jelentő államnak. (Swenson-Wright [2011] p. 179.) Mindez különösen erős beidegződéseket mutat a dél-koreai társadalomban azt tekintve, hogy ezek az attitűdök az elmúlt évtizedek történelmi eseményei (kínai részvétel a koreai háborúban, kínai támogatás Észak-Koreának) ellenére is fenn tudtak maradni. Ha Kínának a koreai háborúban és az észak-koreai rezsim fenntartásában játszott szerepe, valamint az utóbbi évtizedek

legalábbis közvetett japán-dél-koreai együttműködése sem volt elég ahhoz, hogy Japánt szimpatikusabbá tegye a dél-koreai lakosság szemében Kínánál, akkor nagy kérdés, hogy egyáltalán mi lenne képes erre. Ha a hidegháború során egy keményvonalas maoista irányvonalú Kína fenyegetése és egy pacifista Japán szomszédsága sem volt elég a szemléletváltáshoz a dél-koreai lakosság körében, akkor napjainkban, egy egyre nyitottabbá váló Kína, és egy egyre inkább az „újrakegyezés” útjára lépő Japán mellett ennek még kisebbnek tűnik a valószínűsége. Ezen adatok tükrében nem látszik teljesen irreálisnak az a feltételezés, amelyet Robert D. Kaplan a kínai geopolitikai perspektívákról szóló tanulmányában bővebben ki is fejt, hogy egy Szöul vezette egyesítés után Korea esetleg hazatessékelné az amerikai csapatokat, és ha óvatosan is, de egy inkább Kína-barát, mintsem USA- vagy Japán-barát külpolitikai doktrínát kezdene követni. (Kaplan [2010])

Ezt a feltételezést támogatná az a körülmény is, hogy egy Szöul vezetésével egyesülő Korea magába foglalná Észak-Korea népességét is. Korea északi felének lakossága pedig, ha a jelenlegi totalitárius diktatúrát nem is valószínű, hogy visszasírná, külpolitikai szemléletet tekintve valószínűleg a dél-koreai népesség körében jelen lévőnél is erősebb Kína-barát és Japán-ellenes attitűdöt, valamint erős amerikaellenességet hozna magával az újraegyesített államba.

Persze nyilván ez egy bizonytalan feltételezés, míg a status quo –az USA-val élesen szembenálló, tehát biztos ütközőzónát jelentő Észak-Korea- Kína számára biztos és előnyös, létező valóság.

Még ha a japán közvéleményben nem is láthatunk ennyire ellentmondásos tendenciákat, és a dél-koreaival ellentétben a japán közvélemény fenyegetést lát is Kínában, így is, nagyobb fenyegetésnek tekinti Észak-Koreát, mint Kínát. (AP-GFK közvéleménykutatás [2011]) Tehát valamennyire talán még Japánnak az USA melletti elkötelezettségét is lazíthatná a phenjani rezsim eltűnése. Persze nyilván Kína Korea-politikáját is meghatározza a „jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok” közmondásban rejlő logika. Észak-Korea, ha kisebb is,

elmaradottabb is egy egyesített Koreánál, külpolitikai mozgásteréből adódóan előbb-utóbb szinte biztos, hogy Kína vazallusává válik. Hogy egy egyesített Korea milyen politikát követne, az viszont bizonytalan, hiszen itt önmagában megintcsak nem látni olyan kényszerítő körülményt, ami az egyesített Koreát az amerikai szövetség felmondására szorítaná rá.

Ebben a kérdésben ugyanakkor, ha egyszer valóban sikerül szatellit államává tennie, akkor eszköz is lehet Kína számára Észak-Korea arra, hogy maga teremtsen meg Szöul számára a kényszerítő körülményt az amerikai szövetség felmondására: A hidegháború európai történetéből ismert fejezet az osztrák államszerződés esete. Mint az közismert, a szövetséges megszállás alatt álló Ausztria északkeleti negyede szovjet megszállás alatt állt. A szovjetunió számára világos volt, hogy Ausztria szovjetizálása nem lehetséges, ugyanakkor a szovjet megszállási övezet léte elégségesnek bizonyult az osztrák semlegesség eléréséhez. A szovjetunió kivonta csapatait Ausztria keleti részéből, de csak azzal a feltétellel, hogy az országból a nyugati csapatok is távoznak, és a független Ausztria semleges lesz. Ez a megoldás csak Ausztria esetében valósult ugyan meg, de az 1950-es években a Szovjetunió a sokkal jelentősebb Németország esetében is próbálkozott vele. Tisztában lévén azzal, hogy Nyugat-Németország szovjetizálása úgysem lehetséges, Moszkva felajánlotta, hogy kivonja csapatait Kelet-Németországból, és hozzájárul Németország egyesítéséhez, de csakis akkor, ha ezért cserébe egyidejűleg a NATO is kivonja csapatait a nyugati országrészből, és Németország semleges lesz. Amennyiben Észak-Korea valóban Kína szatellitállamává válik, akkor onnantól ilyesfajta cserealapként is szolgálhat Szöullal és Washingtonnal szemben. Ebben az esetben Kína a koreai újraegyesítés feltételévé teheti, hogy az egységes Koreát elhagyják az amerikai csapatok, és az semleges legyen. A finlandizáció a dolgok jelenlegi állása szerint viszonylag kevés kelet- és délkelet-ázsiai ország esetében tűnik elérhetőnek Kína számára, de egy egyesített Korea esetében bizonyos körülmények között talán az lehet.

Paradox módon tehát hosszú távon egyáltalán nem biztos, hogy egy Szöul vezette egyesítés az USA, és nem Kína érdeke lenne. A szereplők mozgásterét korlátok közé szorító geostratégiai tényezőknek itt egy nagyon érdekes kombinációja van jelen. Egyfelől Észak-Korea léte az USA-val való szövetségre szorítja rá Dél-Koreát, Észak-Korea pedig egyre inkább Kínával szemben kerül függő helyzetbe. Másfelől viszont Észak-Korea kínai függése egy bizonyos ponton túl eszköz lehet Kína számára arra nézve, hogy adott esetben a folyamatokat a maga szempontjából kedvező keretek közé szorítva adjon teret Korea Szöul vezette újraegyesítésének.

Kína, Japán és Korea - összegzés

Összegezve tehát, az északkelet-ázsiai helyzet Kína szempontjából „róka fogta csuka – csuka fogta róka”, Kína rövid távú érdekeinek képviselője akadályozza saját hosszú távú érdekeinek érvényesülését.

A Japánnal való viszonyt a kínai-indiai viszonyhoz hasonló csapdahelyzetet alkotó tényezők béklyózzák. Kína számára kellemetlen Japán szoros szövetsége az USA-val, de Japán valószínűleg nem lesz hajlandó feladni ezt a szövetséget, amíg vissza nem kapja fegyverkezési egyenjogúságát, amit viszont Kína ellenez, és ezzel a kör bezárul.

Korea esetében pedig Kína nem támogatja a Szöul vezette újraegyesítését, amíg Dél-Korea területén amerikai csapatok állomásoznak, Dél-Korea viszont valószínűleg nem fogja kitessékelni az (országban amúgy egyáltalán nem népszerű) amerikai csapatokat, amíg fennáll az északi fenyegetés.

Ugyanakkor viszont, a dél-koreai közvéleményben Japánnal szemben meglévő bizalmatlanság miatt a Japán és Dél-Korea közti együttműködés is hullámvasúthoz hasonló mozgással ingadozik: 2012 első felében a két ország együttműködése minden korábbinál közelebbivé kezdett válni. Júniusban Szingapúrban már miniszteri szintű, háromoldalú amerikai-japán-dél-koreai védelmi együttműködésben állapodtak meg. Emellett egy, a japán és dél-koreai titkosszolgálatok közti együttműködési egyezmény aláírása is terítéken volt, mikor a két ország viszonya

hirtelen megint éles negatív fordulatot vett. A dél-koreai államfő a vitatott Takeshima / Dokdo szigetére látogatott, és a koreai fél ismét felhozta a Japán második világháborús szerepével kapcsolatos vitákat. A 2012-es év Japán és Dél-Korea kapcsolatainak több évtizedes hullámvasútját követte, melynek keretében a két ország hol egészen közel kerül egymáshoz a közös észak-koreai fenyegetéssel szemben, hol pedig egészen éles nézeteltérések alakulnak ki köztük, elsősorban a történelmi sérelmek okán. (Taylor [2012])

Így tehát, ahogy India esetében, úgy Japán és Dél-Korea esetében is az USA számára kedvező kényszerpályákat jelölnek ki az érintett országok számára a geostratégiai keretek. Ahogy Dél-Ázsia esetében Indiát az USA-val való együttműködésre szorítják a körülmények, és Kínának csak a kisebb és gyengébb Pakisztán „jut”, úgy Északkelet-Ázsiában is Japánt és Dél-Koreát az USA-hoz kötik rajtuk kívül álló tényezők, és Kína Észak-Koreával kénytelen beérni.

Azonban, míg a Japánnal kapcsolatos fogolydilemma-szerű kölcsönösen hátrányos egyensúlyi állapotból a jelen körülmények közt nem nagyon látszik kiút, addig Korea esetében a mozgáster változását jelenthet az, ha saját kényszerpályája következtében Észak-Korea valóban Kína szatellit államává válik. Ez a helyzet Kína számára akár arra is lehetőséget adhat, hogy a Szovjetunió Ausztria esetében alkalmazott módszerével élve a saját érdekeinek megfelelően vezényeljen le egy esetleges újraegyesítést.

4.1.3 A Dél-kínai-tenger

Az indiai-pakisztáni, és a japán-koreai térség mellett egy harmadik, ezeknél talán valamivel kevésbé lényeges, de még így is fontos geostratégiai viszonyítási pontot, a szereplők mozgásterét jelentősen befolyásoló gócot jelent a Dél-kínai-tenger, és vitatott szigeteinek kérdése. Ez az ügy nem tartozik ugyan a szűkebb értelemben vett amerikai-indiai-japán-ausztrál együttműködés kérdéséhez, és mint látni fogjuk, nem is képvisel olyan mértékben determinált és megoldhatatlan csapdahelyzetet, mint a másik kettő, de még így is jelentősen befolyásolhatja az USA és Kína délkelet-ázsiai mozgásterét, így tárgyalásától ennek ellenére sem tekinthetünk el.

A Kína, Vietnam, és a Fülöp-szigetek közt elterülő tenger közepén elszórtan fekvő szigetekre mindhárom ország igényt formál, sőt, néhány sziget esetében Malajzia, Brunei, de még Indonézia is érintett. A fő törésvonal viszont az egyik oldalon Kína, a másik oldalon pedig Vietnam és a Fülöp-szigetek közt húzódik. Az európai gyarmatosítás időszaka előtt ezeket a szigeteket Kína saját területének tekintette, a gyarmatosítás idején viszont a Vietnámot megszerző Franciaország már saját gyarmatai részeként, amit ugyanakkor Kína soha nem ismert el. Maguk a szigetek aprók és a vita kezdetéig lakatlanok voltak, viszont egyfelől jelentős szénhidrogén készletek találhatóak a gazdasági övezetükbe tartozó tengerfenéki talapzat alatt, másfelől pedig itt halad át a világ egyik legforgalmasabb tengeri kereskedelmi útvonala, így stratégiai is az elhelyezkedésük.

Ezt a vitát az USA 2010 óta kezdte el kihasználni, egyre szorosabbra vonva kapcsolatát régi szövetségeseivel, a Fülöp-szigetekkel, és ami meglepőbb, egykori ellenfelével, Vietnammal is.

Az USA és Kína közti érdekellentét növekedését a térségben az amerikai, és a kínai attitűd változása is mutatja. 2010-től kezdve kínai részről Tajvan és Tibet kérdése mellett már a Dél-kínai-tenger ügyét is Kína „legsúlyosabb érdekei” közt kezdték emlegetni, amelyeket illetően Peking nem tűr ellentmondást. Amerikai részről pedig kiemelhetjük Hillary Clinton külügyminiszter 2010-ben, Hanoi-ban tett nyilatkozatát, melyben kijelentette, hogy az USA számára stratégiai kérdés a hajózás szabadsága és a nemzetközi jog betartása a Dél-kínai-tengeren, és a közvetítését is felajánlotta az érintett országoknak. Ez persze első ránézésre egy ártatlan, jószándékú nyilatkozatnak is tűnhet, azonban a vitát illetően döntő szempont, hogy Kína a kérdést közt és Vietnam között, valamint közte és a Fülöp-szigetek közt zajló kétoldalú határvitáknak tekinti, amelyek rendezésére a kétoldalú tárgyalásokat tartja megfelelő eszköznek, és amelyekhez felfogása szerint harmadik országnak köze nem lehet. Ennek a felfogásnak az értelmében tehát az amerikai fellépés illetéktelen beavatkozás a kétoldalú határvitákba. Clinton hanoi nyilatkozata mellett egy sokkal egyértelműbb jelzés volt amerikai részről a nyitás a Vietnammal való katonai

együttműködésre. 2010 tavaszán a George Washington anyahajó kikötött Da Nang kikötőjében, majd amerikai-vietnami közös gyakorlatokban vett részt. (Zhao [2012]) Az USA és Vietnam, a két régi ellenség közeledése meglepő lehet, de az egyensúlypolitika szempontjából teljesen logikus. A kulturális kötelékek, és az ezekből fakadóan Kína iránt érzett tisztelet ellenére Vietnam esetében már évszázadok óta újra és újra felszínre kerül a hatalmas szomszéd irányában érzett szorongás. Történelmi tapasztalatok alapján ezt jogosnak is tekinthetjük, hiszen Kína az elmúlt ezer év folyamán számos alkalommal próbálkozott Vietnam bekebelezésével. A nyilvánvaló kulturális kötelékek és földrajzi közelség kombinációja, amely szerencsésebb időszakokban az együttműködésnek is alapjául szolgált, Kínából nézve gyakran kelthette azt a képzetet, (például a Ming dinasztia idején) mintha Vietnam valójában csupán a kínai birodalom és kultúra egy történelmi baleset következtében elszakadt renegát déli tartománya volna. A vietnamiak viszont hagyományosan, míg a Kínával való kulturális és gazdasági kötelékeket büszkén vállalták, addig a kínai fennhatóság lehetőségét következetesen elutasították. Beszédes, hogy a kínai-szovjet szakítás idején a vietnami kommunista vezetés a Szovjetunióval tartott, és harciasan őrizte függetlenségét Kínával szemben, 1979-ben még háborúba is keveredve vele. Az USA-val való együttműködés keresése ma tehát logikusan következik a kínai-vietnami viszony több száz éves történetéből. Ehhez társul az Indiával való együttműködés is, amelyet az Indiáról szóló fejezetben már tárgyaltunk.

Az Egyesült Államok régi ellensége, Vietnam mellett régi szövetségesével, a Fülöp-szigetekkel is erősíteni igyekszik kapcsolatait. Noha 1992-ben az Egyesült Államok kivonta csapatait az országból, a 2000-es években a helyi kormány számára a mindanao-i muzulmán gerillák elleni harchoz nyújtott segítségképpen újra amerikai katonák jelentek meg a szigeteken, és azóta a két ország közti régi szövetség ismét felerősödött. (Hong [2011] p. 121) 2011-ben Hillary Clinton azt is kijelentette, hogy az Egyesült Államok elkötelezett a Fülöp-szigetek védelmét illetően, a Dél-kínai-tenger térségében növekvő feszültség közepette is, valamint megfelelő fegyverekkel is kész ellátni a szigetországot. A 2011-es év súlyos volt abban a tekintetben is, hogy

mind Kína és Vietnam, mind pedig Kína és a Fülöp-szigetek közt erőszakos incidensekre került sor a térségben. (Hong [2012] pp. 119.-120.)

Ugyanakkor viszont láthatunk a helyzet enyhülésére mutató tendenciákat is. Az délkelet-ázsiai országokat tömörítő ASEAN, melynek Vietnam és a Fülöp-szigetek is tagjai, folyamatosan mérséklő szerepet igyekszik betölteni a vitában. Összességében nézve az ASEAN a Kínával való szoros gazdasági együttműködésre, akár regionális gazdasági integrációra is törekszik, így tagállamai többségének egyáltalán nem lenne érdeke egy elmérgesedő konfliktus a térségben. Gazdasági szempontból maga Vietnam is érdekelt a Kínával való együttműködésben, így a szigetekkel kapcsolatos álláspontjának világossá tétele mellett egyéb kérdésekben igyekszik jó viszonyt kialakítani Kínával. Az ASEAN 2002 óta már hivatalos formában is igyekszik moderátori szerepet játszani a viszályban, mikor is megállapodott Kínával egy, a megfelelő magatartásról való nyilatkozatban („Declaration of Conduct”) a problémát illetően. A megállapodás persze csak egy keretegyezmény, közvetlen kényszerítő erő nélkül, de mégiscsak azt jelzi, hogy ebben a kérdésben komoly szándékok vannak (elsősorban a nem-érintett ASEAN tagállamok részéről) a vita békés rendezésének elősegítésére. (Hong [2012])

A Dél-kínai-tenger szigeteinek birtoklásáért folyó vita tehát ismét egy olyan tényező, amely hátrányosan befolyásolja Kína, és előnyösen az Egyesült Államok mozgásterét.

Ugyanakkor az is világosan látszik, hogy az érintett országok világpolitikai súlya mellett determináltságának fokát tekintve sincs azonos szinten India és Japán esetével. Itt a konkrét határvitát tekintve nincs olyan egyéb, a szereplők közeledését gátló tényező, mint a kínai-indiai viszony esetében az indiai-pakisztáni viszály, vagy a kínai-japán viszony esetében Japán újrafelfegyverkezésének kérdése. Emellett, ahogyan azt láthattuk, az ASEAN tagjaiként Vietnam és a Fülöp-szigetek, de kettejük közül is különösen Vietnam egyéb téren érdekelt a Kínával való minél szorosabb gazdasági együttműködésben, és minél harmonikusabb biztonságpolitika viszonyban. Az egyébként kiváló ASEAN-Kína kapcsolatok pedig megfelelő

moderációs közeget jelenthetnek ezeknek a vitáknak a békés rendezésére. Persze ez még nem jelent automatikus garanciát a békés és kompromisszumos rendezésre, de legalább az arra való lehetőséget és komoly szándékot jelzi.

Az ASEAN országokra, általánosságban a délkelet-ázsiai térségre egyébként az USA és Kína közti óvatos egyensúlyozgatás jellemző. A térség legtöbb országa egyszerre igyekszik jóban lenni a két óriással úgy, hogy közben saját szuverenitását maximálja. Igyekeznek kihasználni a Kínával való együttműködésben rejlő gazdasági előnyöket, de úgy, hogy közben elkerüljék a kínai dominancia alá kerülést. Ennek ellensúlyozására bizonyos fokig az USA-val is igyekeznek együttműködni, de annyira azért nem, hogy ez rontsa a Kínával való kapcsolataikat. (Ott [2012]) E tágabb regionális keretek közt a délkelet-ázsiai országok közül Kínával való nyílt konfrontálódást csak a Fülöp-szigetek és Vietnam esetében láthatunk, ugyanakkor Kína oldalán való biztonságpolitikai elköteleződést csak Mianmar (Tin [2003]) és Kambodzsa (Burgos és Ear [2010]) esetében. A mianmari katonai rezsim elsősorban politikai okokból, a nyugati világgal való rossz viszonya miatt kényszerült erre, és az utóbbi pár évben a túlzott egyoldalú függés hátrányainak kiküszöbölése érdekében már maga is lazítani igyekezett ezen. (Narayanan [2011]) Kambodzsa esetében ugyanakkor a dolgozat fókuszában álló geostratégiai tényezők is a Kínával való együttműködést determinálják, hiszen Kambodzsának már több száz éve Thaifölddel és Vietnammal szemben kellett függetlenségét megvédenie. Vietnam és a Fülöp-szigetek tehát bizonyos mértékig nyílt konfrontációt vállalnak Kínával, míg Mianmar és Kambodzsa többé-kevésbé elfogadják Kína vezető szerepét. Ez a négy ország azonban a kivételeket jelenti a délkelet-ázsiai térségben, az ASEAN többi tagállamára elsősorban éppen az jellemző, hogy elkerüljék az USA és Kína közt való választás kényszerét. (Zhao [2012])

Ha a dolgozat szempontjából legfontosabb két csapdahelyzettel, a kínai-indiai és kínai-japán kapcsolatok kérdésével összevetjük, akkor világosan látszik, hogy a Dél-kínai-tenger esetében legalább megindult egy formális kezdeményezés a vita megtárgyalására, míg Kínának a japán újralfegyverkezés kérdéséhez, illetve az

indiai-pakisztáni ellentétéhez való viszonyában ilyesmiről egyelőre szó sincs. Azt láthatjuk tehát, hogy ezekkel ellentétben a Dél-kínai-tenger kérdésében egyrészt nem nagyhatalmak, hanem csak kisebb súlyú országok érintettek. Másrészt, noha a vita eszkalálódása sem zárható ki, a megegyezésre van kezdeményezés. Összességében viszont jelenleg ez a vita komoly előnyt jelent az USA számára a Fülöp-szigetekkel és Vietnammal való kapcsolatokat, valamint e stratégiai fontosságú tengerrész feletti befolyást illetően. A kérdés (az Indiáról és Japánról szóló fejezetekben ismertetett) Vietnam, valamint India és Japán, és a Fülöp-szigetek, valamint Ausztrália és Japán közt létrejött stratégiai együttműködésen keresztül is kapcsolódik a négyoldalú együttműködés kérdéséhez, hiszen ilyen formán mind a négy állam, - az USA, India, Japán és Ausztrália- regionális politikájában is szerepel a kérdés.

4.1.4 A négy ország együttműködése 2007 óta

Ahogy tehát azt láthatjuk, India és Japán mozgásterét számos geostratégiai tényező befolyásolja olyan módon, hogy Kína és az USA pillanatnyi politikai manővereitől függetlenül is könnyebb szövetségesnek megnyerni őket az USA, mint Kína számára. A négy ország együttműködése 2007 óta is folytatódik, bár ennek formája változott. A négyoldalú, multilaterális formát Kína heves tiltakozása miatt végül elhagyták, ehelyett kétoldalú biztonsági egyezmények hálózata alakult ki. Az USA és Japán, valamint az USA és Ausztrália közt évtizedek óta meglévő biztonsági egyezményekhez hasonló megállapodások jöttek létre minden irányban a négy ország között. India új, keletre tekintő politikájának, valamint Japán „normális országgá” válásának közös eredményeképpen, és áttételesen a japán-kínai és indiai-kínai rivalizálás összekapcsolódásaként 2008-ban India és Japán kötött biztonsági egyezmény jött létre, (Wilkins [2010]) és (Paul [2012]) ¹¹ Ausztrália és India 2009-

¹¹ Az indiai-japán együttműködést elemző e két igen friss munka közül már Wilkins is kiemeli a japán-indiai együttműködés dinamikus elmélyülését, Paul két évvel később megjelent munkája viszont már az egymással eleve együttműködő Indiának és Japánnak a Dél-kínai-tengeren való megjelenését kiemelve már annak lehetőségét is felveti, hogy a japán-indiai együttműködés a dél-kínai-tengeri

ben állapodott meg egy biztonsági egyezményben, és Ausztrália urán szállítást is vállalt India számára, ami lévén, hogy India atomhatalom, biztonságpolitikai szempontból nem közömbös fordulat. (Panda [2012]) Az USA és India ugyanakkor már 2005-ben megkötötte a biztonságpolitikai együttműködésüket meghatározó keretegyezményt. A négy ország együttműködése tehát ma kétoldalú megállapodások hálóját jelenti. Ez a háló tulajdonképpen a négy főszereplőn kívül kisebb országokat is magába foglal. Ahogyan azt láthattuk, a térség kisebb országai közül a négy főszereplő közül egyszerre legalább kettővel Vietnam (Japán, India, USA), Dél-Korea (USA, Ausztrália, és bizonyos fokig Japán is), és a Fülöp-szigetek (USA, Japán) tart fenn biztonságpolitikai együttműködést.

Így tehát kétoldalú megállapodások egy egész hálóját láthatjuk, (Cha [2011]) amely napjainkra összekapcsolja a kínai-indiai és a kínai-japán ellentétet az USA-val, Ausztráliával, a Dél-kínai-tengeren Kínával szembenálló Vietnammal és a Fülöp-szigetekkel, valamint Dél-Koreával, ezáltal formális multilaterális intézményi keretek nélkül is egy Kínát keleti és déli irányból bekerítő hálót alkot, melynek legfajsúlyosabb szereplője az Egyesült Államok.¹²

Maga az Egyesült Államok különösen 2010 óta fordult a korábbiaknál is nagyobb intenzitással ennek a kapcsolati hálónak az építése felé. Ekkortól nyert kézzelfogható formát többek között a Vietnammal való együttműködés, erősítette meg az USA az együttműködést régi szövetségeseivel Japánnal, Dél-Koreával és a Fülöp-szigetekkel. Obama elnök 2011-ben jelentette ki, hogy az amerikai katonai jelenlét globális átrendezése a térség súlyát fogja növelni, és állapodott meg az amerikai vezetés Ausztráliával egy 2500 amerikai tengerészgyalogost befogadó támaszpontonról. (He [2012])

vitával összekapcsolódva egy szélesebb, Japán és India mellett egyes délkelet-ázsiai országokat is magába foglaló koalícióvá terebélyesedjen.

¹² lásd 7. térkép

A négy ország, az USA, India, Japán és Ausztrália együttműködése egyértelmű megtestesítője Kína korlátainak:¹³ Magába foglalja Indiát és Japánt, vagyis a világ Kína utána következő két legnagyobb gazdaságát,¹⁴ és mondhatjuk, hogy Kína után következő két legjelentősebb ázsiai nagyhatalmát. Az együttműködésüknek pedig része az USA, a világ jelenlegi vezető hatalma, és Kína szuperhatalmi aspirációinak fő ellenlábas is. E négy ország együttműködése akkora demográfiai, gazdasági és katonai súlyt képvisel, amelyet a belátható jövőben Kína nem lesz képes túlszárnyalni, még akkor sem, ha önmagában az USA-t megelőzve a világ legnagyobb gazdaságává és legerősebb katonai hatalmává is válna. Ráadásul a négy ország közül három –India, az USA és Ausztrália- Kínától kulturálisan is idegen, és gazdaságilag sem tartozik a szűkebb értelemben vett kelet- és délkelet-ázsiai térséghez. Így még ha Kína e térség saját vezetése alatti egységesítését rendkívüli diplomáciai érzékkel keresztül is vinné, és ezáltal Japán kiesne a négyesből, az USA, India és Ausztrália még akkor is maradna. Az USA, India és Ausztrália együttes súlyát pedig várhatóan még a teljes kelet- és délkelet-ázsiai térség együttes súlya sem tudná túlszárnyalni, a dolog lényege tehát még így sem változna.

Kína a világ legnépesebb országa, és hamarosan a legnagyobb gazdasága lesz. Azonban ha állandósul a világ majdani második és harmadik legnagyobb gazdasági és demográfiai hatalmának – Indiának és az USA-nak- a vele szembeni együttműködése, akkor együttes befolyásukat valószínűleg továbbra sem lesz képes felülmúlni. Márpedig a dél-ázsiai India-Pakisztán-Kína viszonyrendszer a dolgok jelenlegi állása szerint nem valószínű, hogy belátható időn belül érdemben változna, ez viszont konzerválja India és Kína rivalizálását, ezáltal India és az USA Kínával szembeni együttműködését.

¹³ lásd 5. térkép

¹⁴ GDP-PPP

4.2 Oroszország

India és Japán mellett Kína harmadik önálló nagyhatalmi identitástudattal rendelkező szomszédja Oroszország. Mint azt látni fogjuk, Oroszország viszonya a kínai-amerikai versengéshez sokkal bonyolultabb Indiánál vagy Japánénál, emiatt nem illeszthető közvetlenül bele Kínának és az Egyesült Államok által létrehozott ázsiai és Csendes-óceáni szövetségi rendszereknek az előző fejezetben tárgyalt vetélkedésébe. Ugyanakkor viszont, mivel Kína három nagy szomszédja közül (egyelőre legalábbis még) Oroszország a katonailag legerősebb, ezért semmiképp nem hagyható figyelmen kívül, ha Kína földrajzi helyzetének Peking szuperhatalmi reményeire, illetve Washington és Peking versengésére gyakorolt hatását vizsgáljuk. Így indokolt, hogy a kínai-orosz szomszédságnak a Kína nagyhatalmi reményeire gyakorolt hatásait egy külön fejezetben tárgyaljuk. Ezt illetően négy fontos tényezőre alapozva próbálhatjuk meg meghatározni Moszkvának Washington és Peking versengésében betöltött helyét:

- Oroszország szélesebb mozgástere: A kínai-orosz kapcsolatokban nincs jelen olyan, a szereplők mozgásterét beszűkítő, együttműködésüket szinte lehetetlenné tevő geostratégiai tényező, mint amilyenek a kínai-japán és a kínai-indiai viszonyt béklyózzák. Ugyanakkor ilyesmi az amerikai-orosz kapcsolatokban sincs. Mindkét állammal vannak persze érdekellentétei és vitái Oroszországgal, de ezek nem olyan mértékben kötöttek, mint amit a kínai-indiai, illetve kínai-japán biztonságpolitikai kapcsolatok terén láthattunk. Így tehát Indiával és Japánnal ellentétben Oroszországnak sokkal nagyobb mozgástere van a Kínával és az USA-val való viszonyának alakítása terén.
- Képlékenységi az amerikai-kínai-orosz kapcsolatokban: Az utóbbi 60 évben a Washington-Peking-Moszkva háromszögben a kapcsolatok összes matematikailag lehetséges kombinációjára láthattunk példát: Szovjet-kínai együttműködés az USA-val szemben a hidegháború idején, amerikai-kínai együttműködés a Szovjetunióval szemben a '80-as években, amerikai-orosz együttműködés Kína mellőzésével a '90-es évek elején, és kínai-orosz együttműködés az USA-val szemben századunk első

évtizedében. És természetesen láthatunk példát számos olyan időszakra is, mikor mindhárom nagyhatalom hűvösen távolságtartó volt egymással szemben. (Erre talán a '60-as évek és a '90-es évek második fele jelenthetnek példát) Mindebből azt állapíthatjuk meg, hogy az amerikai-orosz-kínai viszonyban nem nagyon vannak megkötések, e három ország között mindenre, és mindennek az ellenkezőjére is láthattunk már példát az elmúlt 60, de akár az elmúlt 30 év során is.

- Különösen erős nagyhatalmi tudat: Oroszország nagyhatalmi tudata ma sok szempontból erősebbnek mondható Indiánál vagy Japánénál. Moszkva az elmúlt 200 év során soha nem ment bele tartósan olyan szövetségi struktúrákba, ahol számára a vezető szerepnél kevesebb jutott volna.
- Oroszország nagyhatalmi pozíciójának hanyatló demográfiai és gazdasági fundamentumai.

Kétoldalú nyitottság

Oroszországnak mind Kínával, mind pedig az USA-val vannak vitás kérdései. Ezen a téren földrajzilag tulajdonképpen egy szép szabályos beosztást láthatunk, a szovjet utódállamok közül Washingtonnal Kelet-Európában és a Kaukázusban, Pekinggel pedig Közép-Ázsiában ütköznek Moszkva érdekei. Európa keleti felén elsősorban a Baltikum, Ukrajna, és a Kaszpi-tenger felé folyosóként hozzáférést biztosító három Kaukázusontúli volt szovjet köztársaság (Grúzia, Örményország, Azerbajdzsán) területén ütköznek az amerikai és orosz érdekek.

Kínával ugyanakkor a kínaiak által „Külső Mandzsúria”-ként, Oroszország által pedig „orosz Távol-Kelet”-ként ismert terület, valamint Mongólia és a közép-ázsiai kőolaj- és földgázlelőhelyek feletti ellenőrzés jelenti az érdekek ütközését. Mivel a Mongóliával és az orosz Távol-kelettel kapcsolatos kínai-orosz ellentétek történelmi háttere Európában kevésbé ismert, így szükséges egy rövid kitérőt tennünk ezeket illetően.

A kínaiak által gyakran „Külső Mandzsúriának” nevezett terület a mai Oroszország keleti régióiból lényegében az Amur és az Usszuri folyók medencéjét, valamint a

Japán-tenger ehhez kapcsolódó partvidékét foglalja magába. A terület 1858 előtt Kína részét képezte. Az 1689-ben rögzített régi országhatár a mai Kína legészakibb csücskét kötötte össze az Ohotszki-tenger délnyugati kiszögellésével, és az oroszok által Sztanovoj-hegység, a kínaiak által pedig Külső-Hingan néven ismert hegylánc gerince mentén húzódott. A terület átadására az európai hatalmak által Kínára kényszerített „egyenlőtlen szerződések” sorába tartozó orosz-kínai 1858-as Ajguni Szerződés, és az 1860-as Pekingi Szerződés értelmében került sor. (Gernet [2001] pp. 434.-442.)

Mongólia ugyanakkor 1911 előtt éppúgy Kína fennhatósága, de legalábbis vazallusi felügyelete alatt állt, ahogyan Tibet is. Ahogy a 20. század elején Tibet Brit-India, úgy Mongólia a cári Oroszország beavatkozásának köszönhetően nyerte el önállóságát. A Mongólia függetlenségét garantáló politikát aztán a Szovjetunió is folytatta.

Külső-Mandzsúria Oroszországhoz csatolásának és Mongólia függetlenségének története tehát lényegében ugyanúgy következett be, ahogyan Kína és India között Tibet függetlenné válása és az Indiának kedvező himalájai határvonal, a MacMahon vonal rögzítése. A kínai közvélemény és politikai elit ennek megfelelően a két világháború között éppúgy illegitimnek tekintette a szibériai határán történt területveszteségeket, ahogyan a himalájai határán történt veszteségeket is. Azonban a kommunista hatalomátvétel után a Mao vezette Kína míg a Nehru vezette Indiával szemben nem ódzkodott konfrontálódni Tibettel és a himalájai területekkel kapcsolatban, addig a Szovjetunióval szemben nem merte megkérdőjelezni sem az 1858-60-ban meghúzott határvonal érvényességét, sem pedig Mongólia függetlenségét. Az 1969-es szovjet-kínai határvillongásokra már a kérdéses határvonal mentén került sor, de kínai részről még ekkor sem ennek legitimitását vitatták, csupán azt, hogy pontosan hol húzódik az 1858-60-as szerződések szerint. A indiai-kínai határtól eltérően Kína azóta sem kérdőjelezte meg nyíltan ennek a határvonalnak a legitimitását, viszont az elmúlt két évtizedben éppen erre a területre indult meg jelentős bevándorlás Kínából, ami igen nyugtalanítja az orosz közvéleményt.

Oroszország külpolitikai orientációját tehát nem kötik meg olyan egyértelműen a földrajzi adottságok mint Indiáét, elvben mind Kínával, mind pedig az USA-val lenne alapja a rivalizálásra is és a harmadik féllel szembeni együttműködésre is.

Fordulatok amerikai-orosz-kínai kapcsolatokban

1950-2001

Az 1950-es években a Szovjetunió és Kína szövetségesek voltak a hidegháborúban az USA-val szemben. Az '60-as években aztán bekövetkezett a szovjet-kínai szakítás, a feszültség pedig 1969-re egy kisebb határháború megvívásáig éleződött, és a '60-as, '70-es évek fordulóján egy komoly háború kirobbanása is lehetségesnek tűnt a két ország között. A '70-es, '80-as években aztán az ideológiai különbségeket félretéve hallgatólagos együttműködés jött létre Kína és az USA között a Szovjetunióval szemben. (Ross [1993]) Az 1990-es évek első felében pedig a szovjet rendszer bukásának és az 1989-es Tienanmen-téri események kombinációjának következtében átmenetileg –ma már naívnak tűnő és tiszavirág életű- eufórikus összeborulásnak lehattunk tanúi az orosz-amerikai kapcsolatokban, míg Kínával mindkét ország viszonya hűvös volt. (Brzezinski [1997]) Ez az amerikai-orosz partnerségi kezdeményezés azért futott zátonyra, mert Oroszország egy speciális, egyenrangú partnerségként, a világ ügyeit két egyenrangú résztvevőként irányító amerikai-orosz „G2”-ként, tudta volna csak elképzelni, és nem tartott elfogadhatónak kevesebbet az USA-val azonos beleszólásnál, az egyenrangú szerepnél. Ezzel szemben az USA a megváltozott erőviszonyok alapján a partnerségben Oroszország nyugati szövetségi rendszerbe való integrálásának eszközét látta, ahol is Moszkvának csak a kisebb testvér szerepe jutott volna. (Brzezinski [1997] pp. 99.-101.)

A Shanghai Együttműködési Szervezet

Végül pedig az elmúlt egy évtizedet a Shanghai Együttműködési Szervezetben intézményesülő kínai-orosz együttműködés jellemezte az USA globális

hegemóniájával szemben. A Shanghai Együtműködési szervezet 2001 június 25.-én jött létre. A tagjai Kína, Oroszország, valamint négy közép-ázsiai volt szovjet köztársaság (Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Üzbegisztán – az egykori szovjet Közép-Ázsiából tehát egyedül Türkmenisztán nem tagja a szervezetnek). A szervezet elődje az 1996-ban létrejött Shanghai Ötök mechanizmus volt. Ennek ekkor még Üzbegisztán nem volt tagja, és ez az együttműködés még csak a szovjet-kínai szembenállás évtizedeiben veszélyes zónának számító határ menti területek viszonyainak normalizálására, és határ menti biztonságpolitikai együttműködésre irányult. Ez a kezdeményezés vált aztán egy komolyabb kormányközi szervezetté 2001-ben. (Bailes, Dunay, Guang, és Troitsky [2007])

De hogyan is jutottunk idáig? A '90-es évek közepére tehát nyilvánvalóvá vált, hogy nem lehetséges a különleges partneri viszony az USA és Oroszország között abban a formában, ahogy azt az évtized elején sokan elképzelték. Egyrészt az USA nem vonta be Oroszországot olyan mértékben „a világ irányításába”, amennyire azt Moszkvában ideálisnak látták volna, másrészt pedig Oroszország sem volt hajlandó olyan mértékben alárendelni magát az USA világpolitikai elképzeléseinek, ahogyan azt Washingtonban várták volna. Az 1989-1992 közt megfogalmazódott idealisztikus remények kudarca a '90-es évek közepére vált nyilvánvalóvá, az ezt tudomásul vevő, és ennek tudatában külpolitikájukat újrafogalmazó orosz fordulatot Jevgenyij Primakov külügyminisztersége jelezte 1996-tól. (Brzezinski [1997]) Talán nem véletlen, hogy három évtizednyi ellenségeskedés után éppen ekkoriban indult meg újra közeledés Oroszország és Kína között.

Hogy a három évtizedes szovjet-kínai ellenségeskedés után miért volt Kína részéről is fogadókészség az Oroszországgal való viszony rendezésére, az sem meglepő. A '80-as évek végére nem csak a Szovjetunió omlott össze, de az évtized amerikai-kínai együttműködése is. A kelet-európai rendszerváltások, a Szovjetunió összeomlása, és az 1989-es Tienanmen téri vérengzés együttesen vezettek ahhoz, hogy a Washington-Peking-Moszkva háromszög szereplőinek egymáshoz való viszonya 1992 elején már szinte a fordítottja volt annak, mint ami még három évvel

korábban, 1988 végén is fennállt. A Szovjetunió összeomlásával, és azzal, hogy rövid időn belül kétszer maga Oroszország is a polgárháború küszöbére sodródott,¹⁵ Moszkva megszűnt első számú fenyegetés lenni Washington számára. Sőt, a '90-es évek elején Washington egyenesen a Jelcin-kormányzat megszilárdulását igyekezett támogatni, attól félve, hogy Oroszország polgárháborúba és/vagy anarchiába sülyedése és/vagy szétesése veszélyesen kiszámíthatatlan következményekkel, a térség destabilizálódásával járna. Ilyen körülmények között már pusztán az erőviszonyokat tekintve is megszűnt Pekingnek az a Moszkva ellensúlyaként szolgáló szerepe, amit a '80-as években az amerikai világpolitikában játszott. Így Washington számára Kína immár nem a veszélyesebb Szovjetunió ellensúlya volt az eurázsiai kontinensen, hanem az adott pillanatban az USA szövetségi rendszerén kívüli legjelentősebb nagyhatalom. A helyzet tehát pusztán az erőviszonyok átrendeződése alapján, bármiféle ideológiai megfontolás nélkül is olyan irányba változott, ami az USA részéről Oroszország felé közeledést, Kína felé pedig fokozódó gyanakvást valószínűsített volna. Ezt a váltást azonban még ideológiai tényezők is megkönnyítették, hiszen Oroszországban Jelcin vezetésével nyugati berendezkedésű államrend állt fel (legalábbis papíron) míg Kína nem csak hogy a helyi kommunista párt vezetése alatt maradt, de az 1989. június 4.-i Tienanmen -téri események nagy felzúdulást váltottak ki a nyugati világban.

Ugyanazok a körülmények tehát, amelyek a '90-es évek elején a különleges partneri kapcsolat lehetőségével kecsegtették Oroszországot, Kína számára a Nyugattal való kapcsolatok évtizedes mélypontját jelentették. Később pedig, mikor az évtized közepére bekövetkezett az orosz-amerikai viszony elhidegülése, a kínai-amerikai viszony még mindig meglehetősen hűvös volt, még mindig messze volt a '80-as

¹⁵ Az első alkalom az 1991 augusztusi moszkvai puccs, amikor a puccsisták oldalán, illetve a puccsal szembeszálló Jelcin oldalán álló katonai egységek kerültek szembe egymással. A második alkalom pedig a köztudatban ma kevésbé számon tartott 1993 októberi események, amikor a Jelcinhez hű erők és a Jelcinnel szembeforduló Dumát támogató fegyveres erők vívtak több napig tartó, nem hivatalos értékelések szerint több száz halálos áldozattal járó tűzharcokat Moszkva utcáin. Végül ez utóbbi is Jelcin győzelmével végződött.

évekbeli állapottól, Washington még mindig veszélyesebb vetélytársként tekintett Kínára, mint a Jelcin féle Oroszországra.

Így tehát a '90-es évek közepére az orosz-amerikai viszony eleget romlott ahhoz, hogy Moszkva érdekeltté váljon a Pekinghez való közeledésben, a kínai-amerikai viszony pedig nem javult eleget ahhoz, hogy Pekinget az ilyesmi hidegen hagyja. Ehhez aztán különösen hozzájárult a Bush-kormányzat Kínával és Oroszországgal szemben egyaránt konfrontatív politikát folytató doktrínája, amely az ukrainai és grúziai színes forradalmakkal Oroszország kelet-európai befolyása további visszaszorulásának lehetőségét villantotta fel, sőt, az USA közép-ázsiai gazdasági térnyerésre tett kísérletei ebben a térségben is érdekegységet idéztek elő Kína és Oroszország között. (Wilhelmsen és Flikke [2012])

Kína esetében azonban a pusztán világpolitikai helyzeten kívül még egy olyan körülmény is fennállt, amely napjainkra végül rendkívül jelentős eredménnyé tette számára egy Oroszországgal való együttműködést, ez pedig Kína energiaéhsége. Kína gazdasági felemelkedése az elmúlt két évtized egyik meghatározó világgazdasági és világpolitikai folyamata volt. Azonban a gazdasági fejlődés energiaéhséggel jár, a rendkívüli gazdasági fejlődés pedig rendkívüli energiaéhséggel. Kína viszont kőolaj- és földgáztartalékok terén jelentős hátrányban van Moszkvához és Washingtonhoz képest. Márpedig, noha az ilyen szükségletek természetesen kielégíthetőek importból, a világpiacról is, egy nagyhatalmi aspirációkat dédelgető ország számára hosszú távon sebezhetőséget jelent az, ha a gazdasága működésének fenntartásához szükséges energiahordozó mennyiséget vele rivális nagyhatalmak politikai-katonai befolyási övezetébe tartozó államokból kell importálnia. Előnyös tehát, hogy ha már egy nagyhatalmi aspiráns energiamportra szorul, akkor ezt olyan, hozzá földrajzilag közel álló, kisebb államokból oldja meg, amelyekből az energiamportot kevésbé zavarhatják meg egy-egy nagyhatalmi rivális mesterkedései, és amelyeket adott esetben politikailag és esetleg katonailag is a befolyása alá tud vonni. Kína esetében a közép-ázsiai volt szovjet köztársaságok elvben rendelkeznek az összes olyan adottsággal, amely hosszú távon egy ilyen

szerepre alkalmassá tenné őket. Népeségüket és katonai erejüket tekintve nem képeznek jelentős erőt, földrajzilag pedig közvetlenül szomszédosak Kínával. Az egyetlen probléma esetükben Oroszország jelenléte. A közép-ázsiai volt szovjet köztársaságok a '90-es években egyértelműen Oroszország befolyási övezetének számítottak, és a FÁK, az Eurázsiai Gazdasági Közösség, valamint a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete révén még ma is erősebb intézményi szálak fűzik őket Oroszországhoz, mint Kínához. Oroszország valószínűleg nem nézte volna tétlenül, ha egy vele ellenséges viszonyban lévő Kína próbálja gazdasági befolyását kiterjeszteni ezekre az országokra. Így viszont, hogy az SCO révén Kína Oroszország kvázi-szövetségeseként tudott megjelenni a közép-ázsiai térségben, (Matusov [2007]) komolyabb orosz tiltakozás és ellenlépések nélkül tudta megvásárolni a régió legjelentősebb energiaexportőrének, Kazahsztánnak a nemzeti olajtársaságát, valamint egy, egészen a Kaszpi-tengerig és Türkmenisztánig kiterjedő kőolaj- és földgázvezeték rendszert kiépíteni. (Marketos [2009]) Ezeket a folyamatokat erősíti, hogy az SCO-n belül energetikai együttműködésre irányuló törekvéseket is láthatunk. Az SCO egyik, 2007-es csúcstalálkozóján Vlagyimir Putyin is felvetette egy energetikai kartell létrehozását az SCO keretei között. (Scheineson [2009]) Az SCO-ban való részvétel azért is kedvező volt a közép-ázsiai országok számára, mert a kínai és orosz tőke fontos infrastrukturális beruházásokat is kivitelezett ezekben az államokban. (Matveeva és Giustozzi [2008]) A 2000-es évek elején az USA átmenetileg intenzíven törekedett a közép-ázsiai befolyásszerzésre, (Chung [2004]) az SCO formájában működő kínai-orosz együttműködés azonban hamarosan igen jelentős eredményeket ért el e törekvések visszaszorítása terén. (Wilhelmsen és Flikke [2011])

A 2000-es évek második felében merészebb elemzések már mint a NATO lehetséges ellensúlyáról kezdtek beszélni az SCO-ról, azonban ekkor a kínai-orosz együttműködésben is töréspont következett be. 2008-ban, a grúz-orosz háború idején Oroszország azt várta, hogy Kína kiáll mellette a NATO-val szemben, azonban Kína erre nem volt hajlandó. Míg Kína azt nehezményezte, hogy Oroszország előzetes egyeztetés nélkül bocsátkozott (műveleteinek a Dél-Oszétia határainak megvédését

túllépő kiterjesztésével) egy ilyen vakmerő kalandba, majd utólag várt el hozzá támogatást. (Scheineson [2009]) Az incidens megmutatta az SCO korlátait: Oroszország nem hajlandó külpolitikáját Kína érdekeihez alakítani, míg Kína nem hajlandó az Orosz külpolitikát feltétel nélkül támogatni. Vagyis a felek képtelenek kül- és biztonságpolitikai doktrínáikat olyan mértékben összehangolni, ami egy valódi stratégiai szövetség létrehozásához szükséges.

Ahogy pedig azt a közép-ázsiai országok tárgyalásánál látni fogjuk, azóta strukturális érdekellentétek is felszínre kerültek Kína és Oroszország közt az SCO-n belül. (Wilhelmsen és Flikke [2011])

Az orosz nagyhatalmi tudat hatása Oroszországnak a kínai-amerikai rivalizálásban betöltött szerepére

Az elmúlt évtizedekben tehát láthattuk, hogy amerikai-kínai-orosz viszonylatban bármely fél együttműködése lehetséges bármelyikkel szemben. Azonban emellett figyelmesek lehetünk még egy nagyon fontos mozzanatra. A '90-es évek elejének amerikai-orosz, és a 2000-es évek elejének kínai-orosz közeledése tulajdonképpen azonos okból torpant meg, mindkettő azonos okból volt képtelen valódi stratégiai szövetséggé válni. Oroszország mindkét esetben a másik féllel legalábbis azonos beleszólást, vezető szerepet várt volna el az együttműködésben. Azonban a megváltozott erőviszonyok következtében ezt sem a '90-es évek elején az Egyesült Államok, sem pedig a 2000-es években Kína nem volt hajlandó egy szoros stratégiai szövetség keretében megadni számára. Ez egyfelől érthető, hiszen –mint azt látni fogjuk- összességében Oroszország már valóban nincs azonos súlycsoportban az USA-val vagy Kínával. Ugyanakkor az orosz nagyhatalmi tudat nem teszi lehetővé Moszkva számára, hogy olyan szövetségben vegyen részt, ahol csak másodlagos, alárendelt szereplő lehet. E két szempont pedig együttesen kizárja, hogy Oroszország ma akár az USA, akár Kína oldalán elkötelezze magát a másikkal szemben.

Az orosz nagyhatalom demográfiai és gazdasági fundamentumainak relatív hanyatlása az USA-val és Kínával szemben

Amikor arról beszélünk, hogy Oroszország ma már nincs egy súlycsoportban Kínával vagy az USA-val, akkor persze felmerül a kérdés, hogy konkrétan mi alapján mondjuk ezt? Valójában mennyire esett vissza Moszkva hatalmi potenciálja, mérhető-e ez számokban? Azt gondolhatnánk, hogy a Szovjetunió összeomlása elsősorban nemzetközi befolyás és katonai erő terén jelentett visszaesést Oroszországnak. Azonban ha megnézzük az adatokat, a legdrasztikusabb visszaesést Kínával és az USA-val szemben éppen a nagyhatalmi státusz legfontosabb fundamentumaiban, a népesség és gazdasági erő területén láthatjuk. Különösen Kínával szemben drasztikus napjainkban az erőviszonyok módosulása Oroszország rovására. 2020-ra Kína népessége várhatóan túllépi Oroszország népességének tízszeresét. (United Nations [2013]) A 20. században Kína és a Szovjetunió közti népességkülönbséget Kína gazdasági elmaradottsága ellensúlyozta. Alapvetően ez tette lehetővé, hogy Kína magasabb népessége ellenére is a Szovjetunió legyen a két nagyhatalom közül az erősebb. Kína jelenlegi gyors gazdasági fejlődése viszont egy olyan forgatókönyvet vetít előre, ahol a demográfiai fölény mellé előbb-utóbb várhatóan gazdasági és technológiai fölény is társul majd. Ráadásul a demográfiai különbség a 20. században korántsem volt ekkora: Az 1930-as években Kína lakossága 450 millió fő, míg a Szovjetunióé 166 millió volt, ez nem sokkal több, mint két és félszeres különbséget jelentett. (Révai Kis Lexikon [1936]) amelyet bőven ellensúlyozott az, hogy a korabeli Kínában polgárháborús viszonyok uralkodtak. 1970-re Kína népessége 814 millió főre, míg a Szovjetunióé 243 millió főre növekedett, ami már közel három és félszeres különbség volt. (United Nations [2013]) Kína ugyan már atomhatalom volt ekkorra, de ekkor még gazdaságilag és technológiailag is rendkívül elmaradott volt, még a Szovjetunióhoz képest is. A Szovjetunió teljes GDP-je 1990-es dollárban számolva vásárlóerő paritáson 1973-ban becslések szerint 1513 milliárd dollár volt, míg Kínáé ugyanekkor csak 739 milliárd dollár, vagyis a különbség ekkor még több mint kétszeres volt a Szovjetunió javára. (Maddison [2007]) A reformfolyamat még nem kezdődött el, még javában tombolt a kulturális forradalom, így a gazdasági és technológiai fölény még ekkor is bőven ellensúlyozta a három és félszeres demográfiai fölényt. 2010-ben Kína

népessége viszont már 1360 millió fő volt, míg Oroszorszáé csak 144 millió, (United Nations [2013]) az IMF becslése szerint pedig 2011-ben vásárlóerő paritáson Kína GDP-je 11 293 milliárd dollár, míg Oroszorszáé csak 2 383 milliárd dollár. (IMF [2012]) A Moszkva és Peking közti demográfiai különbség tehát negyven év alatt három és félszeresről kilenc és félszeresre nőtt, a gazdasági teljesítmény aránya pedig négy évtizeddel ezelőtt kétszeres volt Moszkva javára, ma viszont közel ötszörös Peking javára. A gazdasági és demográfiai erőviszonyok ilyen drasztikus átrendeződését pedig a történelem tapasztalatai szerint az szokta követni, hogy előbb-utóbb a katonai erőviszonyok alakulása is idomul a gazdasági és demográfiai erőviszonyokéhoz. A gazdasági és demográfiai erőviszonyok alakulása, ha nem is ennyire drasztikus mértékben, de az USA-val szemben is visszaesést jelentenek Moszkva számára. 1970-ben az USA-nak csak 208 millió lakosa volt a Szovjetunió 243 millió lakosával szemben, 2010-ben viszont az USA 312 milliós népessége több mint kétszerese volt Oroszorszáénak (144 millió). (United Nations [2013]) Gazdaságilag hasonlóan módosultak az erőviszonyok. Az USA gazdasági teljesítménye persze már 1973-ban is nagyobb volt a Szovjetunióénál, de a különbség (1990-es dollárban, vásárlóerő paritáson) ekkor még csak kevesebb, mint két és félszeres volt (3537 milliárd 1513 milliárddal szemben). (Maddison [2007]) 2011-re a különbség két és félszeresről hat és félszeresre növekedett. (15 094 milliárd dollár 2383 milliárddal szemben). Oroszország tehát mind Kínával, mind pedig az USA-val szemben jelentősen visszaesett az elmúlt évtizedekben, és ha az USA-val szemben már nem is, de Kínával szemben ez a hátrány várhatóan még tovább fog növekedni.

A kínai-orosz viszony és Közép-Ázsia

Ha a kínai-orosz kapcsolatokról és az SCO gazdasági vetületeiről beszélünk, akkor nem hagyható ki legalább egy rövid kitekintés arra vonatkozóan, hogy milyen hatással van és lehet ez Oroszország, és a hagyományosan a befolyási övezetébe tartozó közép-ázsiai volt szovjet köztársaságok viszonyára. A tárgyalt tendenciák az Oroszország és Kína közt fekvő közép-ázsiai volt-szovjet köztársaságok esetében

sajátos egyensúlyozást látszanak elindítani. Az utóbbi évek gazdasági fejleményei legalábbis lehetővé teszik a közép-ázsiai országok számára, hogy Moszkvától függetlenül alakítsák a Kínával való energiakereskedelmüket, a Kínának szállítandó energiahordozók árát és mennyiségét. Ha pedig a lehetséges politikai következményeket is számba vesszük, akkor azt láthatjuk, hogy ilyen körülmények között egyáltalán nem biztos, hogy a kínai-orosz viszonyban Moszkva továbbra is saját, feltétel nélkül rendelkezésére álló befolyási övezetének tekintheti ezeket az államokat. A korábban gazdaságilag egyoldalúan Oroszországtól függő térségben az elmúlt évtizedben jelentős kínai gazdasági befolyás és a térség országait Oroszország megkerülésével, közvetlenül Kínával összekötő kőolaj- és földgázvezeték rendszer épült ki. Ezeket, az egyoldalú orosz függést lazító tendenciákat a jövőben erősítheti a közép-ázsiai térség kulcsországában, Kazahsztánban végbement etnikai átrendeződés is. Az oroszok aránya az előző évtizedek betelepítési politikájának következtében a szovjetunió bukása idején nagyjából megegyezett a kazahokéval (az 1989-es szovjet népszámlálás szerint a népesség mindössze 39.7%-a volt kazah, és 37.8%-a orosz). (Демоскоп Weekly [2013]) Napjainkra viszont a muzulmán kazahok magasabb természetes szaporulata, és az oroszok tömeges hazatelepülése következtében a kazahok aránya 63%-ra emelkedett, az oroszoké pedig 23%-ra csökkent. (The Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan [2013]) Ha a népesség fennmaradó részét kitevő kisebb népcsoportokat is beszámítjuk, akkor pedig azt láthatjuk, hogy míg negyedszázaddal ezelőtt a Szovjetunió európai részeiről származó, európai kultúrájú népcsoportok aránya felülmúlta a közép-ázsiai muzulmán népcsoportok összesített súlyát (az oroszok, ukránok, beloruszok, németek és lengyelek összesen Kazahsztán népességének 50.56%-át tették ki), (Демоскоп Weekly [2013]) addig napjainkra az ázsiai muzulmán népcsoportok aránya a népesség 70%-a fölé emelkedett. (The Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan [2013]) Ezek a demográfiai tendenciák pedig napjainkban is folytatódnak, így 5-10-15 év múlva a muzulmán ázsiai népcsoportok aránya a jelenleginél is jelentős mértékben nagyobb, az egykori Szovjetunió európai területeiről származó népcsoportok aránya pedig a jelenleginél is kisebb lesz. Vagyis

demográfiai szempontból Kazahsztán egy fele részben „oroszos”, fele részben ázsiai államból lassanként egy döntően ázsiai arculatú állammá válik. Talán nem túlzó az a feltételezés, hogy a következő évtizedekben a gazdasági tényezők mellett ez a demográfiai átrendeződés is hatással lehet Kazahsztán identitására és külpolitikai orientációjára. Természetesen ettől még jelenleg zavartalannak tűnik az együttműködés és Oroszország és a közép-ázsiai államok közt, de így is jelzés értékű lehet például az az eset, mikor 2008-ban a közép-ázsiai államok Kazahsztán vezetésével, Kínával tartva megtagadták, hogy feltétel nélkül támogassák az orosz álláspontot az orosz-grúz háborúban. A közép-ázsiai országok egyoldalú orosz függésének lazítására tett aktív lépés volt Kína részéről, hogy egy szabadkereskedelmi övezet létrehozására is javaslatot tett az SCO keretein belül, így Kína gyakorlatilag Oroszországgal azonos kereskedelmi kedvezményekben részesülne ezekben az országokban. A kínai-orosz viszonyban rejlő strukturális érdekellentéteket viszont jelezte, hogy Oroszország elutasította ezt a javaslatot, és helyette továbbra is a közép-ázsiai országokat magához kötő, de Kínát kizáró Eurázsiai Gazdasági Közösséget favorizálja. (Wilhelmsen és Flikke [2011]) A kínai és az orosz gazdaság mérete közti növekvő különbség miatt egyébként is valószínű, hogy Közép-Ázsia országai hosszú távon előbb-utóbb erősebb gazdasági szálakkal fog kötődni Kínához, mint Oroszországhoz. (Len [2007] pp. 156-175. o.) A szabadkereskedelmi övezetre tett javaslat Kína részéről felfogható egy olyan kísérletnek, amely arra irányul, hogy intézményi formában is erősítse ezt a tendenciát, míg az orosz elutasítás a folyamat elhárítására, vagy legalábbis lassítására tett kísérletként.

Így tehát, míg az SCO alkalmas volt arra, hogy Kína és Oroszország közös erővel szorítsa vissza az USA közép-ázsiai befolyását, addig, mintegy mellékhatásként a közép-ázsiai országok Oroszországtól való egyoldalú függését is jelentősen lazította,

előrevetítve egy olyan, Kína és Oroszország közti lavírozás lehetőségét, ahogyan az ASEAN tagállamok nagy része az USA és Kína közt egyensúlyozik.¹⁶

Oroszország-összegzés

Oroszország kérdése tehát jóval bonyolultabb Indiáénál vagy Japánénál. Egyfelől azt láthatjuk, hogy ma az SCO keretében Oroszország kétségkívül Kínával működik együtt az USA ellenében. Ugyanakkor számos olyan tényezőt is láthatunk, ami kérdésessé teszi ennek működőképességét a jövőre nézve, így könnyen lehet, hogy a 2008-as grúz-orosz háborúval kapcsolatos kínai-orosz vita (és ezzel egyidejűleg a kínai-orosz érdekellettek felszínre kerülése Közép-Ázsiát illetően, amikor is Kazahsztán Kínára támaszkodva ugyancsak megtagadta Oroszországtól a kért támogatást) nem csupán átmeneti működési zavar volt a kínai-orosz együttműködésben, hanem olyan strukturális problémák tünete, amelyek hosszú távon megbonthatják ezt.

A '90-es évek elejének rövid idejű amerikai-orosz együttműködéséből (és kudarcából), valamint a 2000-es évek elejének az SCO keretében kirajzolódó kínai-orosz együttműködéséből (és ennek lendületvesztéséből) egy koherens orosz nagyhatalmi viselkedésminta rajzolódik ki.

Az utóbbi évtizedeknek ezekből a konfliktusaiból a következő tendenciát olvashatjuk ki:

- Oroszország önálló nagyhatalmi tudattal rendelkezik és egy saját egyensúlypolitika formájában az éppen aktuális körülmények függvényében hajlandó akár az USA-val, akár Kínával konfrontálódni. A kettő közül mindig azzal helyezkedve szembe, amelyikben a nagyobb kihívást látja saját nagyhatalmi pozíciójára nézve. Ebből a szempontból alapvetően pragmatikus szempontokat követ,

¹⁶ lásd 8. térkép

vagyis ilyen jellegű érdeklődések során az ideológiai rokonsággal nem sokat törődik (SZU-Kína 1970 körül, USA-Oroszország 2000 körül)

- Az érem másik oldala viszont, hogy Oroszország Kína és az USA közül bármelyikkel hajlandó együttműködni az éppen aktuálisan kevésbé veszélyesnek, engedékenyebbnek tűnővel a másik ellenében. (Amerikai-orosz együttműködés az 1990-es évek elején kínai-orosz együttműködés a 2000-es években)
- Mivel azonban külpolitikájának középpontjában éppen a saját, önálló nagyhatalmi identitása áll, ezért nem hajlandó olyan szövetségi rendszerek elmélyítésében részt venni, ahol másodrangú fél volna egy „nagy testvér” oldalán. (Az amerikai-orosz együttműködés kudarca az 1990-es évek második felében, vagy az SCO lendületvesztése 2008 után.) Ugyanakkor az utóbbi évtizedekben bekövetkezett gazdasági és demográfiai hanyatlása miatt ma már nem képvisel akkora súlyt, hogy akár Kína, akár az USA mellett egyoldalúan elköteleződve azonos beleszólást követelhesen magának.

E logika mentén haladva Oroszország számára így nem lenne kifizetődő, hogy elkötelezze magát a két óriás valamelyike mellett, hiszen egy ilyen szövetségben csak másodhegedűs lehetne egy „nagy testvér” mellett. Ráadásul az erőviszonyok várhatóan a közeljövőben még inkább Moszkva rovására fognak módosulni mindkét nagyhatalommal, de különösen Pekinggel szemben. Oroszország demográfiai Kínával és az USA-val szemben egyaránt hanyatlik, Kína ráadásul gazdaságilag és technológiailag is gyorsabban fejlődik nála. A közeljövőben tehát az akár Kína, akár az USA oldalán történő egyértelmű és szoros elköteleződés talán még a mainál is inkább jelentene másodrangú szerepet.

Ahogy láthattuk, Moszkva Peking és Washington közül mindig azzal helyezkedett szembe, amelyikben a nagyobb (potenciális) fenyegetést látta saját nagyhatalmi szerepére nézve. Ebből a szempontból logikus volt a kínai-orosz együttműködés az elmúlt évtizedben, hiszen ekkor még egyértelműen az USA volt a világ elsőszámú gazdasági és katonai hatalma, és George W. Bush elnöksége idején ehhez még egy

meglehetősen arrogáns külpolitikai doktrína, sőt, a kínai és orosz érdekeket egyszerre sértő közép-ázsiai amerikai térnyerés is járult.

Az SCO keretében folytatott kínai-orosz együttműködés tehát, noha beleillik az orosz külpolitika több évtizedes trendjébe, de addig és csakis addig illik bele, amíg az USA nagyobb potenciális fenyegetést jelent Oroszország számára, mint Kína. Így Moszkvából nézve tulajdonképpen az elmúlt húsz év gyakorlata látszik a logikus és valószínű viselkedésnek, miszerint sem Kína, sem pedig az USA mellett nem kötelezi el magát, hanem a kettő között hintapolitikát folytatva mindig azzal működik együtt, amelyik pillanatnyilag éppen kevésbé képvisel stratégiai kihívást.

Ez megint egy olyan mozzanat, amely az ázsiai szárazföld domináns kontinentális hatalma, és a tengeri hegemon, az USA közti vetélkedésben az USA-nak kedvez, és ahol ezt a helyzetet a két szárazföldi hatalom, Kína és Oroszország egymás közti érdekellentétei idézik elő. Még ha Oroszország egyenlő távolságot tart is az USA és Kína között, akkor is, már ez is azt jelenti, hogy Peking tartósan nem számíthat arra, hogy egy kínai-orosz együttműködést állítson szembe az –ahogy fentebb láthattuk, földrajzilag igencsak determinálnak tűnő, és napjainkban egyre szorosabbá váló-amerikai-indiai együttműködéssel. Ha pedig egyik oldalon egy amerikai-indiai tandem, a másikon Kína helyezkedik el, Oroszország pedig egyenlő távolságot igyekszik tartani köztük, az már is olyan globális szereposztást jelent, amely összességében az USA számára biztosít előnyt Kínával szemben. Kínának a globális befolyás kiegyenlítődése érdekében Oroszország megnyerésére lenne szüksége, az USA számára viszont az is elég, ha Oroszország egyenlő távolságot tart kettejük között. A jelenlegi tendenciák pedig az utóbbi irányba mutatnak. Oroszország számára a biztonságpolitikai szempontokon kívül gazdasági szempontból is az egyensúlyozás tűnik a logikus választásnak. Oroszország legfontosabb exportcikkei ma a kőolaj és földgáz jelentik, ezek legfontosabb exportpiacait pedig egyrészt az EU tagállamok, (Aalto [2008]) másrészt Kína. (Markatos [2009]) Amennyiben Oroszország egyenlően osztja meg energiaexportját az EU és Kína közt, úgy exportörként megnő gazdasági mozgástere is, hiszen ha

vitába kerül az egyik importőrrel, akkor a másikra támaszkodva szoríthatja rá azt álláspontja elfogadására, a két importőr közt licitálást, versengést alakíthat ki exporttermékeiért.

Ahogy azt láthattuk, az SCO-t az „unipoláris pillanat”, a kétpólusú világrend összeomlása után átmenetileg létrejött amerikai hegemonia hívta életre. Azonban a jövőben várhatóan éppen ez a hegemonia fog gyengülni, és Kína ázsiai hegemoniaspirációi erősödni. Egy ilyen folyamatban pedig éppen abból a logikából következik a Kínától való eltávolodás és az USA-val való viszony enyhülése, amely logika Oroszországot az elmúlt tíz évben a Kínával való együttműködésre ösztönözte – vagyis hogy két nagy közül a kevésbé fenyegetővel fogunk össze a fenyegetőbbik ellen.

E logika szerint Oroszországnak csak azért és csak addig érdeke együttműködni Kínával, mert és ameddig az USA nagyobb potenciális fenyegetést jelent számára, mint Kína. A jelenlegi folyamatok szerint azonban a következő években ez évről évre egyre kevésbé lesz egyértelmű, és Kína erősödése valamint ázsiai hegemoniatörekvései még akár azt a pillanatot is elhozhatják, amikor Moszkva már nagyobb potenciális fenyegetést lát Pekingben, mint Washingtonban.

Ugyanakkor az orosz külpolitikának ez a trendje mind Washington, mind pedig Kína érdekévé a konfliktuskerülő magatartást teszi Oroszországgal szemben, hiszen végső soron a Bush-kormányzat konfrontatív külpolitikája volt az, amely a 2000-es években Oroszországot Kína „karjaiba lökte”, a ’90-es évek első felének orosz-amerikai együttműködését pedig a szovjet-kínai ellenségeskedés évtizedei előzték meg.

Ez persze eddig a pontig csak feltételezés, a gyakorlati kérdés az, hogy láthatunk-e már ma is a kínai-orosz együttműködés lazulására, és Oroszországnak az USA és Kína közt egyensúlyozó pályára való átállását illetően? A válasz igen. Ahogy azt láthattuk, a pusztán a grúz-orosz háborút kísérő kínai-orosz összezördülés mellett 2008 óta komolyabb, strukturális érdekellentétek is felszínre kerültek Moszkva és Peking között. Ezek legfontosabbika a közép-ázsiai országokat érintő kérdések, ahol is Kína egyre inkább igyekszik ezen országok Oroszországtól való egyoldalú

függésén lazítani, Oroszország pedig ezt fenntartani. (Wilhelmsen és Flikke [2011]) Felszínre kerültek tehát már strukturális jellegű érdekellentétek is a két fél között, márpedig Kína erősödésével, a közép-ázsiai országokban történő további gazdasági térnyerésével, és Kazahsztán további demográfiai belső átalakulásával ezek az érdekellentétek csökkenni biztosan nem, tovább fokozódni viszont annál nagyobb valószínűséggel fognak.

Azt is megállapítottuk, hogy ebben a helyzetben mind Washington, mind pedig Peking számára a konfliktuskerülő fellépés a kifizetődő Moszkvával szemben. Kérdés, hogy ezt alátámasztó tapasztalatot láthatunk-e a mai folyamatokban? A válasz megint csak igen. Míg az USA vezetése az utóbbi két évben igencsak felerősítette a Kínával szembeni stratégiai versengést, és régi szövetségeinek megerősítésére, új szövetségek kiépítésére törekszik a Kínával érdekellentétben álló ázsiai országok között, addig Európában éppen ennek az ellentétét tapasztaljuk. A 2000-es évek első felének színes forradalmaihoz képest nagyot változott a helyzet. Lekerült a napirendről Ukrajna és Grúzia NATO csatlakozása, az USA mintha kihátrálna a GUAM csoport¹⁷ országai mögül, Oroszország ismét növeli befolyását ezekben az államokban. Míg az ázsiai-csendes-óceáni térségben növeli, addig Európában csökkenti csapatai számát az USA. Míg Ukrajna NATO csatlakozása 2008 után lekerült a napirendről, addig Vietnammal az Egyesült Államok fokozta a katonai együttműködést, és már egy haditengerészeti támaszpont megnyitása is szóba került.¹⁸

Az amerikai politikának ezt a változását tehát két tényező is indokolja. Egyrészt, miután Kína erősödése egyre inkább az amerikai erőforrásoknak a Csendes-óceán

¹⁷ Ukrajna, Grúzia, Moldova és Azerbajdzsán –a FÁK az ezredfordulón Oroszországtól függetlenedni, és az USA-hoz közeledni próbáló négy tagállama

¹⁸ A különbségre jó összehasonlítási alap Vietnam és Ukrajna. Vietnam nagyjából ugyanolyan mértékben és ugyanolyan jelleggel érzékeny kérdés Kína számára, mint Ukrajna Oroszország számára. Emellett ahogy Ukrajna, úgy az egységes Vietnam sem volt korábban az USA vezette szövetségi rendszer része.

társaságba való átcsoportosítását kívánja meg, így kevesebb erőforrás marad az USA európai és kelet-európai érdekérvényesítésére. Másrészt pedig, a Bush-kormányzat 2001-2008 közti Kelet-Európa- politikájának (a balti államok NATO tagsága, „színes forradalmak” Ukrajnában és Grúziában, stb.) tapasztalataiból azt a tanulságot is levonhatjuk, hogy az orosz-amerikai viszony esetleges kiéleződése a Kínával való együttműködésre ösztönözheti Oroszországot (SCO), ami pedig ellentétes az amerikai érdekekkel. Ugyanakkor viszont 2008 óta azt is láthattuk, hogy az amerikai-orosz viszonynak már mérsékelt enyhülése is lehetőséget ad a kínai-orosz érdekellentétek akár spontán felszínre kerülésére, és így a kínai-orosz együttműködés lazulására, sőt, elakadására. (Besemers [2012] interjú) Amennyiben Oroszország lenne az USA fő világpolitikai vetélytársa, úgy Washingtonnak inkább érne meg európai befolyási övezetének határait akár a Moszkvával való viszony kiélezésének árán is néhány országnival keletebbre kitolni. Jelenleg viszont a fő vetélytárs Kína. Oroszország viszont csak a mérleg nyelvének szerepét betöltő harmadik szereplő ebben a játszmában. Ilyen körülmények között pedig az Ukrajna, Grúzia, Moldova és Azerbajdzsán feletti befolyás megszerzése nem érne meg azt az árat az USA számára, hogy Oroszországot Kína oldalára állítsa, és ezzel egy kínai-orosz szövetségi rendszer kiépülését idézze elő. Ennek tudatában viszont könnyen elképzelhető, hogy az erőforrások korlátaiból származó kényszerűség mellett akár tudatos stratégiai döntés is állhat a Kelet-Európa iránt tanúsított amerikai érdeklődés csökkenése mögött. Ezt persze nem tudhatjuk, de azt láthatjuk, hogy az erőforrások átcsoportosításának kényszere mellett a Kínával folytatott versengés közepette az Egyesült Államoknak nem is érdeke, hogy a Kelet-Európa feletti befolyás árul Moszkvát Peking karjaiba lökje.

Azt láthatjuk tehát, hogy az USA 2008 óta egyre inkább más politikát folytat Kínával, és más politikát Oroszországgal szemben. Míg Kínával szemben a korábbiakhoz képest egyre konfrontatívabb a fellépése, addig Oroszországgal szemben egyre inkább konfliktuskerülő, ezzel párhuzamosan pedig egyre inkább a felszínre kerülnek a Közép-Ázsiával kapcsolatos kínai-orosz érdekellentétek. Összegezve tehát, Oroszország számára a geostratégiai tényezők, saját nagyhatalmi

tudata, és a történelmi tapasztalat is az USA és Kína közt egyenlő távolságot tartó, a pillanatnyi helyzet függvényében hintapolitikát folytató tendenciára mutatnak, az SCO pedig valószínűleg az „unipoláris pillanatnak” szóló reakció volt. A 2008 óta eltelt évek politikai folyamatai is alátámasztani látszanak ezt, hiszen a grúz-orosz háborúhoz kapcsolódó kínai-orosz vitán felül a Közép-Ázsiával kapcsolatos kínai-orosz geopolitikai érdekellentét is egyre inkább felszínre kerül az SCO-n belül. Másrészt pedig az USA is gyökeresen változtatott a 2000-es évek első felének Moszkvát Peking „karjaiba lökő” konfrontatív politikáján, és a korábbiaknál sokkal inkább konfliktuskerülő módon lép fel Kelet-Európában Oroszországgal szemben.

5. A gazdasági interdependencia kérdése

A gazdasági interdependencia mint mérséklő erő

A dolgozat témája alapvetően biztonságpolitikai, geostratégiai kérdések elemzése. Azonban nem hagyhatunk figyelmen kívül bizonyos ezen kívül eső, fontos tényezőket. Ezek közül napjainkban talán a legfontosabb az egyre növekvő globális gazdasági interdependencia, amely elkerülhetetlenül befolyással van stratégiai, biztonságpolitikai kérdésekre. Nyilvánvaló, hogy a gazdasági interdependencia jótékony, mérséklő erőt jelent a nagyhatalmak versengésében, hiszen a kapcsolatok túlzott elmérgesítése kölcsönös gazdasági károkat okozhat, így ez nem áll a felek érdekében. Ennek szemléletes példája, hogy a szigetvita 2010-es fellángolása idején Japán és Kína hamar feloldotta a konfliktus hevében egymással szemben bevezetett gazdasági szankciókat, mert ezek mindkettejük számára aránytalanul súlyos károkat okoztak. (Okamoto [2012] interjú) Ilyen körülmények között az egymással versengő nagyhatalmak számára bizonyos fokú versengés szükséges ugyan szuverenitásuk és nemzetközi befolyásuk védelmében, ha azonban a versengés intenzitása egy bizonyos fokot túllép, az ilyen körülmények között már kölcsönösen káros lehet a felek számára, így érdekük ellentéteiket ellenőrzött keretek között tartani.

Az USA és Kína gazdasági szimbiózisa

Az USA és Kína közti gazdasági interdependencia elsősorban három területen fogható meg konkrétan: A nemzetközi kereskedelem, a nemzetközi tőkeáramlás, valamint Kína valutatartalékai. Az USA és Kína mellett érdemes még a vizsgálatba, ha csak érintőlegesen is, de bevonni a térség USA-val katonailag együttműködő, de Kínával szoros gazdasági kapcsolatokat fenntartó országait is, közülük is elsősorban Japánt. Ebben a tekintetben Japán azért emelhető ki, mert egyfelől a térség katonailag az USA-val szövetséges országai közül Japán gazdasági súlya és a kínai gazdaságban Japán jelenléte a legnagyobb, másfelől pedig az USA mellett Japán az az ország, amellyel Kína viszonya a leginkább mozdul olykor-olykor el a nagyhatalmi versengés irányába. A nemzetközi kereskedelem terén az USA Kína egyik legfőbb exportpartnere, így a kínai gazdaság fejlődése nagyban függ az amerikai gazdaság

állapotától. Ha az amerikai gazdaság gyengül, az rontja Kína exportlehetőségeit. Számokban 2012-ben azt láthattuk, hogy Hongkongot nem számítva az USA és Japán volt Kína két legnagyobb exportpartnere. Az Egyesült Államokba Kína exportjának 17.2%-a, Japánba 7.4%-a irányult, ez összesen a kínai export 24.6%-a, Hongkongot nem számítva pedig 29.2%-a. A Kínába irányuló importnak ugyanakkor 9.8%-a érkezett Japánból, ezen a téren pedig az USA Dél-Korea 9.3%-a mögé szorult maga 7.3%-os részesedésével. Az USA-ba érkező import 18.4%-a érkezik Kínából, 5.8%-a Japánból, míg az amerikai exportnak csak 7%-a irányul Kínába, és 4.5%-a Japánba. Ez azt is jelenti, hogy Kína és Japán a NAFTA-t nem számítva az USA két legjelentősebb külkereskedelmi partnere. Japán exportja szinte egyenlően oszlik meg Kína és az USA közt, 19.7%-kal, illetve 15.5%-kal. A Japánba irányuló importon belül ugyanakkor már Kína a meghatározó, 21.5%-os súllyal, míg az USA-nak csak 8.9% jut. (CIA [2013])

Kereskedelmi kapcsolatok terén, tehát amellet, hogy rendkívül erős az USA és Kína egymáshoz való kötődése, az is jól látszik, hogy Kína jóval nagyobb mértékben exportál az USA-ba, mint importál onnan, valamint az is, hogy az USA mellett a Kínával olykor ugyancsak politikai versengésbe bonyolódó Japán is annak legfőbb külkereskedelmi partnerei közé tartozik, illetve az is, hogy Japán szinte egyenlő mértékben függ a kínai és az amerikai exportpiacoktól.

Ahogy azt majd látni fogjuk, az USA-val szembeni kínai pozitív kereskedelmi mérleg úgy egyenlítődik ki, hogy Kína nagy mennyiségben vásárol amerikai kötvényeket, vagyis hitelezi az USA-t.

Nemzetközi tőkeáramlás terén azt emelhetjük ki, hogy az USA a külföldről Kínába érkező befektetések egyik legfontosabb forrása. 1990-2004 közt a Kínába irányuló külföldi tőkebefektetés 9%-a érkezett az USA-ból, további 9% Japánból, 7% Tajvanból, 5% Dél-Koreából, és 5% Szingapúrból. (China Profile [2011]) Ez olyan kapocs a vizsgált ország között, amelyből direkt vagy indirekt módon mindnyájan profitálnak, és amely tekintetében mindannyiuk gazdaságát károsan érintené viszonyuk kiéleződése. Egy kiélezett helyzetben Kína számára az amerikai és japán

tőkebeáramlás esetleges megszűnése, az USA és Japán számára pedig a Kínában jelen lévő amerikai érdekeltségek esetleges államosítása jelenthetne olyan „worst case scenario”-t, amely miatt mindhárom ország számára létfontosságú, hogy a vitáik és nagyhatalmi versengésük a megfelelő korlátok közt maradjon, semmiképp ne járjon viszonyuk elmérgesedésével. Igaz ugyanakkor az is, hogy az utóbbi években, elsősorban Hongkong mint FDI forrás relatív súlyának növekedése következtében az USA és a vele katonailag együttműködő országok súlya jelentősen csökkent. 2013 első negyedévére Japán részesedése 7.66%-ra, Tajvané 5.58%-ra, az USA-é 3.54%-ra, Dél-Koreáé pedig 2.07%-ra csökkent, a maga 5.07%-os részarányával egyedül Szingapúr tudta tartani korábbi részesedését. (Ministry of Commerce, People's Republic of China [2013]) 2012 azonos időszakában Japán részesedése 7.03%, Tajvané 6.63%, az USA-é 3.03%, Szingapúré pedig 5.72% volt. (Ministry of Commerce, People's Republic of China [2013]) 2011 első negyedévében ugyanakkor Tajvané 6.31%, Japáné 6.03%, Szingapúré 4.92%, az USA-é mindössze 2.68%, Dél-Koreáé pedig 1.68% (Ministry of Commerce, People's Republic of China [2013]). Azt láthatjuk tehát, hogy a 2008-as válság után a korábbi évekhez képest jelentősen visszaesett a Kínába áramló amerikai befektetések aránya és inkább Japán tudta korábbi súlyát megőrizni.

A harmadik terület, a Kína Népköztársaság központi bankja, a Kínai Népi Bank eszközállományához kapcsolódik. Mint a világ legtöbb országában, úgy Kína központi bankjának tartalékában is rendkívül nagy súllyal van jelen az amerikai dollár, illetve az amerikai kötvények. Voltaképpen Kína így az USA-nak való hitelezésbe forgatja vissza azt a külkereskedelmi többletet, amely az USA-val való kereskedelme során jön létre. Ez mindkét ország számára komoly jelentőséggel bír. Egyfelől, Kína számára így súlyos károkat okozna a dollár drasztikus gyengülése, így ki van téve az USA monetáris politikájának. Másfelől viszont az USA számára is komoly kööttség, hogy Kína az egyik legnagyobb hitelezője. Kína dollárkészleteinek hirtelen felszámolásával, az USA részére való hitelezés felfüggesztésével térdere tudná kényszeríteni az USA-t, csak hogy ez esetben amerikai exportpiacai is összeomlanának, ami pedig eddig gazdasági növekedése

komoly pillérét jelentette. (Nye [2010]) A dollár inflálásával az USA el tudná értékteleníteni a kínai tartalékokat, de ezzel persze saját fizetőeszközét inflálná el. (Cheng és Zhang [2012]) Így viszont nem csak dollárkészleteinek eladása, vagy az amerikai hitelezés felfüggesztése, de a dollár vagy az amerikai gazdaság rajta kívül álló okokból történő összeomlása sem lenne Kína érdeke, hiszen mind legfontosabb exportpiaca, mind pedig pénzügyi tartalékainak jelentős része füstbe menne. Ugyanígy, az USA-nak sem lenne érdeke a kínai gazdaság összeomlása, hiszen ezzel éppen legfőbb hitelezőjét veszítené el. Ezt az állapotot sokan egyfajta kölcsönös elrettentésként értelmezik, és a hidegháború kölcsönös nukleáris elrettentésével állítják párhuzamba. (Nye [2010])

Kína ugyanakkor az elmúlt években jelentős lépéseket tett devizataralékai diverzifikálására. A jelek szerint a kínai vezetést kényelmetlenül érinti a dollárral szembeni egyoldalú függősége, ugyanakkor a dollárkészletek gyors leépítése a fenti okokból gyors ütemben nem, hanem csak fokozatosan oldható meg. A 2002-2006 közti időszak átlagosan 70-75% közti szintjéről 2012-re 54%-ra csökkent a dollár aránya a kínai tartalékokban. A csökkentés kínai részről fokozatosan, 2006-tól kezdve valósult meg, azonban ennek üteme az utóbbi egy-két évben egyre gyorsult. A kínai központi bank tartalékának 2011 márciusa és 2012 márciusa közti növekményében mindössze 15%-ot tett ki az amerikai dollár, holott az azt megelőző öt évben ez az arány átlagosan 63% volt. (The Wall Street Journal [2012])

A gazdasági interdependencia terén (Nye [2010]) három fontos tényezőt emel ki. Ezek az érzékenység, a sebezhetőség, és a szimmetria. Fontos kérdés, hogy egy országnak egy másik országhoz való kötődése sebezhetőséget, vagy csupán érzékenységet jelent. Az érzékenység önmagában nem jelent feltétlenül sebezhetőséget, például az 1998-as délkelet-ázsiai pénzügyi válság mindössze fél százalékkal vetette vissza az USA akkoriban dinamikus gazdasági növekedését. Az USA és Kína egymásrautaltsága azonban ma már eléri azt a szintet, amely már kölcsönösen sebezhetővé teszi őket egymással szemben. Ilyen esetben fontos a szimmetria kérdése. Amennyiben a gazdasági kapcsolatok aszimmetrikusak, ha a két

ország közül az egyik szignifikánsan nagyobb mértékben függ a másiktól, mint az tőle, akkor ez politikai előnyt, illetve hátrányt is jelent. Az USA és Kína esetében több területen is aszimmetrikus a viszony, ezek azonban végeredményben olyan módon egyensúlyozzák ki egymást, amely szimmetriát jelent. Így például a kínai gazdaság kiszolgáltatott ugyan az amerikai exportpiacok felvevőképességének, az USA pedig el van adósodva Kína felé, de ez a kétféle kiszolgáltatottság kölcsönösen kioltja egymást. (Nye [2010])

Az aszimmetriák és a negatív külkereskedelmi mérleg ellenére ez a rendszer az elmúlt két évtizedben legalábbis alapvetően megfelelt az amerikai gazdasági elitnek. Noha az amerikai gazdaság bizonyos ágazatainak kétségkívül kellemetlen versenyt jelentett a kínai import, a fennálló viszony nyerteseinek számító ágazatok lobbijereje nagyobbak bizonyult ennél. Az amerikai-kínai gazdasági kapcsolatok az elmúlt két évtizedben fennálló gazdasági struktúrájának amerikai nyertesei közt kiemelhető többek között a repülőgépipar, az elektronika, és a pénzügyi szolgáltatások. 2005-2007 közt az amerikai kongresszusban 45 olyan indítvány került benyújtásra, amelyek ilyen vagy olyan formában protekcionista intézkedések bevezetését szorgalmazták Kínával szemben, azonban ezek közül egyetlen egy sem lett elfogadva. (Friedberg,[2010])

Lehetséges fejlődési irányok a viszonyrendszerben

A 2008-as válság óta sok szó esik a két ország kapcsolata jellegének megváltozásáról, ennek irányába politikai törekvések, és spontán folyamatok is mutatnak. Az USA részéről gyakran merül fel az a vád, hogy Kína szándékosan tartja gyengén saját nemzeti valutáját, a jüant, így növelve mesterségesen versenyképességét, és az USA-val szembeni külkereskedelmi többletét. Mind belső, mind külső elemzők részéről rendszeresen felmerül ugyanakkor annak igénye is, hogy Kína az eddigiektől eltérően, az egyoldalúan exportorientált gazdasági modell helyett a belső fogyasztás serkentésére is nagyobb hangsúlyt helyezzen. Az USA esetében ugyanakkor hasonló módon a lakossági megtakarítási ráta növelése, a korábbi fogyasztási modell megváltoztatása merül fel. A két ország gazdasági

struktúrájának ilyen jellegű módosulása kettejük viszonyát is megváltoztatná. Ideális esetben ez oda vezethetne, hogy egyfelől a belső fogyasztás jelentőségének növekedése, valamint a kínai valuta erősödése növelné Kína gazdasági önállóságát, csökkentené az ország függőségét a külső exportpiacoktól és a dollártól. Az USA számára pedig azzal az előnnyel járna, hogy mindez növelné az amerikai árucikkek versenyképességét, és így javítaná az ország Kínával szembeni kereskedelmi mérlegét, valamint csökkentené az Egyesült Államok eladósodottságát. (Friedberg 2010)) (Nye [2010])

A 2008-as válságot Kína és az USA más-más módon kezelte. A válságkezelés mindkét országban hosszú távú, strukturális kérdéseket vet fel, amely mindkét ország számára potenciális veszélyeket rejt magában. Mindkét ország gazdaságélénkítő lépésekkel reagált, azonban más-más jelleggel. A kínai gazdaságélénkítés infrastrukturális beruházásokkal, az exportorientált ágazatok további erősítésével, valamint a Kínán belül olcsó hitelek eredményező pénzügyi korlátozásokkal egy buborékgazdaság kialakulásának veszélyét hordozza magában. Az amerikai gazdaságélénkítés ezzel szemben az állami túlköltekezés és eladósodás veszélyét. Az utóbbi években az amerikai költségvetési deficit magasabb szintet ért el, mint 1945 óta bármikor. Becslések szerint pedig ebben az évtizedben, az ország történelmében példátlan módon, az adósságszolgálat éves kifizetései felülmúlhatják a védelmi kiadásokat. (Friedberg,[2010])

Aaron Friedberg értékelése szerint a 2008-ban kezdődött pénzügyi válság nyomán kialakult helyzet magában hordozza annak veszélyét is, hogy mindkét országban a gazdasági interdependenciának a nagyhatalmi versengésre gyakorolt jótékony, korlátozó hatását veszélyeztető folyamatok indulhatnak meg. Mivel Kínában az állampárt legitimitációja jelentős részben a dinamikus gazdasági növekedés fenntartásából ered, ezért ennek lelassulása veszélyeztetheti ezt a legitimitást. Figyelmeztető jel, hogy a konfliktus kezdete óta megnőtt a zavargások és hasonló incidensek száma. Amennyiben a kínai állampárt legitimitációjának a gazdaság és az átlagos életszínvonal folyamatos növekedéséből adódó pillére meginogna, úgy az

kénytelen lenne ezt a legitimációs deficitet valami mással pótolni. Ilyen körülmények között fennáll annak a forgatókönyvnek a veszélye, hogy a kínai vezetés egy legitimációs krízis esetén egy külső hatalommal való konfliktushelyzet kiprovokálása útján kísérelje meg a közvéleményt maga mögé állítani. (Ebben az esetben ennek a külső hatalomnak nem feltétlenül kell az USA-nak lennie, lehet éppen Japán is, esetleg a Dél-kínai-tenger ügyében Vietnam vagy a Fülöp-szigetek, de a dolog így is komoly veszélyekkel járna.) Az USA esetében ugyanakkor annak a veszélyét emeli ki, hogy az elhúzódó gazdasági nehézségek esetleg protekcionista nyomást váltanak ki a közvélemény részéről az amerikai vezetéssel szemben. Egy drasztikus protekcionista fordulat az amerikai politikában pedig a Kínával való viszony megromlásához vezetne. (Friedberg [2010])

Megállapíthatjuk tehát, hogy a gazdasági interdependencia komoly korlátozó tényezőt jelent az USA és Kína nagyhatalmi versengésében. A két országot szoros gazdasági kötelékek kötik egymáshoz, egy olyan struktúra részeként, amelyben az USA felvevőpiacot biztosít a kínai exporttermékek számára, míg Kína amerikai kötvények vásárlásával járul hozzá az amerikai gazdaság működéséhez. Ilyen körülmények között mindkét felet súlyosan veszélyeztetné a másik fél gazdaságának megropppanása, bármelyikük csődje mindkettőjük csődjét eredményezné. A jelenlegi struktúra azonban még kiegyensúlyozatlan képet mutat, magán viseli egy takarékosabb, de elmaradottabb, és egy költekezőbb, de jóval fejlettebb gazdaság közt létrejött szimbiózis jegyeit, amely Kína felemelkedésével szinte törvényszerű, hogy módosulni fog egy kiegyensúlyozottabb rendszer felé. Kína felemelkedése előbb utóbb törvényszerűen maga után vonja mind a belső fogyasztás élénkülését, mind pedig a kínai fizetőeszköznek a dollárral szembeni relatív erősödését. Mindez egy takarékosabb amerikai politikával kiegészülve a két ország viszonyának kiegyensúlyozottabbá válásával járna. Csökkenne a kínai gazdaság függése az amerikai felvevőpiactól, ahogyan az amerikai gazdaság függése is csökkenne a kínai hitelektől.

Egy sportból vett hasonlaltal élve: E korlátozó tényezőknek köszönhetően, ha az USA és a Szovjetunió hidegháborús versengését egy bokszeccshez hasonlítjuk, akkor az USA és Kína mai versengése ehhez képest inkább tekinthető futballmeccsnek. (Yan és Qi [2012])

A jövőbeli kilátások közt számolhatunk még egy, a szakirodalom által egyelőre kevésbé tárgyalt tényezővel is. A kínai gazdaság energiaéhsége rendkívül nagy, és a kínai gazdaság további növekedésével ez várhatóan csak erősödni fog, belföldi energiahordozó-készletei pedig elégtelenek ennek kielégítésére. Az USA ugyanakkor napjainkban feltárt nem konvencionális fosszilis energiahordozó-készleteivel várhatóan jelentős energiaexportórré fog válni a következő évtizedekben. Így a Kína és az USA közti gazdasági szimbiózis egy olyan módosulásával is számolhatunk, ahol is Kína az USA-ba elsősorban iparcikkeket, míg az USA Kínába elsősorban energiahordozókat exportál.

Mindezek mellett azonban nem elhanyagolható Aaron Friedberg figyelmeztetése sem, miszerint a gazdasági válságok veszélyeztethetik a jelenlegi rendszert, melyben a gazdasági interdependencia fékező erőt jelent a nagyhatalmi versengésben. Ugyanakkor e téren biztatónak tűnik, hogy bár a 2008-as válság kezdete óta lassan már öt év telt el, és noha az amerikai-kínai versengés közben intenzívebbé is vált, a játszma kereteit veszélyeztető negatív fordulatnak egyelőre kevés jelét tapasztalhattuk.

Vissza a jövőbe?

Ezt a helyzetet gyakran szokták újnak és szokatlannak mondani a kétpólusú világrend évtizedei után, azonban, ha jobban belegondolunk, valójában nem is annyira szokatlan.

A kétpólusú világrend szinte hermetikusan elszigetelte egymástól a szembenálló tömbök országait, és két, egymást tagadó gazdasági-társadalmi berendezkedést valósított meg. Azonban tágabb kitekintésben az ilyen mértékű elszigetelődés a történelem folyamán inkább volt kivétel, mint szabály. Az európai történelem első világháborút megelőző korszakára, a „belle époque”, vagy ahogy Magyarországon ismerjük, a „boldog békeidők” négy évtizedére (1870-1914) a nemzetközi gazdasági kapcsolatok olyan mértékű elmélyülése, a transznacionális befektetések olyan mértékű megsokszorozódása volt jellemző, hogy ebből a szempontból ez az időben távolabbi kor sokkal közelebb áll napjaink világához, mint a két évtizeddel ezelőtt befejeződött bipoláris korszak. (Daudin, Morys és O’Rourke [2010]) A korábbi évszázadokban pedig, ha ilyen mértékű gazdasági interdependenciát nem is láthattunk, de azt mindenképp megállapíthatjuk, hogy az a fajta hermetikus elszigetelődés, és egymást tagadó társadalmi-gazdasági berendezkedések modellje, ami a hidegháború évtizedeit uralta, valójában ritka és szélsőséges kivételnek számított. Európa elmúlt ezer évének nagy részében kontinensünk nagyhatalmi játszmái azonos társadalmi-gazdasági berendezkedésű, azonos ideológiát követő hatalmak (pl. keresztény, feudális abszolút monarchiák vagy keresztény, feudális rendi monarchiák) közt zajlott, melyek protekcionista gazdaságpolitikát folytattak ugyan, de egymástól hermetikusan elzárkózó gazdasági tömbök ekkor sem voltak jellemzőek, hiszen a különféle nagyhatalmi koalíciók összetétele esetről esetre változott, ezt az ütemet pedig nehezen követhette volna egy-egy ország teljes külkereskedelmi struktúrája. Hidegháborús jellegű, kontinentális méretű gazdasági elzárkózásra a 20. századot megelőző évszázadokból talán csak egyetlen példát tudunk felhozni, Napóleon kontinentális zárlatának kísérletét, mikor is a hegemoniája alatt álló kontinentális Európának megtiltotta a Nagy-Britanniával való kereskedelmet. Az esetet pedig kudarcként és szélsőséges kuriózumként őrizte meg a történelmi emlékezet.

Európához hasonlóan az iszlám világban is azonos társadalmi berendezkedésű, iszlám nagyhatalmak vetélkedtek egymással (Egyiptom, Perzsia, Oszmán Birodalom) Délkelet-Ázsiában kölcsönösen buddhista királyságok közt folyt a

játszma (Burma, Sziám, Kambodzsa) és így tovább. Szélsőségesen antagonisztikus szembenállást leginkább csak különböző civilizációkhoz tartozó államok konfliktusai esetén láthattunk.

A 18.-19. századi Európában ugyanakkor az azonos társadalmi-gazdasági berendezkedés és ideológiai háttér mellett egy másik komoly mérséklő erő is tompította a konfliktusok életét, mégpedig a dinasztikus szolidaritás. Egy olyan világban, ahol az uralkodói családokban, de még az arisztokrácia bizonyos köreibben is valamilyen fokon szinte mindenki rokon volt mindenkivel, még kevésbé lehetett bevett stratégia az ellenfél teljes megsemmisítésére való törekvés. (Bibó [1986] pp. 434-438.) és (Kissinger [1998] pp. 237-241.)¹⁹ Az a mód, ahogy az azonos társadalmi-gazdasági berendezkedés, azonos ideológiai háttér, és a nem egyszer meglévő rokon kapcsolat kölcsönös önmérsékletre és a konfliktusok meghatározott keretek közt tartására szorították a feleket, nagyban hasonlít arra, ahogy napjainkban a gazdasági interdependencia szorítja önmérsékletre a versengő nagyhatalmakat.

Vagyis azt mondhatjuk, hogy napjaink gazdasági interdependenciája egy olyan módon fékezi és tompítja a konfliktusokat, ami valójában nem új és nem kivétel, hanem sokkal inkább szabály volt az elmúlt évszázadok nagy részében. Sokkal inkább a hidegháború tekinthető egy extrém állapotnak, amikor hiányoztak az ilyen jellegű mérséklő, fékező, tényezők. Ahogyan azt a történelemből láthatjuk, a nagyhatalmi versengést az ilyen jellegű tényezők jelenléte kiküszöbölni nem tudja

¹⁹ Bibó az első világháború után rendezés és a sokkal visszafogottabb és kompromisszumosabb jellegű 18. századi békeszerződéseket összehasonlítva elsősorban arra helyezi a hangsúlyt, hogy a 18. század háborúi a dinasztikus szolidaritás és a feudális berendezkedés miatt önkorlátozó jellegűek voltak, míg a 20. század modern nemzetállamainak háborúi éppen a közvélemény szélesebb rétegeinek bevonása miatt sokkal végletesebbek. Kissinger az 1815-ös bécsi és az 1919-es versailles-i rendezés különbségeire helyezi a hangsúlyt. Bibóhoz hasonló gondolatmenettel arra a következtetésre jut, hogy 1815-ben a dinasztikus szemlélet tette lehetővé egy fenntartható békerendszer kidolgozását, míg 1919-ben a korabeli felfogás zárta ki ennek lehetőségét.

ugyan, azonban jelentős mértékben tompítani és mérsékelni igen, ami a hidegháború korához képest rendkívül pozitív fejleményt jelent.

6. Egyéb tényezők

6.1 Az USA, Kína, és az ázsiai integrációs törekvések

A kelet- és délkelet-ázsiai integrációs folyamatok hatása az USA és Kína versengésére

Történetünk szempontjából a kelet- és délkelet-ázsiai térség gazdasági integrációs kezdeményezései is igen fontos mozzanatot jelentenek. Ezek közül a legfontosabbak a tíz délkelet-ázsiai országot tömörítő ASEAN, az ASEAN-Kína szabadkereskedelmi szervezet, az ASEAN+3 csoport (ASEAN+ Kína, Japán, és Dél-Korea) valamint lazább együttműködésekben India, Ausztrália és Új-Zéland is részt vesz. (Okamoto [2011]) Ezek közül a több-kevesebb történelmi-kulturális közösséget is formáló ASEAN+3 csoportot emelhetjük ki. Ahogyan azt a Japánról, valamint a Dél-kínai-tengerről szóló fejezetben láthattuk, az integrációs folyamatok jelentős mérséklő erővel hatnak a térség stratégiai ellentéteire. Japán és Kína még éles politikai incidensek idején is kerülni igyekeznek azt, hogy ezek közös gazdasági érdekeiket sértsék. (Okamoto [2011]) A délkelet-ázsiai országokban ugyancsak jelen van az a tendencia, hogy általánosságban az ASEAN, de még a Kínával nyílt vitában lévő Vietnam és a Fülöp-szigetek is kényszerrel ügyelnek arra, hogy a túlzott kínai befolyással szemben az USA-val való együttműködés, valamint a Kínával való esetleges incidensek ne veszélyeztessék a Kínával való gazdasági együttműködésből származó előnyöket. (Zhao [2012]) A regionális integrációs kezdeményezések tehát nyilvánvaló mérséklő hatással vannak a Kína és az USA helyi szövetségesei közti stratégiai játszmákra. Megakadályozzák egymással szembenálló tömbök megszilárdulását, ehelyett az USA és Kína közti óvatos egyensúlyozásra készítetik a térség államait. Még a kelet- és délkelet-ázsiai térség Kínával vitákat folytató, ilyen

vagy olyan okból katonailag az USA-val szövetséges államok is igyekeznek fenntartani a Kínával való jó viszonyt és gazdasági, regionális együttműködést.

A biztonságpolitikai versengés hatása a kelet- és délkelet-ázsiai regionális integrációra

Hogy a regionális integráció jótékony, mérséklő hatással van a stratégiai vetélkedésre, az tehát világosnak tűnik. Kérdés azonban, hogy milyen hatással van a stratégiai vetélkedés magára a regionális integrációra. Európából nézve, és az európai integráció tapasztalataiból kiindulva joggal merült fel sokakban a kérdés, hogy az ASEAN, vagy ASEAN+3 csoport integrációja egy bizonyos ponton túl nem válik-e az európai integrációhoz hasonlóan politikai integrációvá is, és ezzel nem írja-e felül a térségben jelenleg az USA helyi szövetségesei és Kína közt zajló stratégiai vetélkedést. Magán a térségen belül, többek között Malajzia két évtizeden át hatalmon lévő az ország gazdasági modernizációját levezénylő miniszterelnökétől, Mahathir Mohamedtől is hangzottak el felvetések egy „Kelet-Ázsiai Közösség” létrehozásának szükségességéről. (Terada [2011])

A regionális integrációs szervezetek esetében lényeges kérdés, hogy miről is szólnának ezek, nevén nevezve a dolgot, kül- és biztonságpolitikai szempontból hogyan nézne ki egy, az ASEAN+3 tömörülésből az EU mintájára létrejött „Kelet-Ázsiai Unió”? Ma az ilyen kezdeményezéseket szokás Kína befolyásolásának kivételéseként, egy Kína által vezetett regionális blokk előképeként látni. Ahogyan azonban azt láthattuk, a térség országainak egy igen jelentős része, noha a regionális gazdasági integrációt támogatja, a kínai politikai vezetésből –ha lehet - nem kér. A jelenlegi helyzet nyugati szemmel nézve meglehetősen bizarr. A regionális kezdeményezések elsőszámú főszereplője, Kína jelenleg az USA elsőszámú világpolitikai és katonai vetélytársa. A regionális tömörülések második legfontosabb szereplője, a Kína vezető szerepét ellensúlyozni próbáló Japán viszont jelenleg nem csak hogy az USA szoros szövetségese, de katonailag függő helyzetben is van vele szemben. (Terada [2011])

Ha egy európai párhuzammal próbáljuk meg megérteni a helyzetet, akkor azt mondhatjuk, hogy ez úgy néz ki, mintha Oroszország az EU-hoz csatlakozna ugyan, de a NATO-hoz nem, és míg gazdaságilag részévé válna az európai integrációnak, addig katonailag és világpolitikailag továbbra is az USA vetélytársa maradna. Így pedig az EU-n belül az USA felé elkötelezett NATO tagállamok és a NATO-val katonailag rivalizáló Oroszország működne együtt egymással, és egyezkednének az áru, a tőke, a munkaerő és a szolgáltatások szabad áramlásában. Nyugati szemmel nézve ez rendkívül bizarr lenne, és funkcionális szempontból biztos, hogy a kelet- és délkelet-ázsiai integrációs szándékok számára is komoly akadályokat jelentene, hiszen mégiscsak nehezítő körülmény, ha egy gazdasági integrációs tömörülést kettészeli a világ két vezető nagyhatalma közt húzódó törésvonal. Ahogyan azt láthattuk, ezen az alaphelyzeten csak egy, az USA-tól magát függetlenítő Japán változtathatna, de mivel ez egyben szükségszerűen Japán újrafelfegyverkezésével is járna, így a kínai közvélemény és politikai elit általában nem szimpatizál ezzel a lehetőséggel.

Ebből a rendkívül bizarr helyzetből két fontos kérdés rajzolódik ki a kelet- és délkelet ázsiai integráció jövőjét illetően.

Az egyik a kínai-japán viszony kérdése. Integrációs tömörülések, regionális viszonyrendszerek terén napjainkban szokás az 1949 utáni német-francia együttműködéssel példálózni, amely az egész későbbi európai integráció alapját jelentette. Ha így nézzük a dolgot, akkor a az ASEAN+3 csoport, és a jövőben ebből kinövő bármilyen regionális tömörülés szempontjából a kínai-japán viszony tekinthető a francia-német viszony megfelelőjének, melynek rendezése, egy kínai-japán együttműködés nélkül úgy tűnik, nem lehetséges egy távol-keleti integráció. A másik fő kérdés a kínai hegemonia kérdése. A gazdasági együttműködésben való lelkes részvétellel szemben politikai együttműködésben a térség országainak többsége csak akkor akarna részt venni, ha az nem járna Kínától való függő helyzettel.

A kérdést megvizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy egy megoldási lehetőség talán lenne, ennek megvalósíthatósága azonban nagyon kérdéses.

Ironikusan úgy is fogalmazhatnánk, hogy erre a kettős dilemmára egyetlen megoldási lehetőség látszik, de az megvalósíthatatlan:

A két kérdés egy ponton, Japán kül- és biztonságpolitikai önállóságának kérdésében összefügg, de hogy ez az összefüggés a megoldás lehetőségét jelenti-e, vagy éppen ellenkezőleg, egy azt lehetetlenné tévő csapdahelyzet, azt nehéz eldönteni. Amíg Japánnak az USA-tól való függősége fennáll, addig az USA és Kína közt húzódó stratégiai törésvonal is ketté fogja szelni a térséget. De milyen hatásai lennének, - nem a kínai-japán viszonyra, hanem tágabban, az egész ASEAN+3 együttműködésre- egy önálló Japánnak? Egy, az USA-tól kül- és védelempolitikai téren függetlenné, és ezzel együtt szükségszerűen önálló katonai nagyhatalommá vált Japán valószínűleg elég jelentős szereplő lenne ahhoz, hogy ellensúlyozni tudja Kína hegemoniáját egy kelet- és délkelet-ázsiai regionális integrációs tömörülésen belül, és így az USA is eltűnne ebből a szűkebb térségből. Igencsak kérdéses viszont, hogy mennyire tudna együttműködni egymással Kína, és egy önálló katonai nagyhatalom Japán? Ha egy ilyen megváltozott helyzetben a két ország a szoros gazdasági és kulturális kötelékeket szem előtt tartva képes lenne a francia-német együttműködéshez hasonló megegyezésre, akkor egy kínai-japán egyensúly a kínai hegemonia helyett a távol-keleti regionális tömörüléseknek is multilaterális arculatot kölcsönözne, amely a kisebb államoknak is mozgásteret biztosítana ebben. Úgy tűnik, ez lenne az egyetlen lehetséges megoldás, a megvalósíthatósága azonban szinte lehetetlennek tűnik. Előfeltétele lenne egyfelől az, hogy Kína lemondjon az egyoldalú, regionális vezető szerepről, hajlandó legyen Japánnal osztozni egy kelet- és délkelet-ázsiai integrációs tömörülés vezetésében, és az is, hogy Japán cserébe hajlandó legyen a Kínával való együttműködést első számú kül- és biztonságpolitikai prioritássá emelni. Ebben az esetben a kis, délkelet-ázsiai államok is önállóságuk feladása nélkül megtalálhatnák a helyüket egy, a kínai-japán egyensúly által meghatározott tömörülésben.

Ennek a megoldási lehetőségnek a megvalósíthatósága viszont ott ütközik komoly akadályokba, hogy egyelőre nem látni azokat a kényszerítő körülményeket,

amelyeket Kínát és Japánt rövidtávú érdekeiken, kölcsönös kül- és biztonságpolitikai bizalmatlanságukon való felülemelkedés árán rászorítanak a térségbeli viszonyok ilyen gyökeres átrendezésére. Nem látni, mi vehetné rá Kínát arra, hogy hajlandó legyen Japánnal osztozkodni a regionális vezető szerepen, vagy elfogadni egy önálló japán katonai nagyhatalom megjelenését. Ez túl magas ár lenne Kína számára egy majdani egységes kelet- és délkelet-ázsiai blokk megvalósíthatóságának bizonytalan lehetőségéért. Amíg viszont Kína ezekre nem hajlandó, addig nem látni azt sem, hogy mi venné rá Japánt, hogy lemondjon az USA által nyújtott biztonsági garanciákról, és a Kína befolyásának ellensúlyozására tett kísérleteitől. A kelet- és délkelet-ázsiai integrációs kezdeményezések jövőjét illetően arra a következtetésre juthatunk tehát, hogy ezek további elmélyítése, különösen az együttműködésnek a gazdaság mellett a kül- és biztonságpolitikára való kiterjesztése előtt a legkomolyabb akadályt a térségben zajló kínai-amerikai versengés jelenti. Ennek a kelet- és délkelet-ázsiai térség határain kívülre zárása, a térségbeli amerikai katonai jelenlét megszüntetése viszont csak egy olyan kínai-japán kompromisszum esetén lenne lehetséges, amelyért rövidtávú érdekeiket tekintve mind Kínának, mind pedig Japánnak túlságosan magas árat kellene fizetnie egy túlságosan is bizonytalan célért. Így tehát azt mondhatjuk, hogy Japán és Kína egy olyan, a fogolydilemmához hasonló kölcsönösen hátrányos egyensúlyi állapotban, csapdahelyzetben van, amely, amíg nem következik be jelentősebb változás valamelyik oldalon, konzerválni látszik a jelenlegi, bizzarr helyzetet, így nem tűnik lehetségesnek, hogy a kelet- és délkelet-ázsiai integrációs folyamatok a jelenlegi stratégiai vetélkedéseket meghaladva a gazdasági szféráról a politikai szférára is kiterjedjenek.

6.2 A demokráciák és autokráciák kérdése

A nemzetközi kapcsolatok liberális értelmezésében fontos szerep jut annak a feltételezésnek, amely nehezen tartja elképzelhetőnek a demokráciák és autokráciák közti együttműködést, ugyanakkor valószínűnek tartja a köztük való konfliktusokat. A dolgozatban vizsgált kérdésben legtöbb esetben (India, Japán) a demokráciák és autokráciák közti választóvonal egyezik az USA és Kína szövetségesei közti képzeletbeli választóvonallal. Azonban lényeges eltérést képvisel Oroszország. A

demokráciák és autokráciák szükségszerű szembenállását feltételező felfogás azt feltételezné, hogy az autokratikus Oroszország szükségszerűen Kína szövetségese lenne az USA ellenében. Ezzel szemben Oroszországnak az elmúlt három évtizedben folytatott külpolitikai manővereit és a stratégiai tényezőket elemezve itt arra jutottunk, hogy egy tényleges kínai-orosz stratégiai szövetség nem valószínű. Elméleti szempontból ez a munka alapvetően realista megközelítést képvisel. Így azonban szükséges megvizsgálni azokat az érveket, amelyek alapján megkérdőjelezzük a demokráciák és autokráciák szükségszerű szembenállásáról szóló tételt. Ezen a téren a legfőbb érv a történelmi tapasztalat lehet, mégpedig egy, éppen történetünk négy legfontosabb szereplőjét, az USA-t, Kínát, Oroszországot, és Indiát érintő, néhány évtizeddel ezelőtti stratégiai játszma illusztrálhatja ezt legvilágosabban. Ahogyan azt fentebb már tárgyaltuk, az 1980-as évek folyamán az USA és Kína együttműködtek egymással a Szovjetunió ellenében, a Szovjetunió és India pedig ugyancsak egymással működtek együtt, Kína és Pakisztán ellenében. Vagyis egyik oldalon a nyugati blokk vezető superhatalmának és a világ legnépesebb szocialista országnak az együttműködését, másik oldalon pedig a keleti blokk vezető superhatalmának, és a világ legnépesebb demokráciájának az együttműködését láthattuk. A '80-as évekbeli amerikai-kínai és szovjet-indiai együttműködés talán az elképzelhető leglátványosabb példája volt annak, hogy a geostratégiai érdekek képesek felülmúlni az ideológiai elkötelezettséget.

7. Esettanulmány: Japán speciális kül- és biztonságpolitikai helyzete a kínai-japán-amerikai viszony tükrében

Bevezető

Mivel az értekezés egy igen széles témát fog át, így kevésbé alkalmas a vizsgált komplex nemzetközi összefüggésrendszer minden részletének mély elemzésére. Emiatt viszont indokolt az összefüggésrendszer legalább egy részletének egy esettanulmány formájában történő mélyebb elemzése. Erre a célra Japán 1945 után kialakult sajátos nemzetközi státuszának és biztonságpolitikai helyzetének vizsgálata

került kiválasztásra. Japán második világháborús szerepének, majd vereségének következtében 1945-51 között egy speciális kapcsolati struktúrát épített ki az USA-val, és ennek megfelelően egy ugyancsak speciális kül- és biztonságpolitikai doktrínát fogadott el, alkotmányos rendelkezésekkel is megerősítve. Ennek a rendszernek megalkotásakor, az 1940-es, -'50-es évek fordulóján az volt a lényege, hogy Japán a gazdaságdiplomáciát kivéve lényegében feladja kül- és biztonságpolitikai önállóságát, fegyveres erőt nem, vagy csak minimális mértékben tart fenn, cserébe viszont az USA gyakorlatilag feltétel nélküli garanciát vállal Japán katonai védelmére. Ennek részeként pedig az USA jelentős katonai támaszpontokat tart fenn Japán területén.

Mint azt látni fogjuk ez a rendszer már a kétpólusú világrend évtizedeiben fokozatosan erodálódni kezdett. Japán de facto hadereje már az 1970-es évek közepére egy, noha még mindig alapvetően defenzív arculatú, és korlátozott képességű, de igen jelentős katonai erővé vált. A '80-as évektől aztán egyre erőteljesebben jelentek meg Japán arra irányuló törekvései, hogy ismét „normális orszaggá” váljon. Az 1991-es Öböl-háború, majd pedig a Bush-adminisztráció idején, a 2001-es merényletek után megindult terrorizmus elleni háború komoly lökéseket jelentett ezen a téren. Japán fokozatosan széleskörű és aktív külpolitikát épített ki, és a 2000-es évektől kezdve de facto haderejét is olyan módon kezdte el modernizálni, hogy az egy ekkora ország igényeit minden tekintetben kielégítő katonai erővé váljon, napjainkban pedig az alkotmány speciális rendelkezéseinek felülvizsgálata is ismét terítékre került.

Mindez természetesen hatással van a kínai-japán-amerikai viszonyrendszerre is. Kína nem csak második világháborús emlékei miatt ellenzi Japán ilyen irányú törekvéseit, de abból a praktikus megfontolásból is, hogy egy katonailag gyenge Japán könnyebben kezelhető szomszéd, mint egy katonailag erős Japán. Ugyanakkor Kínának szembe kell néznie azzal a problémával is, hogy amíg Japán katonai ereje nem éri el a japán közvélemény által elégségesnek tartott szintet, addig Japán aligha fogja feladni az USA-val való szoros katonai szövetséget, ami viszont Kína érdeke

volna. A kérdés Japán szemszögéből is komplex, hiszen míg Japán biztonságpolitikai önállóságát napjainkban már egyöntetűen támogatja az ország közvéleménye, addig abban már koránt sincs egyetértés, hogy ez egyúttal az USA-tól való eltávolodással is járjon-e. Kína szomszédságában Japán számára megnyugtató az USA-val való együttműködés, még ha ez a jövőben a korábbiaknál lazább formában folytatódik is. Az USA-tól való eltávolodásra és helyette a Kínával való kiegyezésre az utóbbi évtizedekben mindössze egyetlen japán kormány tett óvatos kísérletet, de ez kormány, mint látni fogjuk, mindössze egyéves regnálás után meg is bukott. Vagyis, noha a japán politikai gondolkodásból nem hiányzik teljesen a Kínával az ázsiai ság talaján való kiegyezésre, és egyúttal az egyoldalú amerikai kötelezettség felszámolására törekvő irányzat, de ez az irányzat jelenleg egyértelműen kisebbségben van az ország politikai elitjén belül. Így viszont Kína egyáltalán nem lehet biztos abban, hogy egy, a jelenleginél szignifikánsan jobban felfegyverzett Japán nem továbbra is Washington szövetségese lenne-e Pekinggel szemben.

Az alábbi esettanulmány tehát ennek a problémakörnek az elemzésére törekszik.

7.1 Japán változó nemzetközi környezete

Japán biztonságpolitikai önállóságának helyreállítását racionálisan alátámasztják sajátos földrajzi helyzetéből adódó problémák. Az önkorlátozó védelempolitikát folytató Japán biztonságát az 1945 óta eltelt évtizedekben az USA-val fennálló szerződése garantálta. Ez a struktúra a hidegháborúnak a maga antagonisztikus viszonyai közt is kiszámítható nemzetközi rendszerében mind az USA, mind pedig Japán számára megfelelt. Világos volt, hogy az USA nem hagyhatja magára legjelentősebb ázsiai szövetségeseit, ahogy világos volt az is (különösen a kínai reformok 1978-as megindulása előtt) hogy Japán semmiképp nem egyezne ki az USA rovására sem a Szovjetunióval, sem pedig az akkor még keményvonalas Maoista Kínával.

Azóta azonban változott a helyzet. Japán geopolitikai helyzetét földrajzilag USA és Kína, napjaink talán két legjelentősebb hatalma közti elhelyezkedése határozza meg. Ez a Távol-Keleten a kínai reformfolyamat 1978-as megindulása, a globális szintén

pedig a szovjet blokk 1989-1991-es szétesése következtében lezajlott nemzetközi átrendeződés tükrében mára különös jelentőséget nyert. A Japánt Kínához kapcsoló erős földrajzi, gazdasági és kulturális kötelékek az USA-tól való biztonságpolitikai függőséggel kombinálva bizonyos mértékig kényelmetlen, kiszámíthatatlan környezetet eredményeznek Japán számára, amelyet az angol nyelvű szakirodalom a „magára hagyás” (abandonment) és „csapdába kerülés” (entrapment) fogalmaival határoz meg. Japán számára ugyanakkor az a veszély is fennáll, hogy amennyiben Kína és az USA viszonya éppen békülékeny fázisba kerül, akkor egy kiélezettebb kínai-japán vita esetén az USA magasabb érdekeitől vezérelve esetleg magára hagyja ebben Japánt. („abandonment”) Másrészt viszont felmerül az is, hogy az amerikai-kínai viszony kiéleződése esetén az USA esetleg olyan esetben is belekényszeríti Japánt egy Kínával való vitába, konfliktusba, amikor az Japánnak egyébként nem lenne érdeke, és így olyan károkat okoz Kína és Japán viszonyában, amelyeket Japán egyébként el tudott és akart volna kerülni. („entrapment”) (White [2012] pp. 85-88.) valamint (Goh [2011] p. 887.)

Ugyanez a probléma olykor amerikai elemzők részéről is felmerül, csak éppen fordított nézőpontból: Attól való félelem, hogy Japán esetleg Kínával való konfliktusba sodorja az USA-t, vagy éppen attól, hogy megbízhatatlan szövetségesként, gazdasági érdekeitől vezérelve kiegyezik Kínával az USA kárára. (Goh [2011] p. 887.)

Az amerikai-japán biztonsági megállapodás tehát, noha kétségkívül ma is jelen van, de már nem jelent olyan mértékű, feltétel nélküli garanciákat a felek számára, mint a hidegháború idején. Így az új helyzetben lélektani tényezőkön kívül valóban a nemzetközi környezet racionális tényezői is nagyban indokolják Japán biztonságpolitikai önállóságának helyreállítását. Védelmét tekintve egy ilyen, a korábbiaknál kiszámíthatatlanabb környezetben egyre kockázatosabb lenne számára e téren egyoldalúan az USA-ra hagyatkozni.

7.2 Japán 1945 után

Japán speciális berendezkedése

A kínai-japán viszony szempontjából két speciális, Japán második világháborús szerepéhez és vereségéhez kapcsolódó tényező játszik kiemelkedő szerepet. Az egyik a második világháborús múltértelmezés körüli kínai-japán nézeteltérés, a másik pedig a japán „békealkotmány kérdése”. Mindkét kérdésben egy különös egyensúlyi állapot alakult ki a hidegháború évtizedeiben, viszont a bipoláris világrend felbomlásával egy időben ez megszűnt. Az egyensúly fenntartását mindkét kérdésben három, egymással egyidejűleg jelentkező, de egymástól jelentős mértékben független tényező idézte elő, melyek aztán szinte egyidejű megszűnésükkkel idézték elő ennek az egyensúlynak a bomlását is. A három tényező a következő volt:

- Japán sajátos belpolitikai erőegyensúlya 1955-től a '90-es évekig. Ezekben az évtizedekben az országot végig a jobbközép (névével ellentétben inkább konzervatív karakterű) Liberális Demokrata Párt kormányozta, a legnagyobb ellenzéki erőt pedig a Japán Szocialista Párt adta. A két párt úgy a „békealkotmány”, mint a második világháborús múlt esetében két szélső értéket képviselt, ennek gyakorlati jelentősége elsősorban az előbbi esetében volt. A JSP a „békealkotmány” pacifista szellemiségét szigorúan értelmezve egy, a Szovjetunió és az USA szembenállásában semleges, demilitarizált, saját fegyveres erővel nem rendelkező Japánt tartott volna kívánatosnak. Azonban mivel választást nyernie soha nem sikerült, ezeket az elképzeléseit soha nem tudta a törvényhozásban keresztülvinni. Az LDP ugyanakkor lényegében kezdettől fogva hol nyíltan, hol burkoltan az alkotmány pacifista rendelkezéseinek felülvizsgálatára törekedett. Azonban mivel egészen a 2012-es választásokig nem tudta megszerezni az ehhez szükséges minősített többséget, így nem tudott ilyen jellegű alkotmánymódosítást keresztülvinni. Az LDP és a JSP tehát egyaránt szembenállt a status quo-val, csak éppen ellenkező előjellel. Azonban mivel egyiküknek sem sikerült a status quo megváltoztatásához elégséges többséget szerezni, így az mégis fennmaradt. A status quo-t pedig három jelenség párhuzamos léte határozta meg: Az 1947-es „békealkotmány” fenntartása, ezzel

párhuzamosan az USA-val való szoros szövetségi viszony, valamint a de jure hadseregnek nem számító Japán Önvédelmi Erő formájában egy de facto igencsak ütőképes és komoly fegyveres erő kiépítése.

- Japán különleges helyzete, mint Ázsia egyetlen fejlett állama. A bipoláris világrend évtizedeinek nagy részében Japán számított a térség egyetlen fejlett államának. Dél-Korea és Tajvan csak a korszak utolsó szakaszában érték el a fejlett államok szintjét, Kína felemelkedése pedig igazán csak a korszak lezárulta után gyorsult fel. Japán így sokáig, évtizedeken át nem volt rászorulva arra, hogy szoros kapcsolatot építsen ki a térség országaival. Helyzetének ekkor még megfelelt a fejlett világ felé orientálódó, a térség többi országától viszont bizonyos mértékig elszigetelődő politika.
- Maga a bipoláris világrend. Különösen az 1978-as kínai reformok és az 1972-es japán-kínai kapcsolatfelvétel előtt az Amerikával szövetséges Japán és a maoista Kína közti ideológiai ellentét olyan mértékű szakadékot, elszigeteltséget jelentett a két ország között, amely mellett fel sem merült a második világháborús múlt közös kiértékelésének szükségessége.

A bipoláris világrend összeomlásával többé kevésbé egyidejűleg aztán mindhárom tényezőben gyökeres változások álltak be. A japán belpolitikában a JSP fokozatosan elveszítette vezető szerepét az LDP-vel szembenálló belpolitikai táborban. Helyét a 2000-es évekre a sokkal kevésbé pacifista Demokrata Párt vette át, amely ha ki is tartott az 1947-es alkotmány mellett, de azt már sokkal szabadabban, a status quo-nak megfelelő módon értelmezte, vagyis nem emelt kifogásokat például a Japán Önvédelmi Erő fejlesztése ellen, és nem kérdőjelezte meg az USA-val fennálló szövetségi viszonyt (legfeljebb csak annak bizonyos elemeit). Miután az LDP továbbra is fenntartotta a „békealkotmány” felülvizsgálatára irányuló elkötelezettségét, így az JSP marginalizálódásával együtt ez összességében a japán közéletnek és közgondolkodásnak az aktívabb kül- és biztonságpolitika irányába való elmozdulását eredményezte.

Az 1947-ben elfogadott japán alkotmány deklarálta a japán állam békés jellegét, és szigorú korlátozásokat vezetett be biztonságpolitikai téren. Ugyanakkor az ebből fakadó kiszolgáltatottság ellensúlyozására jött létre az 1951-es amerikai-japán kétoldalú egyezmény, melynek értelmében az Egyesült Államok garanciát vállalt Japán katonai védelmére.

A második világháború után Japán 1945-től 1952-ig amerikai megszállás alatt állt, az amerikai megszálló hatóságok első embere Douglas MacArthur tábornok volt. Japán tulajdonképpen a megszálló hatóságok ötlete és nyomása eredményeképpen fogadta el az 1947-es alkotmányt, (Singh [2013] p. 7.) amelynek kilencedik cikkelye szigorú pacifista rendelkezéseket tartalmaz. Az alkotmány ezen kitételei azonban ekkor a japán lakosság jelentős részének pacifista érzéseivel is találkoztak, ez növelte elfogadottságukat.

Irányzatok Japánban

A „békealkotmány” megítélése alapján megjelenő törésvonalak három tábor alakítottak ki a japán közvéleményben: A konzervatívok, a revizionisták, és a progresszívek. A három tábor közt a konzervatívok középutas pozíciót foglalnak el a revizionisták és a progresszívek közt. Elfogadják az alkotmány pacifista előírásait, azonban ezeket realista megközelítésből és pragmatikusan értelmezik. Így az alkotmány mellett ragaszkodnak az USA-val való szövetség által nyújtott biztonsági garanciákhoz, és egy de facto japán fegyveres erő fenntartásához. A revizionisták ezzel szemben elutasítják az alkotmány pacifista rendelkezéseit, és azok alkotmányos felülvizsgálatát, eltörlését tartanák kívánatosnak. A skála másik végét pedig a progresszívek képviselik, akik a pacifista rendelkezések szigorú értelmezését vallják, és így már a hidegháború alatt is egy olyan, teljes mértékben demilitarizált és semleges Japánt követeltek, amely még de facto saját haderővel sem rendelkezett volna, és az USA-val való szoros szövetség helyett semleges lett volna. Belpolitikailag a konzervatívok és a revizionisták alkotják az LDP holdudvarát, míg a progresszívek a szocialistáknál játszottak vezető szerepet. (Singh [2013] p. 13)

Az LDP-JSP szembenállás a Kínához való viszonyt és a második világháborús múlt feldolgozását illetően is megosztotta a japán közvéleményt. Míg a JSP egyértelműen pozitívan viszonyult Kínához, a második világháborús történelmi múltat értékelő diskurzusát pedig Japán háborús felelőssége köré építette, addig az LDP köreinek jelentős része a Kínához való távolságtartó viszony mellett a második világháborút illetően élesen különbséget tett az USA-val folytatott csendes-óceáni háború, és az ázsiai kontinensen folytatott hadműveletek közt. Míg az USA-val szembeni háború megítélését illetően nem volt jelentős eltérés a két tábor között, addig az ázsiai kontinensen folytatott hadműveleteket illetően az LDP köreinek jelentős része fenntartotta azt a szemléletet, miszerint ez alapvetően a nyugati gyarmatosító hatalmak ellen folytatott ázsiai antikolonialista küzdelem volt. Mindez azt eredményezte, hogy Japán és Kína között nem alakult ki egy olyan, közös múltértelmezés, amely egy mai együttműködés eszmei alapját jelenthetné. A történelemértelmezési kérdés egyik szimbóluma a Meiji korszakban emelt sintoista Yasukuni templom, amely a háborúban elesett japán katonáknak állít emléket, de ebben nem tesz kivételt a háborús bűnösökkel sem. (Hoshino és Satoh [2012])

A kétpólusú világrend felbomlása után aztán a japán közéletben ezen a téren abban történt változás, hogy az LDP-ben megerősödött a revizionista szemlélet a konzervatívval szemben, a vele szemben álló oldalon pedig a progresszív tábor által meghatározott JSP helyét az inkább konzervatív szemléletű DPJ vette át.

A Japánnal kapcsolatos attitűd Kínában

Ahogy Japánban is több, egymással szemben álló irányzatot figyelhetünk meg a Kínához való viszonytal, illetve az alkotmányos korlátozások felülvizsgálatával kapcsolatban, úgy az utóbbi két évtizedben Kínában is két, egymással vitában álló irányzat alakult ki a Japánhoz, valamint Japán „normális országgá” válásához való kérdést illetően. A két fő irányzat a Japánnal kapcsolatos „új gondolkodás”, illetve a tradicionalista iskola.

Az „új gondolkodás” képviselői abból indulnak ki, hogy Kínának nyitnia kéne Japán felé. Vélekedésük szerint Kínának nem lenne szabad a történelmi múlt japán értékelésétől függővé tenniük az országgal való viszonyt, elsősorban már csak abból a praktikus megfontolásból sem, hogy ez a gyakorlatban kontraproduktív lenne, hiszen gyakorlatilag az USA karjaiba lökné Japánt. Úgy vélekednek, hogy Japán már kellő mértékben bocsánatot kért Kínától a második világháborús eseményekért, illetve hogy a japán társadalom sok évtizeddel ezek megtörténte után ma már abszolút békés karakterű, így alaptalanok az egykori japán militarizmus újjáéledésével kapcsolatos félelmek. Emellett arra is felhívják a figyelmet, hogy Japán, mint kis területű, sűrűn lakott, jelentősebb természeti erőforrásokkal nem rendelkező ország, már pusztán fizikai adottságai folytán sem képes arra, hogy a mai körülmények közt az önvédelmet túlmenően másokat komolyan veszélyeztető offenzív katonai nagyhatalommá lépjen elő. Így még ha Japánnak volnának is ilyen szándékai (amik egyébként nincsenek), akkor sem lenne erre képes, akkor sem kellene tőle tartani. Úgy vélik tehát, Japán „normális országgá” válása elfogadható, nem jelent veszélyt Kínára, Japán megnyerése hosszú távon Kína érdeke lenne (különösen például akkor, ha el lehetne érni Japánnak az USA-tól való távolodását), a Japánnal való kapcsolatok megromlása viszont káros.

Másik oldalon a tradicionalista megközelítés képviselői úgy vélik, hogy Japán de facto már így is rendelkezik akkora haderővel, amelyre egy ilyen országnak az önvédelemhez szüksége van, így nem indokolt ennek további fejlesztése. A második világháborús múlt értékelésével kapcsolatos nézeteltéréseket illetően úgy vélekednek, hogy a kínai külpolitika nem hagyhatja figyelmen kívül a kínai közvélemény viszonyát a kérdéshez, illetve hogy amíg Japán a múlthoz való viszonyt (kívánalmaiknak megfelelő formában) nem rendezi, addig nincs kielégítő biztosíték arra, hogy az ország „újrafelfegyverkezése” nem jelent veszélyt.

A tradicionalista, illetve az új iskola Kína külpolitikájára való befolyása az aktuális tendenciák tükrében hullámzott. 2001-2006 között, Koizumi miniszterelnöksége idején, mikor Japán Kínával szemben kompromisszumképtelen irányvonalat

mutatott, és határozottan elkötelezte magát az USA oldalán, az új iskola nem meglepő módon kevésbé tűnt meggyőzőnek, így a tradicionalista megközelítés nyert teret. Aztán Koizumi leköszönése után, mikor 2006-2009 közt békülékenyebb hangvételű LDP kormányok vezették Japánt, majd 2010-től, ahogy ismét felszínre kerültek a Kína és Japán közti érdekellentétek, ismét a tradicionalista iskola.

A Japán Önvédelmi Erő

Noha az LDP-ben már megalakulása, azaz 1955 óta meghatározó a revizionista szellemiség, a revízió igénye furcsa módon először nem japán, hanem amerikai részről merült fel, rögtön, alig néhány évvel megalkotása után. Az 1949-es kommunista győzelem Kínában (ne felejtjük el, 1945-1947-ben, a japán alkotmány kidolgozása idején még Csang Kaj-sek nyugatbarát kormánya volt hatalmon Kínában) majd a koreai háború 1950-es kitörése gyökeresen új biztonságpolitikai környezetet teremtett a térségben az USA számára. A baráti Kína helyét egy kommunista rezsim vette át, és az addigi viszonylagos béke helyett pedig nyílt háborús viszonyok alakultak ki a térségben, elsősorban Koreában, de a Tajvani-szorosban is. Így az USA egy csapásra azzal kellett, hogy szembesüljön, hogy Japán maradt az egyetlen stabil szövetségese a térségben. Így viszont már rögtön egészen más színben tűnt fel Japán le- vagy felfegyverzésének kérdése. Ekkor, a koreai háború alatt, még az LDP megalakulása előtt még maga az USA próbálta egyszer az alkotmány felülvizsgálatát elérni annak érdekében, hogy a japán erőforrások nagyobb mértékű bevonása legyen lehetséges a Koreai-félszigeten és a Tajvani-szorosban ekkoriban folyó hidegháborús összeütközésekbe. A japán politikai elit azonban ekkor még masszívan ellenállt. Ebben talán annak is szerepe lehetett, hogy az amerikaiakat a felülvizsgálat kezdeményezésében nyilvánvalóan nem Japán biztonságpolitikai szuverenitásának visszaállítása, hanem a japán erőforrások kihasználásának célja motiválta.

Az azonban hamar nyilvánvalóvá vált, hogy valamilyen de facto fegyveres erőre szüksége van Japánnak, és hogy ezt a koreai háború után már maga az USA is így

gondolja. Erre a célra még az amerikai megszállás idején alakították meg a Nemzeti Rendőri Tartalékot, amelyet aztán 1954-ben neveztek át Japán Önvédelmi Erővé. (Hook és Son [2013] p. 40.) (Angol nevének rövidítése JSDF, a szakirodalom általánosan ezt használja) A JSDF hivatalosan nem hadsereg, csupán rendőri erő, bevetettségét pedig erősen korlátozza a jogi szabályozás. Ezek a korlátozások a '80-as évekig rendkívül szigorúak voltak, azonban, amint azt majd látni fogjuk, azóta de facto jelentős mértékben lazultak.

Japán tényleges katonai ereje szempontjából nagyon érdekes ellentmondás, hogy míg egyfelől a JSDF hivatalosan nem hadsereg, valójában napjainkra, kapacitását tekintve egy igen jelentős haderővé nőtte ki magát, olyannyira, hogy talán nem túlzás azt állítani, hogy Japán már ma is katonai középhatalom. Noha az 1990-es években, a szovjet fenyegetés megszűntével átmenetileg csökkent a Japán Önvédelmi Erő mérete, 2000 óta ismét erőteljes fejlesztésének lehetünk tanúi. (IISS [2006]) Költségvetését, hagyományos fegyverzetét²⁰ és létszámát tekintve a legerősebb európai NATO tagállamokkal, Nagy-Britanniával és Franciaországgal van egy súlycsoportban. Hadiflottája és légieroje (szigetország lévén biztonsága leginkább ezen a kettőn múlik) pedig a hozzá földrajzilag legközelebb fekvő válsággóc szereplőivel, a két Korea tengeri és légi haderejével összevetve is megállja a helyét. A 2000-es évtized közepén míg Nagy-Britannia és Franciaország katonai kiadásai 50-52, illetve 40-42 milliárd dollár voltak, addig Japáné 40-45 milliárd. Míg a brit légierő 347, a francia légierő 304 harci repülőgéppel rendelkezett, addig a japán légierő (hivatalosan „Légi Önvédelmi Erő”) 300-zal, és a brit és francia légierőhöz hasonlóan ezek túlnyomó része is korszerű, negyedik generációs harci gép. A japán szárazföldi erők 980 tankkal (MBT) még felül is múlták a francia és brit haderő ilyen fegyverzetét (900 illetve 543). A japán tengeri haderő, noha defenzív karakteréből adódóan stratégiai tengeralattjárókkal és repülőgép-hordozó anyahajókkal nem rendelkezik, így támadó kapacitás terén elmarad a brit tengeri haderőtől, de taktikai tengeralattjárók (Japán : Nagy-Britannia - 18:11), valamint „elsődleges felszíni

²⁰ Nem számítva természetesen Nagy-Britannia és Franciaország nukleáris fegyvereit

hadihajók” („principal surface combatants” – rombolók és fregattok) terén (53:25) nagyjából még valamivel nagyobb fegyverzettel is rendelkezett. A Japán Önvédelmi Erő a maga 260 ezer fős aktív állományával sem maradt el Nagy-Britannia katonai erőinek 217 ezer fős és Franciaország haderejének 254 ezres állományától. (IIS [2006]) Ezen felül, Japán katonai kiadásai olyan szinten álltak, hogy az 1990-es évtizedben egy rövid ideig, amikor a szovjet katonai költségvetés már, a kínai pedig még nem ért el ilyen szintet, átmenetileg Japán volt az USA utáni második legnagyobb védelmi költségvetéssel rendelkező állam a világon. (Welch [2011] pp. 16.-38.)

A Japán Önvédelmi erőről elmondható, hogy a mennyiség helyett a minőségre helyezi a hangsúlyt. Szárazföldi ereje, bár regionális viszonylatban, a két Koreához és Kínához képest nem jelentős, de még így is egy súlycsoportban van például Nagy-Britannia szárazföldi erejével. Japán sokkal inkább összpontosít légi és tengeri hadereje fejlesztésére. Ez szigetországgként logikus stratégia, hiszen egy ilyen jellegű államnak biztonsága szempontjából az az elsődleges feladata, hogy még a tengereken (illetve a tengerek feletti légtérben) megállítson bármilyen ellene irányuló támadást. A minőség, illetve speciális képességek elsődlegessége Japán légi és tengeri hadereje terén is meghatározó szerepet játszanak. Bár a japán légierő harci gépeinek száma nem csak Kína harci gépei számánál jóval kisebb, hanem még a két Korea mögött is elmarad abszolút számokban, de korszerű, negyedik generációs gépek terén már egészen más a helyzet. Japánnak ezen a téren több mint háromszorosa a fölénye Észak-Koreával szemben, Dél-Koreát kicsivel előzi meg, Kína előnye pedig csupán háromszorosa Japánnal szemben ebben a kategóriában. Ez utóbbi is figyelemre méltó katonai erőt jelent Japánt illetően, hiszen egyik oldalon egy olyan ország áll, amelyet a következő évtizedek szuperhatalom-aspiránsaként tart számon a világ, míg a másikon egy olyan, amelynek hivatalosan nincs is hadserege, így a 3:1 arány igazán nem nevezhető rossznak Japánra nézve. Japán légierője világviszonylatban is megállja a helyét, a korszerű harci gépek számát illetően Franciaországgal, Izraellel, Nagy-Britanniával és Törökországgal van egy súlycsoportban, és sokszorosan

felülmúlja Délkelet-Ázsia fontosabb katonai hatalmait (Thaiföldet, Vietnামot, Indonéziát).(Hoyle [2013])²¹

Tengeri haderő terén is hasonló a helyzet. Romboló terén Kína csak 2:1 arányban múlja felül Japánt, fregattok és korvettek terén pedig gyakorlatilag egy súlycsoportban vannak. A speciális képességek fejlesztése igen hangsúlyosan jelenik meg a japán tengeri haderő terén. Japán különleges hangsúlyt fektet a tengeralattjáró elhárításra alkalmas harci eszközökre, ami nem meglepő Kína és Észak-Korea jelentős tengeralattjáró-flottáit, valamint Kínának a tengeralattjáró fegyvernemre irányuló fejlesztési törekvéseit tekintve. Tengeralattjáró elhárító fegyverzet alatt ebben az esetben a tengeralattjárókra szonárral és a levegőből a vízbe ejthető torpedókkal vadászó haditengerészeti helikoptereket, valamint az ezeknek a helikoptereknek Japán partjaitól távol, a nyílt tengeren, vagy akár az ellenséges partok közelében való bevetését is lehetővé tevő „helikopter anyahajókat” érthetjük. Japán haditengerészeti helikopterekből elképesztő arzenált halmozott fel, több mint kétszer annyi ilyen helikopterrel rendelkezik, mint Kína és a két Korea együttevén, tengeri hadereje büszkeségeit pedig a Hyuga-osztályú helikopterhordozók jelentik. Egy-egy ilyen hajó tizennégyezer tonnás, közel 180 méter hosszú, és egyidejűleg 11 helikopter bevetésére képes.(Globalsecurity [2013])²²

Konkrét típusokat tekintve a japán légierő harci gépeinek gerincét 153 darab F15-ös, valamint 63 darab japán gyártmányú Mitsubishi F-2-es adja. A kettő közül a Mitsubishi F-2-es képviseli az újabb típust. A '90-es évek elején, az amerikai F-16-os alapján került kifejlesztésre Japánban, azonban a japán fejlesztők kisebb módosításokkal éltek az amerikai F-16-oshoz képest. A korszerű típusok mellett a

²¹ lásd 1.-es táblázat

²² lásd 2.-es táblázat

japán légierő kötelékében találunk még 80 darab harmadik generációs McDonnell Douglas F-4-es típusú gépet is. (Hoyle [2013] pp. 19-20.) A japán szárazföldi haderő tankjainak többsége saját, japán fejlesztés. 2010-ben 560 darab Mitsubishi 74-es, és 320 darab Mitshubishi 90-es tank állt szolgálatban, melyek elnevezésüknek megfelelően 1974-es, illetve 1990-es fejlesztést képviselnek. Napjainkban kerül rendszerbe állításra a 2010-es fejlesztésű Mitsubishi 10-es tank típus. A japán szárazföldi haderő 600 tüzérségi löveggel is rendelkezik. (Globalsecurity [2013]) A szárazföldi haderő fontos fegyverét jelentik a harci helikopterek, 76 darab Cobra, és 10 darab Apache. A japán tengeri haderő tengeralattjáró elhárításra alkalmas haditengerészeti helikoptereinek többségét a Sikorsky HH60 Jayhawk típus teszi ki. (Hoyle [2013]) A japán tengeri haderő a korábban említett helikopterhordozókból négy darab áll rendszerben, két nagyobb, egyenként 11-11 helikopter bevetésére alkalmas, Hyuga osztályú, és két kisebb, 3-3 helikopter bevetésére alkalmas Shirane osztályú. Ahogyan azt később látni fogjuk, az utóbbi években a japán haderőben jelentős fejlesztések mentek végbe speciális fegyvernemek, katonai műholdak és rakétaelhárító rendszerek terén, jelenleg pedig új típusú, minden eddiginél nagyobb méretű helikopterhordozó hadihajók építése, valamint új típusú, ötödik generációs harci gépek fejlesztése és beszerzése zajlik.

A Japán Önvédelmi Erő tehát, nevezzék hivatalosan bárminek is, egy igen jelentős, ütőképes, jól felszerelt katonai erőt képvisel, amely hagyományos védelmi fegyverzetét tekintve Nagy-Britanniával és Franciaországgal esik egy súlycsoportba, és a szomszédos válsággóc rendkívüli mértékben militarizált két országával, a két Koreával szemben sincs hátrányban. Vagyis bizonyos értelemben Japán már ma is de facto regionális katonai középhatalomnak tekinthető, ilyen értelemben már ma sem igaz, hogy Japán fegyvertelen, védtelen, pacifista állam lenne. A japán közvélemény jelentős része viszont ilyen körülmények közt is úgy érzi, hogy az ország nem rendelkezik megfelelő katonai erővel. Mi lehet ennek az oka?

Először is, Japán saját katonai ereje a jelek szerint minden bizonnyal képes lenne ugyan elhárítani a legközelebbi, legközvetlenebb kockázatot jelentő koreai válsággóc

irányából fenyegető veszélyeket, viszont ha Japán önálló szereplővé akar válni a térségben, akkor nem csak a két Koreával, hanem két, náluk sokkal erősebb szomszédjával, Kínával és Oroszországgal szemben is képesnek kell lennie szuverenitása magabiztos megvédésére. A szuperhatalmi reményekkel kacérkodó Kína, és a szuperhatalmi háttérből építkező Oroszország viszont már egészen más kategóriát képviselnek, mint a két Korea. Másodszor, a stratégiai értelemben az integráció előrehaladott állapotában lévő Európai Unió kellős közepén fekvő Nagy-Britanniának és Franciaországnak nem kell ehhez hasonló kihívásokkal számolniuk, hogy a közvetlen határaikon, közvetlen regionális szövetségesek nélkül, egymagukban kelljen ilyen erejű nagyhatalmakkal szemben biztosítani szuverenitásukat. Ami tehát Nagy-Britannia és Franciaország számára a maguk stratégiai környezetében elegendő, az Japánnak a maga stratégiai környezetében már nem biztos, hogy az. Harmadszor pedig, Japán mind népesség, mind gazdasági súly tekintetében messze felülmúlja Nagy-Britanniát, Franciaországot, és a két Koreát. Népessége több mint kétszer akkora, mint Nagy-Britanniáé vagy Franciaországé, és közel kétszer akkora, mint a két Korea együttes népessége. GDP-je pedig közel háromszorosa Nagy-Britanniáénak. (CIA [2013]) Vagyis népességéhez és gazdasági kapacitásához képest Japán valóban sokkal kevésbé militarizált, mint ezek az országok, még a jelenleginél háromszor nagyobb katonai erőt is fenn tudna tartani úgy, hogy közben nem is lenne militarizáltabb például a békés, demokratikus államként ismert Nagy-Britanniánál. Egy, a mainál másfélszer-kétszer nagyobb költségvetésből gazdálkodó japán fegyveres erő (pl. a mai 200 negyedik generációs harci gép helyett 400-500, a csak védekezésre, elsősorban tengeralattjáró-elhárításra alkalmas „helikopter-anyahajók” helyett valódi repülőgépek-anyahjók), a rakétavédelmi rendszer fejlesztése, stb.) viszont már valóban nagyhatalmat jelentene. Természetesen ma teljesen elképzelhetetlen egy, a második világháború időszakához hasonló, expanzív, militarista Japán. Ezt ma mind a belső, mind a külső tényezők kizárják, és erre szándék sincs. De egy, a jelenleginél kétszer nagyobb ráfordítású Japán haderő már valószínűleg elegendő lenne, hogy tengeri és légi fegyverzet terén olyan magabiztossággal legyen képes biztonságát fenntartani Kínával és

Oroszországgal szemben is, amennyire ma a két Koreával szemben képes erre. Ahogyan a két Korea esetében, úgy szigetországgént Kínával és Oroszországgal szemben sincs szüksége Japánnak arra, hogy szárazföldi hadereje az övékéhez hasonló méretű legyen, elég, ha légierije és hadiflottája az. Ehhez pedig Japánnak a jelek szerint rendelkezésére állnak a megfelelő gazdasági erőforrások.

Összegezve tehát azt láthatjuk, hogy noha a Japán Önvédelmi Erő hivatalosan nem hadsereg, de facto mégis van olyan méretű és felszereltségű, hogy Japánt ebből a szempontból a két Koreával, vagy hogy számunkra közelebbi példákat mondjunk, a jelentősebb európai és közel-keleti katonai hatalmakkal (Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország, Törökország, Izrael, Szaúd-Arábia, Irán, Egyiptom) egy súlycsoportba tartozó regionális katonai középhatalomnak tekinthessük. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy ha Japán valóban a saját lábán akar megállni biztonságpolitikai téren, akkor a jelenlegi állapot valóban nem teljesen kielégítő. Japánnak pedig mind a népessége, mind gazdasági erőforrásai elegendőek ahhoz, hogy társadalmi-gazdasági rendszerének békés arcúlatán nem változtatva, különösebb gazdasági megterhelés nélkül, Nagy-Britanniánál vagy Franciaországnál nem nagyobb ráfordítással a jelenleginél lényegesen nagyobb, kulcsfontosságú fegyvernemekben akár annak kétszeresét, háromszorosát is kitevő haderőt tartson fenn. Ebben az esetben viszont tengeri és légi haderő terén már valóban a világ élvonalába emelkedne.

A japán pártrendszer

A japán pártrendszert 1955-től kezdve egészen a '80-as évek második feléig az LDP-JSP kétpártrendszer határozta meg, méghozzá olyan módon, hogy ebben a rendszerben az LDP volt az örök kormánypárt (a hidegháború évtizedeiben minden választáson győznie sikerült) a JSP pedig az örök második, az örök ellenzék. A '70-es évek közepétől kezdett megerősödni a „középbal ellenzék”, amelynek két fő erejét a JSP-nél mérsékeltebb, szociáldemokrata Demokratikus Szocialista Párt (DSP) és a buddhista Komeito adták, majd később több új centrista párt (középjobb és középbal

egyaránt) csatlakozott hozzá. Míg az LDP vezető szerepe változatlan maradt, addig az ellenzéki térfélen komoly átrendeződés következett be; 1987-re a középbal ellenzéknek már közel annyi képviselője volt, mint a JSP-nek. 1993-ban pedig a középbal ellenzék a hozzájuk csatlakozott, az LDP-ből kivált három középjobb párttal, (az Új Sakigake Párt, a Megújulás Párt és az Új Japán Párt), valamint az ekkorra már igencsak megkopott, középpárttá gyengült, de azért még jelentős erőt képviselő szocialistákkal együtt sikerült megszereznie a többséget. Ez volt az első alkalom, hogy az LDP vereséget szenvedett a választásokon. Az igen tarka győztes koalíció összetételét tekintve a parlamenti mandátumok 20%-át az LDP-ből kivált három új párt, 13%-át a szocialisták, 10%-át a buddhista Komeito, 3%-át pedig szociáldemokrata DSP szerezte meg. Ahogyan azt láthatjuk, az ellenzék 1993-as választási győzelme sajátos volt abból a szempontból, hogy a győztes koalícióban a legnagyobb súlyt az LDP-ből kivált pártok adták, vagyis bizonyos értelemben az LDP két fele mérkőzött meg egymással. (Introducing Japanese Politics For Foreign Students [2002])

A tarka koalíció csak 1994-ig tudott kormányon maradni, többek között a buddhista Komeito kiválásának, és az LDP-hez való átállásának köszönhetően megszűnt a parlamenti többsége. A japán pártrendszer átrendeződése azonban tovább folytatódott. Az LDP-ből kivált, fentebb említett három pártból kettő (az Új Japán Párt és a Megújulás Párt) a szociáldemokrata DSP-vel, és a buddhista Komeito-ból kivált szakadárokkal összefogva 1994-ben létrehozta az Új Határ Pártot (NFP). Az NFP több frakció kiszakadása, majd a különféle frakciók különféle kombinációkban történt újbóli egyesülése következtében 1998-ra a Demokrata Párttá (DPJ) alakult, ami azóta az LDP-vel szembenálló térfél meghatározó pártjává vált. Közben a szocialista JSP 1996-ban Szociáldemokrata Párttá változtatta nevét, marginalizálódását azonban a belső reformok sem tudták megállítani, és 2000-re már ötödik helyre csúszott vissza az LDP, a DPJ, a Komeito, és az Új Sakigake párt mögött. (Introducing Japanese Politics For Foreign Students [2002]) A japán pártrendszer átrendeződése szempontjából rendkívül fontos tehát, hogy ha a '90-es években olykor igen nehezen áttekinthető változásainak színpaljai mögé nézünk,

akkor azt láthatjuk, hogy a DPJ alakjában az LDP-vel szembenálló térfélen egy olyan párt vált dominánssá, amelynek létrejöttekor legfontosabb alkotóelemeit az LDP-ből korábban kivált frakciók jelentették. Vagyis az LDP fő ellensúlyának szerepéből a baloldali JSP-t egy határozottan centrista jellegű új szereplő szorította ki, amely így többek között biztonságpolitikai téren sokkal inkább beszélt egy nyelvet az LDP-vel. Az LDP-hez hasonlóan gyakorlatilag a DPJ is Japán biztonságpolitikai önállóságára törekszik. A különbség inkább abban áll, hogy míg az LDP ezt, ha kell, a Kínával való éles viták felvállalása árán is végre hajlandó hajtani. Kínával szemben kész az USA-ra támaszkodni, és ennek ellentételezéseként, az USA vezette szövetségi rendszer keretében a Japán Önvédelmi Erőt távoli konfliktusokban is felvonultatni, addig a DPJ az ország katonai önállóságának helyreállítását eredetileg Kínával egyetértésre törekedve, egy ázsiai tömörülés keretében, az USA-tól eltávolodva képzelte volna el. (Tadokoro [2011] pp. 47-55.)

7.3 Előzmények - tendenciák 1945-2001 között

Mielőtt rátérnénk az utóbbi évtized japán kül- és biztonságpolitikájának elemzésére, érdemes rövid kitérőt tennünk a megelőző évtizedeket illetően is. Egyrészt áttekintenünk általánosságban Japán sajátos nemzetközi helyzetének 1945-2001 között lezajlott evolúcióját, másrészt pedig közelebbről a japán-kínai kapcsolatok alakulását ebben az időszakban.

Japán kül- és biztonságpolitikájának alakulása

Japán kül- és biztonságpolitikai önállóságát tekintve egy lassú de folyamatos, fokozatos, de határozottan egy irányba mutató, lineáris tendenciát figyelhetünk meg, amely a háborús vereség viszonyrendszerében kialakult korlátozott biztonságpolitikától és nemzetközi szerepvállalástól fokozatosan Japán nemzetközi státuszának normalizálása felé mutat. Egy, saját hadsereggel nem rendelkező Japán irányából, amelynek védelmét az amerikai hadsereg látta el, egy olyan önálló katonai

középhatalmi státusz irányába, amely Japánt egyre inkább a „Távol-Kelet Nagy Britanniájává” teszi.²³

Japán identitását a hidegháború időszakának nagy részében a Yoshida doktrína határozta meg, amely elfogadta, hogy az ország nem rendelkezik önálló biztonságpolitikával, ezt a biztonságpolitikai passzivitást előnyösen tudta felhasználni a növekvő japán gazdasági hatalom nemzetközi elfogadtatásához. Emellett a biztonságpolitikai passzivitás elfogadásának ellentételezéseként igyekezett maximálisan kihasználni az USA által Japán védelmére biztosított garanciákat. Az alkotmány pacifista rendelkezéseinek pedig egy számára előnyös oldala is volt, mégpedig az, hogy a japán fegyveres erők külföldi bevetését tiltó elvek attól is megóvták, hogy az USA hidegháborús szövetségeseként távoli hadszíntereken (pl. Ausztrália és Dél-Korea példáját követve Vietnamban) kelljen véráldozatokat hoznia. Ennek a szemléletnek a változása a '70-es, -'80-as évek fordulóján kezdődött el, Ohira (1978-80) és Nakasone (1982-87) miniszterelnökségei alatt. Az ekkor bekövetkezett változás fő iránya az volt, hogy Japán békés arculatát megtartva ugyan, de mégis aktívabb szerepet vállaljon az USA vezette szövetségi rendszeren belül, mind regionális, mind pedig globális szinten. Ez az új irány aztán Nakasone miniszterelnöksége idején igen erősen összefonódott Ronald Reagan hidegháborús doktrínájával. Nakasone a korábbi évtizedek fegyverexportot elutasító szellemiségét feladva 1983-ban bejelentette, hogy Japán hadi technológiát ad át az USA-nak,²⁴ és felajánlotta, hogy a Japán Önvédelmi Erő részt vállal a Japán-tengeren való járőrözésben a szovjet haditengerészeti manőverek figyelemmel kísérése céljából. Az ugyanebben az évben tartott G7 találkozón pedig biztosította az USA-t Japán

²³ Ezt a kifejezést a dolgozatban idézett egyik tanulmány más kontextusban, Japánnak az elmúlt évtizedben az USA szövetségeseként játszott szerepére utalva használta, de a hasonlat az ország geopolitikai elhelyezkedését, demokratikus berendezkedését, gazdasági fejlettségét, a globális struktúrákba való mély beágyazottságát, a regionális integrációs törekvésekhez való ambivalens hozzáállását és de facto katonai erejének viszonylagos nagyságát tekintve is igen találó a kialakulóban lévő helyzet jellemzésére.

²⁴ Érdekes, hogy a „békealkotmány” ellenére a japán haditechnikai kutatások ekkora már olyan eredményeket értek el, amelynek átadása már az USA számára is előnyös lehetett.

támogatásáról a szovjet rakétatelepítések körül kialakult vitában. (Singh [2013] p. 9.) A '80-as években tehát Japán egyfelől még a biztonságpolitikai önkorlátozáshoz tartva magát, de már a globális kérdésekben való intenzív részvétellel próbált új szerepet találni magának a nemzetközi rendszerben. Erre az évtizedre jellemző volt az is, hogy Japán gazdasági erejét igyekezett politikai befolyásra felhasználni, amelyet kritikusai némileg pejoratívan „csekk-könyv diplomáciának” neveztek.

Az új japán kül- és biztonságpolitika doktrína azonban igazán az 1991-es Öböl-háborúval teljesedett ki, amikor is Japán a nemzetközi koalíció költségeinek 20%-át állta, valamint fegyveres erőit 1945 óta először külföldre vezényelve hat aknakereső hajóval is részt vállalt az eseményekben. (Hook és Son [2013] pp. 41-42.) Japán 1991-2001 közti külpolitikai doktrínáját gyakran szokás a „civil hatalom” névvel illetni, mivel Japánt ebben az időszakban a széles körű nemzetközi gazdasági és diplomáciai tevékenység jellemezte, de továbbra is visszafogott biztonságpolitikai doktrínával kombinálva. (Hook és Son [2013])

A kínai-japán viszony alakulása 1945-2001 között

A Kínai Népköztársaság és Japán 1972-ben normalizálták kapcsolataikat. Ezt megelőzően valóban nem sok kapcsolat volt köztük, hiszen a Kuomintang uralom idején, 1945-49 közt Japán még amerikai megszállás alatt álló, legyőzött ország volt, majd pedig később, az 1949-1972 közti három évtizedben a két ország hidegháborús szembenállása zárt ki bármiféle együttműködést, különösen úgy, hogy 1958-tól Kínában a keményvonalas maoizmus érvényesült, illetve hogy Japán ebben az időszakban még Tajvannal tartott fenn diplomáciai kapcsolatokat. A japán-Kínai kapcsolatok 1972-es normalizálása a kínai-amerikai kapcsolatfelvétellel összhangban történt, és a további, közel két évtizedben is a Szovjetunióval szembeni hallgatólagos kínai-amerikai együttműködés határozta meg Tokió és Peking viszonyát. Ennek megfelelően a '70-es és '80-as években a két ország viszonya kifejezetten jónak volt mondható. 1979-ben Japán Kínára is kiterjesztette az eredetileg a délkelet-ázsiai országokat célzó segélyprogramját. A

közös ellenféllel, a Szovjetunióval szembeni együttműködés pedig biztonságpolitikai célból kellő mértékben prioritást élvezett ahhoz, hogy a két ország erre a két évtizedre félretegye vitás kérdéseit, többek között a Senkaku/Diaoyu-szigetek ügyét. (Atanassova-Cornelis [2011] pp. 165-166.) E tekintetben érdemes megjegyezni, hogy Észak-Korea napjainkban fontos szerepet játszó, Dél-Koreával és Japánnal való szembenállása ekkoriban sem szünetelt. Viszont ekkor Észak-Korea egyéb tényezők mellett a kínai-japán közeledés miatt is sokkal inkább a Szovjetunióval, mint Kínával működött együtt a nemzetközi porondon. (International Crisis Group [2006]) Kína és Japán kapcsolata a kínai-amerikai együttműködés két évtizedében olyannyira jó volt, hogy például a '80-as évek elején, mikor a Reagan-adminisztráció óvatossággal fejleszteni igyekezett Tajvannal való kapcsolatait, Kína ennek ellensúlyozásaképpen, bizonyos értelemben az USA-val szemben erősítette meg kapcsolatait Japánnal. (Wang [2011] pp. 121-122.)

A '90-es évek aztán negatív változást hoztak a két ország kapcsolatában. A szovjet fenyegetés megszűnt, ami kétség kívül mind Kína, mind Japán számára jó hír volt, csak hogy ezzel megszűnt az együttműködést addig kikényszerítő legfőbb közös stratégiai érdek is. A térséggel kapcsolatos amerikai politika is olyan fordulatot vett, ami elősegítette a kínai-japán ellentétek felszínre kerülését. A Szovjetunió fennállása az USA érdekévé tette, hogy az „ellenségem ellensége a barátom” logika mentén együttműködjön a Kínai Népköztársasággal, és Japánt is erre ösztönözze. Azonban amint a Szovjetunió megszűnt, immár Kína vált a térség vezető hatalmává, így Washington innentől már hol burkoltabb, hol nyíltabb módon Kína ellensúlyozására törekedett, így innentől már Japánt sem volt érdeke a Kínával való együttműködésre ösztönözni, sőt, éppen ellenkezőleg. Ekkoriban kezdtek felszínre kerülni a két ország ellentétei a fegyverkezés kérdésében is. Amíg Japán védelmi doktrínája a közös ellenfél, a Szovjetunió ellen irányult, addig Kína szemet hunyt a szigetország de facto fegyverkezésén. Ahogy azonban Japán ezt a Szovjetunió szétesése után is tovább folytatta (sőt, átmeneti visszaesés után az 1990-es évek végétől még a korábbiaknál is nagyobb fordulatszámra kapcsolt e kérdésben), Kína hozzáállása igen hamar elutasítóvá vált. Japán ugyanakkor már az 1990-es évek első felében is

ragaszkodott de facto hadereje fejlesztéséhez, mégpedig a valóban nem elhanyagolható, és valóban folyamatosan jelen lévő észak-koreai veszélyre hivatkozva. A helyzet fordítva is hasonló volt, kiegészítve még azzal a körülménnyel, hogy Kína az 1990-es évektől olyan jelleggel kezdte el modernizálni haderejét, hogy az a korábbi, inkább még harmadik világbeli (tehát Japán számára különösebb fenyegetést nem jelentő) arculattól egyre inkább mozdult el egy korszerű haderő irányába. Így az 1990-es években indult meg az a vita, amelynek keretében Kína és Japán egyre gyakrabban egymás fegyverkezésében látott fenyegetést, és egymást vádolta a térség nyugalmanak veszélyeztetésével. (Atanassova-Cornelis [2011] pp. 166.-169.) Ahogyan azt látni fogjuk, Kína és Japán a regionális integrációs kezdeményezések terén is már az 1990-es években szembekerültek egymással. Japán már ekkor tartani kezdett attól, hogy Kína vezető szerepre tenne szert egy ilyen tömörülésben, ezért már ekkor több ilyen kezdeményezésből kihátrált (EAEC, AMF). (Chung [2011]) Az 1970-2000 közti harminc évre tehát a kínai-japán kapcsolatokat illetően összességében egy olyan fejlődési ív volt jellemző, hogy amíg a Szovjetunióval szembeni kínai-amerikai együttműködés keretében egy közös ellenféllel kellett szembenézniük, addig félre tudták tenni a vitás kérdéseket. Amikor azonban ez a keret megszűnt, az érdekellentétek is újra a felszínre kerültek.

7.4 Japán kül- és biztonságpolitikája 2001 óta

A 2000 óta eltelt egy-másfél évtized politikájában három meghatározó kísérletet emelhetünk ki. Koizumi miniszterelnökségét 2001-2006 között, a DPJ-kormányt 2009-2012 között (itt különösen Hatoyama 2009-2010-es miniszterelnöksége jelentett újszerű külpolitikai megközelítést), és a 2012 decemberi választások következtében kialakult új helyzetet.

A Koizumi-kormány, és az azt követő LDP kormányok – 2001-2009

A 2001-es év vízválasztó Japán nemzetközi szerepében, mégpedig két okból is. Egyrészt, ekkor lett Japán miniszterelnöke az LDP karizmatikus politikusa, Koizumi, aki határozottabban lépett fel Japán kül- és biztonságpolitikai mozgásterének

helyreállítása ügyében, mint 1945 óta bármelyik Japán vezető. Másrészt pedig ekkor történtek az USA-ban a szeptember 11.-i merényletek, és indult meg az USA terrorizmus ellenes háborúja, amely a részvételért cserébe lehetőséget is adott Koizuminak céljai elérésére. A Koizumi-kormány politikája Japán önálló kül- és biztonságpolitikai szerepének visszaállítása mellett az USA-val való szövetségi viszony elmélyítésére irányult, e két prioritás mellett viszont hanyagolta a Kínával való viszony normalizálásának kérdését, sőt, ha az előbbi két prioritás nézeteltéréseket eredményezett Kínával, akkor sem habozott akár igen éles vitákat felvállalni Pekinggel. Az USA-val fenntartott szövetségi viszonytal kapcsolatban három fő elemet emelhetünk ki. Az első, hogy a Koizumi-kormány idején Japán rendkívül ügyelt arra, hogy továbbra is rendelkezésére álljanak az USA garanciái az ország biztonságával kapcsolatban, és hogy az Észak-Koreával és Kínával felmerülő nézeteltéréseiben mindenképp, minden körülmények között számíthasson Washington támogatására. A második, fontos elem, hogy ennek mintegy ellentételezéseként a Koizumi-kormány idején Japán teljes mértékben támogatta az USA-t a Bush-adminisztráció által meghirdetett terrorizmus elleni háborúban, és erejéhez és a békealkotmány által nyújtott lehetőségeihez képest ki is vette a részét ebből. A Koizumi-kormány a Japán Önvédelmi Erő egységeivel, ha csak korlátozott formában is, de részt vett az iraki háborúban is, és a szomáli kalózkodás feltartóztatására irányuló indiai-óceáni tevékenységekben is. (Atanassova-Cornelis, [2011] pp. 169-171.) A harmadik pedig, hogy a terrorizmus elleni háborúban való részvétellel egyidejűleg, sőt, bizonyos értelemben kifejezetten az abban való részvétel keretében de facto kiterjessze Japán önálló biztonságpolitikai és katonai tevékenységét. Noha a japán szárazföldi gyorsreagálású erők fejlesztésének mottóját ekkor az USA-val szövetségben, távoli válságócokban való bevetethetőség is adta, ez a gyakorlatban az esetleges észak-koreai vagy kínai behatolások elleni gyors fellépés képességének fejlesztését is jelentette. Ugyanígy, a tengeri és légi haderő különféle képességeinek fejlesztése is olyan módon zajlott le, hogy az az észak-koreai és esetleges kínai fenyegetéssel szemben javítsa Japán reagáló képességét. (Hughes [2007]) A Koizumi miniszterelnöksége idején a kínai-japán feszültségek egyik fő forrásává váltak a

Yasukuni szentélyben tett látogatások. Ezek kapcsán 2005-ben még japánellenes zavargások is kirobbantak Kínában, amelyek már olyan mértékben sértették a japán gazdasági érdekeket, hogy jelentős lobbicsoportok gyakoroltak nyomást Koizumira a Kínával való feszültségek enyhítése érdekében. A Koizumi kormány időszakát, és tágabban az egész 2000-es évtizedet úgy jellemezhetjük tehát, hogy Japán az USA-val szorosan együttműködve, ugyanakkor Kínával éles vitákat is felvállalva lassan de biztosan haladt előre Japán önálló biztonságpolitikai státuszának visszaállítása felé. (Hughes [2007])

Koizumi leköszönése után, a következő választásokig, 2006-2009 között három, az LDP színeiben kormányzó miniszterelnök állt Japán élén. 2006-2007 közt Abe, 2007-2008 közt Fukuda, 2008-2009 közt pedig Aso. A Koizumi utáni rövid életű LDP kormányokról az mondható el, hogy igyekeztek mérsékelni a 2001-2006 közt kiéleződött ellentéteket, és javítani a viszonyt a két ország között. Felhagytak a Yasukuni szentély látogatásával is, ilyesmire hármuk közül csak Aso esetében került sor, akkor is csak egyetlen alkalommal. A békülékeny fellépés járt is némi eredménnyel. 2007-ben, a Japán parlamentben mondott beszédében Wen Jiabao kínai miniszterelnök már méltatta Japán erőfeszítéseit a második világháborús múlt feldolgozását illetően. 2008-ban pedig még a vitatott Senkaku/Diaoyu szigetek körüli gázmezők közös kiaknázásáról is létrejött egy megállapodás a két ország között, melyet azonban a későbbi események miatt nem sikerült végrehajtani. (Atanassova-Cornelis [2011] pp. 176-178.)

Hatoyama és a DPJ kormányok -2009-2012

Az LDP uralmát a 2009-es választások következtében három évre a DPJ kormányzása szakította meg. Az új, centrista ellenzéki pártnak ekkorra sikerült eléggé megerősödni ahhoz, hogy nyerni tudjon a választásokon. Kezdetben azonban az ekkorra már középpárttá zsugorodott szociáldemokratákkal alkotott koalíciót.

Hatoyama miniszterelnöksége nem csak azért volt nagyon érdekes, mert 1955 óta ekkor történt meg először, hogy a japán törvényhozásban nem az LDP volt a legnagyobb párt, hanem azért is, mert Hatoyama egy gyökeresen új szemléletet képviselt. Egyfelől szemben állt az LDP által képviselt kül- és biztonságpolitikai doktrínával, másfelől viszont ez a szembenállás nem az egykori JSP által képviselt egyoldalúan pacifista megközelítés. Hatoyama egy olyan, újszerű koncepcióval állt elő, amely egyszerre tűzte ki célul Japán biztonságpolitikai önállóságának visszaszerzését, az USA-tól való távolodást, és a regionális szomszédokkal való viszony elmélyítését egy kelet-ázsiai közösség létrehozásával. (Atanassova-Cornelis [2011] pp. 176-178.) A koncepció hosszú távú elképzelésként sok tekintetben logikus volt. Japánt, Kínát és Dél-Koreát szoros gazdasági szálak kapcsolják össze, emellett kulturális téren is közel állnak egymáshoz, és valójában Japánnak a 19. század végéig, a térség premodern történelmében korántsem volt olyan rossz a viszonya Kínával és Koreával, mint azt a 20. század tragikus eseményei alapján ma gondolnánk. Vagyis általánosabb adottságokat tekintve, mind a kulturális és gazdasági szempontok, mind pedig a térség korábbi történelmi hagyományai alapján a lehető leglogikusabb koncepció volt, hogy Japán elmélyíteni igyekezzon a viszonyt Dél-Koreával, és együttműködő viszonyt alakítson ki Kínával. Az általánosabb adottságok azonban hiába mutatnak erre, Hatoyamának szembesülnie kellett hosszú távon talán kevésbé meghatározó, de aktuálisan nagyon is sokat számító „szezonális” tényezőkkel, úgy, mint az érintett országok jelenlegi biztonságpolitikai státusza, a történelmi közelmúlt, a 20. század pszichikai öröksége, az érintett országok pillanatnyi területi vitái, és nem utolsósorban Japán sajátos belpolitikai helyzete.

Az amerikai vezetést igencsak zavarta, hogy Hatoyama 2009-ben Pekingben tartott beszédében nyíltan kijelentette, hogy az elmúlt években Japán túlságosan is egyoldalúan az USA-ra támaszkodott biztonságpolitikai téren. Ráadásul az kelet-ázsiai közösség ötletének megtárgyalását illetően az amerikai vezetést kihagyva kezdeményezett Kína felé. Márpedig, ahogyan azt később látni fogjuk, az USA már a '90-es évek óta ellenez bármi féle, bevonása nélkül létrehozandó kelet- és délkelet-ázsiai regionális tömörülést, így ezzel komoly bizalmatlanságot váltott ki az amerikai

vezetésben. (Terada [2011] pp. 106-110.) Emellett egyik kampányígérete volt az okinawai amerikai Futenma légitámaszpont bezárása, vagy legalábbis elköltöztetése is. (Siddiqui [2013] pp. 4-5.) Hamarosan azonban a gyakorlatban is jelentkeztek a programja nehézségei. Hatoyama két tűz közé került az egyre bizalmatlanabbá váló USA, és a Futenma bázis bezárását követelő baloldali koalíciós partnerei, az SDP között, Kínáról nem is beszélve. Végül kénytelen volt visszatáncolni, és 2009 őszén már az USA-val való szövetségi viszony elsődlegességéről beszélt, (Terada [2011] p. 108.) és feladta a Futenma támaszpont bezárásának ötletét is. Erre válaszul viszont az SDP felmondta a DPJ-vel való kormánykoalíciót, ami Hatoyama bukásához vezetett. (Siddiqui [2013] p. 4.)

Tulajdonképpen a Hatoyama adminisztráció került először a gyakorlatban is szembe azzal a csapdahelyzettel, hogy ha Japán közeledni akar Kínához, ahhoz lazítania kell az USA-hoz fűződő viszonyt, hogy az USA-hoz fűződő viszonyt lazíthassa, ahhoz vissza kell nyernie biztonságpolitikai önállóságát és meg kell erősítenie katonai erőit. Az USA természetesen ellenzi a Kínához való közeledést, és ahogy láthattuk, azonnal nyomást gyakorol ezzel szemben. Kína pedig minden, Japán „újralfegyverzésére” irányuló lépést hevesen ellenez, egyrészt a történelmi közelmúlt miatt, másrészt pedig azért, mert nem tudhatja, hogy egy újra felfegyverkezett Japán valóban távolodni fog-e az USA-tól, nem éppen egy Kínával szembeni koalíció oszlopos vezető résztvevője válik-e belőle? Ezt a csapdahelyzetet Hatoyamának sem sikerült áthidalnia. Kína nem mutatott olyan mértékben konfliktuskerülő magatartást, mint amire egy ilyen koncepció végigviteléhez szükség lett volna. 2010-ben, egy évvel a DPJ választási győzelme után Japán és Kína közt ismét kieleződött a viszony, így végül a DPJ is az USA-val való viszony megerősítése mellett döntött. Végeredményben tehát fel kellett adnia újszerű elképzeléseit, nem tudott sokban eltérni az LDP kormányok által követett irányvonaltól. A Hatoyama kormányt követő két DPJ kabinetet, Kan (2010-11) és Noda (2011-12) kabinetjeit a kieleződő amerikai-kínai viszony és a felszínre került szigetvita kapcsán már az LDP kormányok USA-orientált irányvonalától lényegesen

el nem térő külpolitikai doktrína jellemezte. (Terada [2011] pp. 108-109.) és (Liu [2013] pp. 116-118.)

A 2012-2013-as választások

Japán kül- és biztonságpolitikájának belföldi hátterét illetően gyökeresen új helyzetet eredményeztek a 2012 decemberi alsóházi választások. A választások a DPJ kormány bukását vonták maguk után, a győztes pedig a mandátumok 61%-ának megszerzésével az LDP lett, amely minden addiginál hangsúlyosabban állt ki az alkotmány felülvizsgálatának igénye mellett. Hagyományos koalíciós partnere, a Komeito a mandátumok 6%-át szerezte meg, a törvényhozás harmadik legerősebb pártja pedig a kritikusai által nacionalistának tartott, az alkotmány felülvizsgálatának programjában minden más parlamenti pártnál keményvonalasabb elképzeléseket képviselő Japán Restaurációs Párt (JRP) lett, a mandátumok 11%-ával. Az alkotmány felülvizsgálatára törekvő pártok és szövetségeik tehát összesen az alsóházi mandátumok 78%-át szerezték meg. Inkább hozzájuk, mint a szembenálló blokkhoz sorolható még a „Mindnyájunk Pártja” is (japán nevén „Minna no to”, az angol sajtóban „Your Party” néven ismert), a mandátumok további 3%-ával. A DPJ támogatottsága jelentősen megcsappant, a mandátumok mindössze 12%-ának megszerzésével második helyét is alig tudta megőrizni az újonnan feltűnt JRP-vel szemben. Emellett tovább folytatódott a pacifista baloldal marginalizálódása is, a szociáldemokraták mandátumainak aránya 1% alá, a kommunisták mandátumainak aránya pedig 2% alá esett vissza. (Huffington Post [2012]) Az Asahi Shimbun és a Tokiói Egyetem közös felmérése szerint a törvényhozás képviselőinek 75.6%-a ért egyet az alkotmány 9. cikkelye felülvizsgálatának szükségességével. (Liu [2013] p. 120.) (A különbséget az LDP, a JRP, a Komeito és a YP 82%-os együttes mandátumarányához képest valószínűleg az jelenti, hogy a Komeito, bár koalíciós partnere az LDP-nek, a másik három pártnál pacifistább álláspontot képvisel.)

A 2012. decemberi választásokon tehát a japán törvényhozás alsóházában nagyobb többséghez jutottak az alkotmány felülvizsgálatát célul kitűző politikai erők, mint

1945 óta bármikor. A tendenciát még erősíti, hogy velük szemben a fő ellensúlyt is a centrista DPJ jelenti. A hidegháború idején domináns ellenzéki pozíciót elfoglaló szocialisták örököse, a pacifista SDP, valamint az ugyancsak pacifista Kommunista Párt együttesen is csak a mandátumok 2%-át szerezte meg, ezzel minden eddiginél minimálisabbra zsugorodott a pacifista irány képviselője.

A 2013. júliusi felsőházi választások hasonló eredménnyel végeztek, bár itt –mivel egyszerre csak a mandátumok egy részének lecseréléséről döntenek a választók- a revizionista pártoknak egyelőre csak a Komeito-val együtt volna meg a kétharmados többségük.

A 2012-2013-as választások eredményeképpen kialakult helyzet még rendkívül friss, még formálódóban van. Azonban már most kirajzolódni látszanak bizonyos tendenciák. Az Abe vezette új kormány egyfelől határozottan törekszik az alkotmány felülvizsgálatára, valamint folytatja a Kínával szemben kisebb ázsiai országok megnyerésére irányuló diplomáciai offenzívát, ahogyan ezt Abe indonéziai, thaiföldi és vietnami látogatásai is jelzik. (Asia Sentinel [2012]) Az új helyzet hatására így is hallani azonban aggodalmas hangokat Kínából. (Liu [2013]) Összességében az állapítható tehát meg, hogy a 2012-es választásokkal a japán politika újabb, a kül- és biztonságpolitikai önállóság visszanyerésére irányuló fordulatot tett, melynek pontos mértéke azonban még nem látszik világosan.

7.5 Japán haderejének fejlesztése az utóbbi években

Kérdés, hogy mit jelentett az elmúlt évek, különösen a 2010 óta eltelt időszak a gyakorlatban Japán fegyverkezését illetően. Japán biztonságpolitikáját hagyományosan a tízéves időszakokat átfogó Nemzeti Védelmi Tervezetek (National Defence Policy Guidelines – NDPG) határozzák meg. A legutóbbi NDPG-t 2010-ben fogadták el, éppen abban az évben, amikor újra felszínre került a Senkaku/Diaoyu

szigetek körüli vita, kiéleződött a kínai-japán, valamint a kínai-amerikai viszony, és amikor a Kína felé nyitni próbáló Hatoyamát Kan váltotta a miniszterelnöki székben.

Annak ellenére, hogy ekkor az LDP-hez képest békülékenyebbnek tartott DPJ volt kormányon, a 2010-es NDPG már magán viseli a Japán kül- és biztonságpolitikai önállóságának helyreállítására tett törekvések jeleit. A 2010-es NDPG különbözik a korábbiaktól többek között abban is, hogy Kínát sokkal nyíltabb formában nevezi meg, mint potenciális veszélyforrást.

A tervezet minőségi és mennyiségi átalakításokat is előirányoz a Japán Védelmi Erőre nézve. Összességében elmondható, hogy a haderőt mobilabbá kívánja tenni, jelentős átcsoportosításokat hajtani végre az ország Oroszországgal szomszédos északi vidékeiről a Kínával szomszédos délnyugati szigetekre, valamint a szárazföldi haderő rovására növelni a tengeri és légi haderőt. A tervezet a vitatott Senkaku/Daoyu-szigetekkel szomszédos délnyugati szigetekeken állomásozó haderő megduplázását tűzi ki célul, ennek ellentételezéseként az északi Hokkaido szigetén csökkentené az ott állomásozó csapatok számát. A hidegháború alatt, különösen az 1980-as évek hallgatólágos kínai-amerikai együttműködése idején Japán nem Kínát, hanem a Szovjetuniót tekintette fő veszélyforrásnak, haderejét ezért jelentős részben az északi Hokkaidóra koncentrált. Mivel pedig a Hokkaido és a Szovjetunió szárazföldi területei közt elhelyezkedő, más esetben ütközőzónának használható kisebb szigetek 1945 óta Moszkva ellenőrzése alatt állnak, így komolyan számoltak egy Hokkaidóra történő sikeres szovjet átkeléssel, a szovjet szárazföldi erők esetleges inváziójának visszaverésére pedig szintén komoly szárazföldi erőket tartottak a térségben, nagyszámú, korszerű tankkal. Kína esetében azonban szélesebb a két országot elválasztó tengerrész, Japán számára itt az Okinawa központú Ryukyu-szigetek jelenthetnek tengeri ütközőzónát. Ráadásul a Ryukyu-szigetek és Kína szárazföldi területei között fekszik még Tajvan is, így tehát Kínával részéről sokkal kevésbé kell tartani szárazföldi haderővel végrehajtott inváziótól, viszont sokkal nagyobb jelentőséget kap a tengeri, és ennek támogatásához ma már nélkülözhetetlen légi haderő. A tervezet ennek megfelelően Japán tengeralattjárói számának 16-ról 22-

re növelését, valamint rakétavédelmi rendszerekkel ellátott Aegis rombolói számának négyről hatra emelését tűzte ki célul. (Khan [2011] pp. 391-392.) Emellett Japán megrendelt 42 darab, ötödik generációs F-35-ös harci repülőgépet is, (Hoyle [2013] p. 19.) valamint két, egyenként 14-14 helikopter bevetésére alkalmas, a tengeralattjáró-elhárításban kulcsszerepet játszó, Izumo osztályú új „helikopter-anyahajó” építésébe kezdett. Ezek a legnagyobb hadihajók, amelyeket 1945 óta Japán épített, és 2014-ben lesznek rendszerbe állíthatók. (Naval Technology [2009]) Ezen felül Tokió egy új, saját fejlesztésű ötödik generációs harci gép, a Mitsubishi F-3 kifejlesztésén is dolgozik. Ez utóbbi azonban egy hosszú távú program, és ezeknek a gépeknek a sorozatgyártását csak 2027-re tervezik. (Perrett [2012]) Mindenesetre ezek a fejlesztések nagyban növelnék Japán tengeri és légi haderejének ütőképességét. Az Japán Tengeri Önvédelmi Erő jelenleg négy „helikopter anyahajóval” rendelkezik. Két kisebb, egyenként 3-3 helikopter bevetésére alkalmas Shirane osztályúval, és két nagyobb, egyenként 11-11 tengeralattjáró-elhárító helikopter bevezetésére alkalmas Hyuga-osztályúval. Az újonnan épülő, egyenként 14-14 helikopter bevetésére alkalmas nagy „helikopterhordozókkal” 2014-ben a Shirane-kat tervezik lecserélni. Ha ez megtörténik, a hordozóhajókkal egyidejűleg a nyílt tengeren bevethető tengeralattjáró-elhárító helikopterek száma 28-ról 50-re fog nőni. A megrendelt, 42 darab F-35-ös rendszerbe állításával pedig (a jelenleg használt 153 F-15-össel, és a 63 Mitsubishi F-2-essel együtt) 216 darabról 258 darabra fog nőni a japán légierő korszerű harci gépeinek száma, így Franciaországot, Izraelt és Szaúd-Arábiát megelőzve Japán a világranglista hatodik helyére lépne ebben a kategóriában. (Az USA, Oroszország, Kína, India és Tajvan mögött). Az új, F-35-ös gépek pedig olyan technológiát fognak képviselni, amellyel csak nagyon kevés ország rendelkezik.

A 2010-es NDPG a tengeri és légi haderő fejlesztését úgy tervezte megoldani, hogy közben ne kelljen a védelmi kiadásokat növelni. Ez csak úgy volt megoldható, ha ellensúlyozásképpen valahol csökkentéseket vezetnek be. A Tervezet így a szárazföldi haderő létszámának 154 000 főre csökkentését, és tankjai számának 600-ról 390-re történő csökkentését irányozta elő. A tervezet nem csak pusztán a

fegyverkezés terén tartalmazott új szemléletet tükröző célkitűzéseket. Míg korábban Japán egyoldalúan az USA-ra támaszkodott biztonságpolitikai téren, addig a tervezet az amerikai szövetség megerősítése mellett egyfelől hangsúlyozza annak szükségességét is, hogy Japán képes legyen saját védelmét ellátni, másfelől pedig most először, az USA-n kívül más olyan országokat is megnevez, amelyekkel Japán biztonságpolitikai együttműködésre törekszik. A Tokió külpolitikai önállóságának helyreállítását jelző kitétel konkrétan Indiát, Ausztráliát, Dél-Koreát, és (közelebbről meg nem határozva) az ASEAN tagállamait nevezi meg, mint potenciális szövetségeseit. A Japán biztonságpolitikájának kereteit a 2010-2020 közti évtizedre megszabó tervezet természetesen heves indulatokat váltott ki Kínában, kínai kommentárok többek között felelőtlenséggel és paranoiával vádolták Japánt. (Khan [2011] pp. 391-395.)

Ha a 2010-es NDPG Japán kül- és biztonságpolitikai önállóságának visszanyerését látványosan illusztráló mérőszám, akkor ezen a téren is még inkább ilyennek tekinthetjük a 2012. decemberi választásokat. Az Abe kormány egyenesen az NDPG felülvizsgálatát tűzte ki célul, még pedig olyan szempontból, hogy Japán növelhesse is védelmi kiadásait. (Liu [2012] p. 116.) Ez a gyakorlatban jelentheti azt is, hogy Japán légi és tengeri haderejét a szárazföldi erők csökkentése nélkül tudja fejleszteni, vagy azt is, hogy a szárazföldi erők csökkentése mellett a légi és tengeri haderőt a tervezettnél is nagyobb mértékben növelik. A 2010-es NDPG tehát a 2012-es választásokat követő fordulattal megerősítve valóban komoly de facto lépéseket tett Japán biztonságpolitikai önállósága helyreállításának, ha úgy tetszik, „újra felfegyverzésének” irányába.

Ha az „újra felfegyverkezés” folyamatát nézzük, érdemes érintőlegesen megemlíteni a folyamat néhány korai, még a vizsgált időszak előtti vívmányát is, amelyek azonban ugyancsak jelentős minőségi ugrást jelentettek a de facto japán haderő képességeit illetően. Japán az 1998-as észak-koreai Taepodong rakéta tesztet követően kezdte az ilyen jellegű fenyegetések elhárítására irányuló képességeit fejleszteni. Felderítési képességeinek fejlesztése céljából Japán ekkor saját

kémműhold programba kezdett, és 2003-ra négy darab kémműholdat állított pályára. 2003-ban született döntés saját rakétavédelmi rendszer kifejlesztéséről is, amely azóta a fentebb említett Aegis rendszer formájában alkalmazásba is került.(Atanassova-Cornelis [2011] p. 170.)

7.6 Japán és a kínai-japán ellentét szerepe a regionális integrációs kezdeményezésekben

Japán Kínához való ambivalens viszonya a kelet- és délkelet-ázsiai integrációs kezdeményezésekben is rendre felszínre kerül. Sőt, mivel a térség két legjelentősebb hatalmáról van szó, így egyenesen alapvető mértékben befolyásolja ezek sikerét. Más szóval kijelenthető, hogy Kína és Japán ambivalens viszonya –természetesen egyéb tényezők mellett- meghatározó szerepet játszott abban, hogy ezek a kezdeményezések egy bizonyos ponton túl szinte mind elakadtak, illetve hogy jelenleg nincs egyetértés az integrációba bevonni kívánt országok körét illetően sem. Ahogy pedig az ebben a történetben már lenni szokott, a Kína és Japán közti érdekellentétek ezen a téren is az USA malmára hajtották a vizet, Washington pedig ezen a téren sem habozott élni a lehetőséggel.

Japán kezdettől fogva ambivalenciával viszonyult ezekhez a dolgokhoz. Egyfelől természetesen nagy lehetőséget, és bizonyos értelemben szükségszerűséget jelent számára a hozzá földrajzilag, kulturálisan, és a zaklatott 20. századot megelőző korszakokat tekintve történelmileg is közel álló országokkal való együttműködés elmélyítése, gazdasági térnyerése e nála nagyrészt fejletlenebb országokban. Másfelől viszont Japán növekvő aggodalommal figyeli Kína növekvő hatalmát a térségben, különösen azt is számításba véve, hogy saját gazdasága lassan már két évtizede nem képes gyors növekedésre, így a két ország viszonyában a mérleg egyre inkább Kína felé billen. Nyilvánvaló, hogy egy esetleges szorosabb kelet- és délkelet-ázsiai tömörülésben Kínának Japánénál nagyobb befolyása lenne, esetleg még hegemon helyzetbe is kerülhetne, amit Japán mindenképp el akar kerülni. Kína ugyanakkor a térség kisebb országai esetében versenytársat is jelent Japán számára a

gazdasági térnyerést illetően. A 2000-es évek elején egy kisebb diplomáciai versenyfutás is alakult ki ebben a kérdésben Kína és Japán között, mégpedig a délkelet-ázsiai országokkal kapcsolatban. (Chung [2011] pp. 414-415.)

Az ASEAN országokat Japán a hidegháború alatt, de különösen 1978, a kínai reformfolyamat kezdete előtt, saját gazdasági befolyási övezetének tekintette. Kína az 1958-as „Nagy Ugrás”, illetve a reformok 1978-as kezdete közt eltelt húsz évben, azaz a keményvonalas maoizmus két évtizedében kevéssé próbálkozott a globális piacgazdaságban szerephez jutni, belső problémáival volt elfoglalva. Így tehát nem jelentett gazdasági versenytársat Japán számára a fejletlenebb délkelet-ázsiai országokat illetően. Japánt ebben a kérdésben az is segítette, hogy az USA szövetségeseként politikailag is egy szövetségi rendszerbe tartozott a térség nyugatbarát államaival, vagyis Thaifölddel, a Fülöp-szigetekkel, Malajziával, Szuharto Indonéziájával, Szingapúrral, valamint a délkelet-ázsiai térségen kívül közvetlenebb környezetében Dél-Koreával és Tajvannal is.

Ez a Japán számára igen kényelmes helyzet a kínai reformfolyamat megindulásával, majd a hidegháború végével, illetve a japán gazdasági növekedés lelassulásával fokozatosan, de biztosan megváltozott. A 2000-es évek elejére Kína a délkelet-ázsiai térségben Japán fontos vetélytársává vált. A folyamat szimbolikus mérőföldköve a Kína és az ASEAN által 2001-ben bejelentett szabadkereskedelmi kezdeményezés volt. Japán ez által kellemetlen helyzetbe került. A délkelet-ázsiai mezőgazdaság az ugyancsak alacsony bérekkel működő kínai gazdaság számára nem jelentett kellemetlen versenytársat, Kína számára inkább előnyös volt, hogy nagy népessége kereskedelmi alapokon hozzáférést kap ezekhez az erőforrásokhoz. Japán ezzel szemben védővámokkal védte drágán termelő mezőgazdaságát, így nem tudott a délkelet-ázsiai mezőgazdaságnak Kínához hasonló előnyöket felkínálni jelentős belföldi érdeksérelmek nélkül. Ha viszont nem ajánl fel semmit, akkor hátrányba kerül Kínához képest az ASEAN országok feletti gazdasági befolyás terén. Japán politikailag is hasonlóan kellemetlen helyzetbe került. A délkelet-ázsiai országokkal való szorosabb politikai kapcsolat kiépítése érdekében alá kellett volna írnia az

ASEAN „Barátsági és Együttműködési Szerződését”, ez azonban a be nem avatkozás elvének deklarálásával korlátozta volna Japán mozgásterét abban, hogy emberi jogi és egyéb humanitárius szempontokat is érvényesítsen a térség országaival kapcsolatos politikájában. Holott a megelőző két évtizedben, önálló nemzetközi katonai szerepvállalás hiányában, „civil nagyhatalomként” ezek a dolgok fontos szerepet játszottak külpolitikájában, és az USA szövetségi rendszerének tagjaként sem lehetett közömbös ezek irányában. Harmadik dilemmaként pedig, a már 1997 óta működő ASEAN+3 együttműködésen belül Japán már többször elszigetelődött helyzetbe került. Az ASEAN országok gyakran féltek szembe menni Kínával, és Dél-Korea is gyakran Kína oldalára állt Japánnal szemben. Japán viszont viták esetén gyakran elszigetelt országgá vált a de facto Kína által dominált tömörülésen belül. Ezek a tényezők mind a távolságtartás mellett szóltak volna, ugyanakkor viszont a távolságtartás egyúttal a Délkelet-Ázsia feletti befolyás Kínának való egyoldalú átengedését is jelentette volna. (Chung [2011] pp. 414-415.)

Az ekkor regnáló, LDP -vezette, USA-barát Koizumi kormány sajátos manőverekkel igyekezett kikerülni ebből a csapdából. 2002-ben javaslatot egy kölcsönös gazdasági partnerségre vonatkozó javaslatot tett az ASEAN-nak, és 2004-ben aláírta ugyan az ASEAN „Barátsági és Együttműködési Szerződését”, de közben arra tett kísérletet, hogy India, Ausztrália és Új-Zéland bevonásával az ASEAN+3-mal szemben egy olyan, tágabb integrációs tömörülést hozzon létre, ahol ezekkel az országokkal együtt már kellő ellensúlyt tud képviselni Kína dominanciájával szemben. (Chung [2011] pp. 415-416.)

Ahogy sok más téren, úgy az integrációs folyamatok terén is érdekes kísérletnek lehettünk tanúi a DPJ választási győzelme után, Hatoyama miniszterelnöksége alatt. 2009-ben Hatoyama egy kelet-ázsiai közösség létrehozásának szükségességét hangoztatta. Ebben az elképzelésben a kínai-japán viszony az EU magját képező német-francia együttműködéshez hasonló fontosságúként jelent meg. Hatoyama ugyanakkor nem tett le India, Ausztrália és Új-Zéland bevonásáról, egy „ASEAN+6” tömörülés intézményesítéséről sem. Azonban Hatoyama elképzeléseit ahogyan a

kínai-japán kapcsolatok egészében, úgy az integráció terén is felülírta a 2010 körül egyre feszültebbé váló kínai-amerikai és kínai-japán viszony, nem is beszélve az esetleges kelet-ázsiai közösségbe bevonandó országok körével kapcsolatos hagyományos kínai-japán nézeteltérésről. (Chung [2011] pp. 420-423.)

Ahogy az lenni szokott, az USA ezeket az eseményeket sem figyelte tétlenül. Az amerikai vezetés mindenképp el akarta kerülni egy nélküle létrejövő kelet- és délkelet-ázsiai tömörülés kialakulását, még akkor is, ha egy ilyen tömörülés csak gazdasági jellegű lenne, politikai célokat nem is szolgálna. Ebben igen előnyösek voltak számára a Kína esetleges túlsúlyával szemben kezdettől meglévő japán félelmek, hiszen Japán nélkül (az elmúlt két évtizedben legalábbis) aligha jöhetett volna létre működőképes kelet-ázsiai gazdasági blokk.

Az első ilyen jellegű erőpróba az 1990-es években jött el, mikor komolyan felmerült egy Kelet-Ázsiai Gazdasági Tömörülés (EAEC), illetve egy Ázsiai Valutaalap (AMF) létrehozása. Az USA szívósan ellenezte ezeket a kezdeményezéseket, hiszen nem csak hogy egy EAEC komoly gazdasági versenytársat jelentett volna számára, de egy AMF még annak az IMF-nek a globális befolyását is jelentősen csökkentette volna, amelyben az USA komoly befolyással bírt. Az USA így nyomást gyakorolt Japánra, hogy az hátráljon ki ezekből a kezdeményezésekből. Japán, talán részben már ekkor is tartva Kínától, engedett is a nyomásnak. Mivel pedig ekkor még Kína gazdasági fellendülése csak kezdeti stádiumban járt, így Japán nélkül nem is jöhetett létre működőképes kelet-ázsiai gazdasági közösség, még kevésbé egy regionális valutaalap. (Terada [2011] pp. 2-4.)

Az ASEAN+3 együttműködés kezdetben még nem zavarta az USA-t, azonban Kína hatalmának fokozatos növekedésével, és a gazdasági integráció de facto elmélyülésével ez a hozzáállás hamarosan megváltozott. Az ASEAN+3 ellensúlyozására az USA egyrészt támogatta Japánt az Indiát, Ausztráliát és Új-Zélandot bevonó ASEAN+6 elképzelések érvényesítésében, másrészt pedig igyekezett nagyobb súlyt biztosítani a transzpacifikus tömörüléseknek. Már 1989-ben létrejött az észak-és dél-amerikai, valamint ázsiai országokat és Ausztráliát is

magába foglaló Ázsiai- és Csendes-Óceáni Gazdasági Együttműködés, az APEC. Az USA ennek további elmélyítésére törekedett, ugyanakkor 2008-ban, hasonló logika mentén, ugyancsak a Csendes-óceán két oldalán fekvő országokat bevonva sikerült elérni egy szorosabb gazdasági együttműködés, a Transz- Csendes-óceáni Partnerség (TPP) létrehozását is. Ebben, a jelenleg még formálódó kezdeményezésben az óceánnal szomszédos országok nagy részét magába foglaló APEC-kel ellentétben csak korlátozott számú állam vesz részt. Észak- és Közép-Amerikából az USA, Kanada és Mexikó, Dél-Amerikából Peru és Chile, Ázsiából Vietnam, Malajzia, Szingapúr és Brunei, ezen felül Ausztrália, és Új-Zéland. Közben 2005-re Japánnak, Indiának és Ausztráliának az ASEAN+6 országokat magába foglaló, a Kína vezette ASEAN+3-mal szemben ellensúlyt képező Kelet-Ázsia Fórum (EAS) létrehozását is sikerült elérni. (Terada [2011] pp. 1-3.)

A térséghez való amerikai viszonyulást illetően gyökeres fordulatot jelentett az Obama-adminisztráció politikája. Az USA nem csak katonai téren erősítette meg kapcsolatait régi és új térségbeli szövetségeseivel, de az integrációs folyamatokba is a korábbinál intenzívebb mértékben folyt bele. 2009-ben nem csak hogy az ASEAN „Barátsági és Együttműködési Szerződését” írta alá, de az EAS-hoz is csatlakozott. Ezáltal az EAS egy ASEAN+6 tömörülésből egy részben transz- csendes-óceáni regionális szervezetté vált, ezúton pedig az USA a korábbiaknál nagyobb befolyáshoz jutott a térség gazdasági ügyeit illetően. (Terada [2011] pp. 12-18.)

Regionális integrációs kezdeményezések terén azt láthatjuk tehát, hogy Japán egy kényes egyensúlyi helyzetet igyekszik fenntartani. Egyfelől igyekszik szoros gazdasági kapcsolatot kiépíteni Kínával, másfelől fenn akarja tartani az USA-val való szövetség által nyújtott biztonsági garanciákat is. Egyfelől nem akar kimaradni a kelet-és délkelet-ázsiai regionális integrációs kezdeményezésekből, másfelől viszont a kínai túlsúly ellensúlyozására ezekbe igyekszik bevonni a szűkebb térségen kívüli, Kínával bizonyos fokig szembenálló országokat, elsősorban Indiát és Ausztráliát is. Japánnak ez az attitűdje kapóra is jön az USA számára, amely potenciális veszélyt látna bármiféle, nélküle létrehozott kelet- és délkelet-ázsiai regionális integrációs

tömörülésben. A két ország politikája így ebben a kérdésben egymásra talál, ami elsősorban talán az EAS létrehozásában, majd az USA-nak az EAS-ba való felvételében nyilvánult meg.

Érdekes kérdés Hatoyama „Kelet-Ázsiai Közösség” koncepciójával kapcsolatosan a kínai-japán viszonyban felmerült német-francia analógia is. Az európai integráció gerincét a német-francia együttműködés jelenti. Ennek Európában elsősorban mint a békét biztosító, a nagyobb európai államok közti konfliktust kizáró tényezőnek szoktuk a jelentőségét értékelni. Azonban egy másik igen jelentős tényezőt is fellelhetünk ezt illetően. Az európai egyensúlypolitikákban a fő motivációt a kisebb országok nagyobb országoktól való félelme jelentette. Vagyis a kis államok hagyományosan igyekeznek elkerülni azt, hogy egy nagyhatalom függésébe kerüljenek. A német-francia együttműködés pedig azáltal, hogy egy bizonyos hatalom hegemoniája helyett két hatalom együttműködésére alapozza az európai integrációt, ezt a veszélyt is kiküszöböli. Németország és Franciaország az egymással való együttműködéssel egyidejűleg egymás ellensúlyát is jelentették. Biztosítékot arra, hogy sem egyoldalú német, sem egyoldalú francia hegemoniává nem fordulhat át az európai integráció. Az európai integrációnak ez az alapja tehát egyben arra is biztosíték, hogy az integráció a multilaterális alkuk keretei között marad, és nem válik egy bizonyos hatalom holdudvarává, intézményesített befolyási övezetévé.

Jobban megvizsgálva azt láthatjuk, hogy a távol-keleti és európai reflexek nem is annyira eltérőek ezen a téren. A délkelet-ázsiai országok számára az integráció fő lélektani gátját a Kína hegemoniájától való félelem jelenti, ami Európából nézve is ismerős álláspont. Kelet- és Délkelet- Ázsia nemzetközi rendszerében ma valóban nincs olyan hatalom, amely Kínával olyan, egyszerre együttműködő és ellensúlyozó viszonyt alakíthatna ki, mint ahogyan a német-francia együttműködés biztosítja egyszerre az európai integráció kooperatív magját, ugyanakkor azt is, hogy sem egyoldalú német, sem pedig egyoldalú francia hegemoniára ne kerülhessen sor.

Egy biztonságpolitikai és külpolitikai önállóságát visszanyert Japán viszont elvileg megfelelő lehetne erre a szerepre. Gazdasági és technológiai súlya a térségben egyedülként elég nagy ahhoz, hogy képes legyen Kína hegemoniáját ellensúlyozni. Így tehát a Távol-Keleten a német-francia együttműködés európai szerepéhez hasonló jelentősége lehetne annak, ha sikerülne együttműködést kialakítani Kína, és egy saját útjára lépett Japán közt. Ez egyszerre biztosítana egy olyan gazdasági potenciált, ami vitathatatlanul egy kelet- és délkelet-ázsiai integráció motorja lehetne, ugyanakkor pedig Japán súlya Kína egyoldalú hegemoniájának veszélyével szemben is biztosítékul szolgálna. Így a kisebb államok számára is csökkentené az integráció mélyítésének kockázatát, hiszen a Kína és Japán közti egyensúly biztosítaná, hogy az integráció ne válhasson egyetlen ország befolyási övezetévé.

Viszont ha már Európával keresünk párhuzamokat, Japán szerepe egy másik európai jelenségre talán még inkább emlékeztet, mégpedig Nagy-Britannia politikájára. Ahogy önállóságának védelme érdekében Japán igyekszik megtartani az USA-hoz fűződő speciális viszonyát, úgy Nagy-Britannia is gyakran Washingtonra támaszkodik Brüsszellel szemben, külön utas szereplőként jelenik meg az európai integráció színpadán. Ebből a megközelítésből nézve Japán és Kína nem a Franciaország és Németország szerepét betöltő ázsiai államok, hanem Japán Kínával szembeni tartózkodó, Kínával szemben gyakran az USA-ra támaszkodó attitűdje Nagy-Britanniának az EU magját jelentő német-francia együttműködés ellensúlyozásaképpen az USA-ra támaszkodó politikájával állítható párhuzamba.

Hogy Japán és Kína viszonya egy ázsiai integrációs folyamatban Franciaország és Németország együttműködéséhez, vagy inkább Nagy-Britanniának a francia-német maggal való vetélkedéséhez fog-e hasonló szerepet játszani, azt az idő dönti el. Azonban jelenleg sokkal erősebbnek látszik a brit analógia, ehhez képest átmeneti anomáliát csak Hatoyama miniszterelnöksége jelentett 2009-2010 között.

7.7 Japán szerepe a négyoldalú együttműködés elindításában

Az értekezés témájának egyik lényegi elemét adó együttműködési forma az USA, India, Japán és Ausztrália közt az utóbbi években hol formális, hol informális módon

folyamatban lévő együttműködés. Japán fentebb jellemzett diplomáciai aktivizálódása, amelynek az utóbbi években tehát mind biztonságpolitikai téren, mind pedig integrációs kezdeményezések terén tanúi lehettünk, vezető szerepet játszott a négy ország együttműködésének elindításában. Aba, Japán 2012-ben újraválasztott régi-új miniszterelnöke még előző kormányzása idején, 2007-ben vetette fel egy négyoldalú csúcstalálkozó szükségességét az USA, India, Japán és Ausztrália vezetői között. Abe eredetileg azzal az elképzeléssel vezette fel ezt, hogy egy tágabb Ázsiával kell számolni (csendes-óceáni jelenléte miatt ezzel indokolta az akkor még nem EAS tag USA bevonását is) és ezen a tágabb Ázsián belül együttműködésre kell törekedni a többpárti demokrácia és az emberi jogok értékeit szem előtt tartó négy legjelentősebb ország között, ezzel ezeknek az értékeknek az elfogadására ösztönözni Kínát is. A négy ország képviselői közt létrejött első négyoldalú informális megbeszélésre 2007 májusában, az ASEAN Regionális Fórum egy csúcstalálkozója mellett került sor. A négyoldalú kezdeményezés már ekkor Kína diplomáciai tiltakozását váltotta ki. (Terada [2011] p. 8.)

A négyoldalú együttműködés létrejötte tehát jelentős mértékben Japán kezdeményezésének is köszönhető. Érdekesség, hogy ha a fenti előzményeket, és a japán külpolitikai doktrína kontextusát vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy ebben a japán kezdeményezésben egyidejűleg a japán külpolitika három tendenciája is érvényesült. Az első, hogy bizonyos értelemben, és főleg kezdeti indoklásában a négyoldalú együttműködés értelmezhető volt Japán azon USA által támogatott törekvése részeként is, hogy a kelet- és délkelet-ázsiai regionális integrációs kezdeményezésekbe a szűkebb régió kívül álló, de Kínával szemben ellensúlyszerepre képes országokat is bevonjon. India és Ausztrália egyébként is a két legfőbb jelölt volt ilyen szerepre, ahogyan azt az EAS esetében is láthattuk. A második, hogy kül- és biztonságpolitikai önállóságának visszaszerzésére irányuló törekvései keretében Japán külpolitikai kapcsolatainak diverzifikálására törekszik. Ennek emblemikus mérföldkövei az Ausztráliával 2007-ben, Indiával pedig 2008-ban létrejött biztonsági megállapodások. A négyoldalú együttműködésbe pedig, mint láthattuk, Japán pont ezt a két országot vonta be. A harmadik összetevő Japánnak az

USA-val való szövetsége megerősítése, amely újra és újra felszínre kerül Kína növekvő befolyásának ellensúlyozásaképpen.

Esettanulmány-összegzés

Azt láthatjuk tehát, hogy Japán tulajdonképpen már a '70-es évek vége óta fokozatosan, de egyre gyorsuló ütemben halad a „normális országgá” válás útján, vagyis kül- és biztonságpolitikai önállósága visszanyerése felé. Mindez egy lineáris fejlődési ívvé áll össze. Ebben a főbb mérföldköveket az 1991-es Öböl-háború, és a bipoláris világrend ezzel egyidejű összeomlása, a 2001-ben Koizumi miniszterelnökké választása, és az USA ezzel egy időben kezdődő, Koizumi mozgásterét növelő terrorellenes háborúja, valamint a 2010-12-es események, vagyis a kínai-amerikai viszony újbóli kiéleződése, és közben a japán békealkotmány felülvizsgálatát szorgalmazó politikai erők 1945 óta nem látott mértékű választási győzelme jelzik.

Feltehetjük a kérdést, hogy milyen nemzetközi szerepet játszana egy biztonságpolitikai önállóságát visszanyert Japán? Az ország társadalmának és politikájának tükrében alaptalannak tűnnek azok az elsősorban kínai és koreai félelmek, amelyek Japán második világháborús szerepéből kiindulva egy expanzív katonai hatalom megjelenésétől tartanak a biztonságpolitikai korlátozások megszűnése esetén. A jelenlegi nemzetközi környezet és a mai japán társadalom attitűdje egyaránt teljes mértékben kizárni látszik bármi ilyen párhuzamot. Az utóbbi években kirajzolódó szerepkörre igen találó hasonlatnak látszik az eredetileg más célzattal és más tényezőkre használt, „Távol-Kelet Nagy-Britanniája” megnevezés. Ezt a hasonlatot a szakirodalom a 2000-es években Japánnak a „terrorellenes háborúban” az USA egyik fő szövetségeseként játszott szerepére használta. Azonban a Nagy-Britanniával való párhuzam a biztonságpolitikai önállósága visszaszerzésére törekvő Japán regionális viszonyrendszerének a leírására is igen találónak tűnik. Közhely, de igaz, hogy Nagy-Britanniához hasonlóan Japán is szigetország, így jelentősebb szárazföldi haderő fenntartása nélkül, pusztán egy

korszerű és ütőképes légierő és hadiflotta is elegendő számára saját biztonságának garantálására, ez pedig a japán Önvédelmi Erők jelenlegi fejlesztésében is visszaköszönni látszik. (Khan [2011]) Egy ilyen, a hangsúlyt elsősorban a légi és tengeri haderő fejlesztésére helyező biztonságpolitikai doktrína ugyanakkor a japán és nemzetközi politikai és társadalmi viszonyok mellett technikailag is biztosítékot látszik jelenteni a múltbeli japán expanzív militarizmusra hivatkozó kínai és koreai félelmekkel szemben. Egy erős légi és tengeri erőkkel rendelkező, de jelentős szárazföldi haderőt nem fejlesztő szigetország arra ugyan kiválóan alkalmas lehet, hogy elhárítson bármilyen, ellene intézett támadást, azonban komoly szárazföldi haderő híján expanzióra technikailag is képtelen (leszámítva apróbb szigeteket). Nagy-Britanniához hasonlóan Japánról is elmondható, hogy a maga földrajzi régiójában a legrégebben működő többpárti demokrácia. Nagy-Britanniához hasonlóan Japán is ambivalens módon viszonyul saját földrajzi térségének integrációs törekvéseihez. Nagy-Britannia része ugyan az EU-nak, de általában ellensúlyozni igyekszik a német-francia blokk dominanciáját, és e célból továbbra is igyekszik hangsúlyozni az USA-val fenntartott speciális viszonyt. Ahogyan a távolkeleti regionális integrációról szóló fejezetben láthatjuk, Japán esetében is megfigyelhetők hasonló folyamatok. Egyfelől részt vesz ugyan a Kelet- és Délkelet-Ázsiára korlátozódó integrációs törekvésekben (ASEAN+3), másfelől viszont az ezekben törvényszerűen jelentkező kínai túlsúly ellensúlyozására fő szorgalmazója az USA-t és Indiát bevonó tágabb földrajzi tömörüléseknek (EAS, APEC). Persze míg Nagy-Britannia esetében az USA-val fenntartott különleges kapcsolatot illetően a kulturális rokonságot is megemlíthetjük mint fontos tényezőt, addig Japán esetében alapvetően geopolitikai megfontolásokat láthatunk e mögött.

Az értekezés egészének nézőpontjából ez azt jelenti, hogy kevésbé valószínű, hogy Japán hajlandó lenne egy Kína vezette regionális tömörülésben részt venni. A fenti ívtől eltérő felfogást a japán kormányok közül eddig egyedül Hatoyama képviselt. Azonban az általa felvetett, „Kelet-Ázsiai Közösség” koncepció nem a kínai hegemonia Japán által elfogadását, hanem egy, az EU magját jelentő német-francia együttműködéshez hasonló egyenrangú megállapodást jelentene. Így már valóban

létrejöhetne egy kelet- és délkelet-ázsiai regionális tömörülés, ezt a forgatókönyvet azonban két tényező akadályozza:

Az első, hogy ebben az esetben nem csak Japánnak, de Kínának is önkorlátozást kellene gyakorolnia. Vagyis az így létrejövő kelet-ázsiai regionális blokkban Kína nem játszhatna olyan jelleggel hegemon szerepet, mint amelyet a császári időkben játszott vazallusai, Korea, Vietnam, Burma és Sziám körében, vagy amilyen a Szovjetunió túlsúlya volt a Varsói Szerződésben és a KGST-ben. Ehelyett Japánnal kellene osztoznia a tömörülés vezetésében, éppúgy, ahogy Németország és Franciaország egyenrangú felekként adták az európai integráció motorját. Kérdés, hogy Kína hajlandó lenne-e meghozni ezt az áldozatot egy kelet-ázsiai blokk létrehozásáért. Az Elysée szerződés megkötése idején Franciaország és Nyugat-Németország népessége nagyjából azonos volt. Kína népessége azonban ma több mint tízszerese Japánénak. Japán szigetország mivolta ugyan katonailag, fejlettsége pedig gazdaságilag jelent olyan tényezőket, amelyek növelik súlyát, azonban Japán csökkenő népessége és stagnáló gazdasága azt mutatja, hogy Kínához képest mért relatív súlya tovább fog csökkenni. Kína tehát, bár hosszú távon valószínűleg nem járna rosszul, ehhez egy olyan alkuba kellene, hogy belemenjen, ami bizonyos értelemben presztízsveszteséget jelentene számára.

Japán esetében sem egyértelmű a helyzet. Hatoyama ilyen irányú koncepciójával egy éven belül megbukott, és a 2012-es választáson sem a DPJ, sem más, ezt az irányt képviselő párt nem szerepelt jól. Az USA készséges magatartása Japánt menetesíti a Kínával való kiegyezés kényszere alól. Az USA-nak nem lenne érdeke egy kínai-japán kiegyezés, így ha konkrét ügyekben nem is mindig, általánosságban Japán számíthat az USA támogatására Kínával szemben. Japán számára hosszú távon lehet, hogy megtérülő lenne a Kínával való kiegyezés, de rövid távon kockázatos kompromisszumokkal járna, és jelenleg az USA támogatása következtében nincs olyan kényszer, ami elkerülhetetlenné tenné ezeknek a kockázatoknak a felvállalását.

Konklúzió

Kína hátrányos földrajzi elhelyezkedése

A bevezetőben feltett kérdést illetően tehát arra jutottunk, hogy Kína földrajzi elhelyezkedése döntő hatással van az ország nagyhatalmi reményeire, illetve az amerikai-kínai vetélkedést illetően. Ahogyan tehát azt láthattuk, Kína mindhárom nagyhatalmi tudatú szomszédja, India, Oroszország és Japán esetében egyaránt jelen vannak olyan, a földrajzi elhelyezkedésből fakadó érdekellentétek, és a jelenlegi elitek által már megörökölt, történelmi ellentétek, amelyek szinte kizárják annak lehetőségét, hogy Kína az USA-val szemben a maga oldalára tudja állítani e három országot. Annál inkább valószínűsítik viszont újabb nézeteltérések, viták felmerülését Kína és nagyhatalmi tudatú szomszédai között, ami pedig az USA számára kínálja szinte tálcán a lehetőséget arra, hogy ezt felhasználja Kína korlátozására.

Ahogyan az az erről szóló fejezetekből kiderült, India esetében a két ország határvitája mellett a kínai-indiai-pakisztáni hármas viszonyrendszer alkot egy olyan csapdahelyzetet, amely mind Kína, mind India számára szinte lehetetlenné teszi a jelenlegi rivalizáláson való felülemelkedést: Az évtizedek óta jelenlévő kínai-indiai rivalizálás miatt Kína már évtizedek óta Pakisztán szövetségese. Amíg pedig Kína Pakisztán szövetségese, addig India Kína riválisa lesz, amíg viszont India Kína vetélytársa, addig Kína is fenn fogja tartani a Pakisztánnal való szövetséget, és ezzel a kör bezárul.

Kína és Japán esetében Észak-Korea léte, valamint a japán „békealkotmány”, a japán újralfegyverzés kérdése, és Japánnak az USA-val való szoros katonai szövetsége jelent egy olyan hármas ok-okozati összefüggésrendszert, amely egy nehezen megbontható ördögi körrel, csapdahelyzettel teszi szinte lehetetlenné, hogy Kína és Japán biztonságpolitikai értelemben vetélytársakból szövetségessé váljanak. Amíg

a japán alkotmánynak az ország katonai erejét korlátozó rendelkezései érvényben vannak, addig Japán az USA-val való szoros katonai szövetségre szorul, amíg viszont Japán az USA szövetségese, addig Kína hevesen ellenezni fogja, hogy Japán felülvizsgálja alkotmánya ezen rendelkezéseit, és ezzel itt is bezárul a kör. (Sőt, a második világháborús emlékek miatt a kínai közvélemény és politikai elit igen jelentős része valószínűleg még akkor is ellenezné ezt, ha Japán eltávolodna az USA-tól.)

Oroszország esetében Indiához és Japánhoz képest valamivel könnyebb Kína helyzete, hiszen itt nincsenek jelen ilyen mértékben kötött viták. A két ország közt vannak ugyan lappangó területi ellentétek (orosz Távol-Kelet, Mongólia) és geopolitikai érdekelletétek (Közép-Ázsia) azonban ezeket idáig sikerült mindkét félnek a felszín alatt tartania. Oroszország esetében tehát ilyen mértékben determinisztikus tényezők nincsenek jelen, azonban nincsenek jelen olyan tényezők sem, amelyek arra szorítanák Oroszországot, hogy Kína oldalán kötelezze el magát a kínai-amerikai vetélkedést illetően.

Kína három nagy szomszédja közül tehát kettőt, Indiát és Japánt tehát a Kínával való stratégiai vetélkedésre, ezáltal pedig az USA és Kína versengése terén az USA-val való együttműködésre szorítják rá a szereplőkön kívül álló tényezők, Oroszországot ugyanakkor az USA és Kína közt egyenlő távolság tartásában teszik érdekeltté. Márpedig ha egyik oldalon egy bármennyire is laza és informális amerikai-indiai-japán koalíció áll szemben Kínával, Oroszország pedig egyenlő távolságot tartva egyensúlyozik e két fél között, akkor ez még akkor is igen nyilvánvaló hátrány Kína, és előny az USA számára kettejük versenyében, ha a világ többi országának viselkedéséről nem is tudunk semmit. Nem nagyon látni a világban olyan, Kínával szövetséges, vagy potenciálisan szövetséges államokat, amelyek ellensúlyozhatnák az USA India és Japán szerepéből fakadó előnyét. India és Japán ellensúlyozására Pakisztán, Észak-Korea, vagy akár Irán megnyerése sem lenne elegendő Kína számára.

Közismert Bismarcknak az a híres elve, miszerint ha öt nagyhatalom van versenyben, akkor érdemes hármasban lenni. Márpedig, ha Ázsia és a Csendes-óceán medencéje

öt nagyhatalmának az USA-t, Kínát, Indiát, Oroszországot és Japánt tekintjük, akkor ma Indiával és Japánnal az USA mondhatja el magáról, hogy hármában van. Kína viszont, nem hogy hármában nincs, de mivel Oroszország nem csak az USA-hoz, de hozzá is határozott nagyhatalmi tudattal viszonyul, egyenesen egyedül van az ötösön belül.

Mindez pedig, mint láthattuk, egyenesen következik egyfelől Kína kontinentális helyzetéből, ahol egymás kellemetlen közelségében „szorong” az említett öt nagyhatalomból négy, másfelől pedig az USA kényelmes, szigetország-szerű földrajzi helyzetéből, ahonnan a helyi vitákban közvetlenül nem érintett, jóságos közvetítő szerepét felvéve bármikor képes ezeket a vitákat a maga érdekei szerint befolyásolni.

A kontinentális erőegyensúly elve Ázsia mai nemzetközi viszonyaiban

Kérdés persze, hogy az USA mennyiben csap le a számára szinte tálcán kínálkozó előnyökre, a Kína számára hátrányos fenti tényezők mennyiben érvényesülnek a mai napi gyakorlati kérdésekben? Ahogyan azt az ezzel foglalkozó fejezetekben láthattuk, nagyon is érvényesülnek. Az USA az utóbbi években megerősítette katonai együttműködését Japánnal, és mellette olyan kisebb, térségbeli szövetségeseivel is, mint Ausztrália, Dél-Korea, és a Fülöp-szigetek. Emellett határozott együttműködésbe kezdett a húsz-harminc évvel ezelőtt vele még nagyon is rideg viszonyban lévő Indiával és Vietnammal. Az utóbbi öt év során egy olyan, bilaterális egyezményekből összetevődő, multilaterális szinten informális, de igencsak valós szövetségi háló jött létre az ázsiai-csendes-óceáni térségben, amelynek magját a „nagy négyes”, az USA, India, Japán és Ausztrália alkotja, de amely ezen felül Dél-Koreát, a Fülöp-szigeteket, és Vietnámot is magába foglalja. Ezzel szemben Kína csak Pakisztánt, Észak-Koreát, Mianmart, és talán Kambodzsát tudja felmutatni, mint egyértelmű katonai szövetségeseit a térségben. Így tehát a mai gyakorlati nemzetközi

viszonyok terén is kirajzolódni látszik az a, kontinentális erőegyensúly modellre jellemző tendencia, ahol is a többi stratégiai szereplőtől kényelmes távolságban fekvő tengeri hatalom (esetünkben az USA) a kontinentális hatalmak legerősebbikével, a kontinentális hegemonia lehetséges aspiránsával (esetünkben Kínával) szemben informális koalíciót alakít ki a többi kontinentális hatalom nagy részével, és a kontinentális hegemon-aspiránsnak csak néhány kisebb szereplő marad, mint szövetséges. (Esetünkben leginkább Pakisztán, Észak-Korea, Burma és Kambodzsza.)

Egyéb észrevételek

Az el-nem köteleződés tendenciája kisebb országok esetében

Az „egyensúly” fogalmát a vizsgált témakörben egy, az erőegyensúlytól eltérő formában is kiemelhetjük, mégpedig a kisebb országoknak a két szembenálló óriás közti egyensúlyozgatása terén. A jelenlegi tendenciákat vizsgálva egy olyan megállapítást is tehetünk, hogy magának az egyes országok közti együttműködésnek a formája is jelentősen megváltozott a bipoláris világ korszakához képest. A bipoláris korszakban a két szembenálló nagyhatalom valamelyikének oldalán való egyoldalú és minél világosabb elköteleződés jellemezte a világ legtöbb országának politikáját. Ha visszatekintünk a '80-as évekre, akkor Európában egyik oldalon a NATO és az EK, másik oldalon pedig a VSZ és a KGST tagállamait találhattuk, Északkelet-Ázsiában az egyik oldalon Japánt és Dél-Koreát, míg a másikon Észak-Koreát, Délkelet-Ázsiában pedig az egyik oldalon az akkor még döntően USA-barát autoriter rezsimet (Suharto, Marcos, stb.) vezette ASEAN országokat, a másikon pedig a szovjetbarát kommunista vezetésű Vietnámot, Laoszt és Kambodzsát. A két szuperhatalom közti egyensúlyozás ekkor még csak nagyon kevés államra volt

jellemző, vagy olyan nagy államok luxusa volt, mint a '80-as években az USA-val óvatosan együttműködő Kína és az ugyanekkor a Szovjetunióval hasonló módon együttműködő India.

Ma ezzel szemben Kína és az USA versengését illetően, ha az ebben érintett ázsiai államok viselkedésére egyetlen közös jellemzőt ki lehet emelni, akkor az éppen az egyoldalú elköteleződés már-már kínos kerülése. Ahogyan azt láthattuk, a délkelet-ázsiai államok többségének külpolitikai doktrínája ma éppen arra épül, hogy elkerülje az USA és Kína közt való választás kényszerét. (Zhao [2012]) Általában arra törekednek, hogy lehetőség szerint mindkettővel kihasználja a velük való jó viszonyban rejlő gazdasági és politikai lehetőségeket, ugyanakkor egy sajátos hintapolitikát folytatva szuverenitásukat is biztosítsák mindkettővel szemben, saját szuverenitásuk maximalizálása érdekében játszva ki a két óriás közti ellentéteket. Egyfelől annyira működni együtt Kínával, hogy az a kelet- és délkelet-ázsiai térség gazdasági prosperitásából fakadó előnyöket maximálja, de annyira már nem, hogy az a Kínától való politikai függést kockáztassa, ugyanakkor annyira működni együtt az USA-val, ami a Kínától való politikai függés elkerüléséhez elegendő, de annyira már nem, hogy az a Kínával közös gazdasági érdekeket veszélyeztesse. Ahogyan azt láthattuk, ez a politika még az USA-val szoros katonai szövetséges Japánra és Dél-Koreára, valamint a Kínával területi vitákat folytató Vietnamra és a Fülöp-szigetekre is igaz, másik oldalon pedig 2011 óta még a Pekinggel szoros szövetsége ápoló Mianmar is nyitni igyekszik annyira az USA felé, hogy a Kínával való szövetsége ne váljon egyoldalú függéssé.

A különbségek fő okát talán az akkori és a mai világrend ideológiai különbségében kereshetjük. A bipoláris korszakban a két szembenálló szuperhatalom szövetségesei egyúttal két, egymást tagadó társadalmi-gazdasági-politikai berendezkedést is megtestesítettek, és a valamelyik blokkhoz tartozás az esetek döntő többségében egy bizonyos gazdasági-társadalmi-politikai berendezkedés kényszerét is jelentette. Ma ezzel szemben a szoros gazdasági kapcsolatok hálójával, gazdasági interdependenciával összekötött államok közt egyre inkább elmosódnak a társadalmi-

gazdasági berendezkedés különbségei. A tisztán a politikai vezetés jellegére korlátozódó különbség a demokráciák és autokráciák közti különbség megvan ugyan, de az esetek többségében sem a társadalmi-gazdasági berendezkedést illetően nem jelent lényeges különbséget, sem pedig az egyes országok szövetségkötési mozgásterét nem befolyásolja jelentősen a vizsgált térségben. (Ahogyan tulajdonképpen ez már a hidegháború alatt sem volt komoly tényező az USA szövetségi rendszerében részt vevő demokráciák és autokráciák közt, hiszen az autoriter Dél-Korea, Indonézia és Fülöp-szigetek ennek éppúgy része volt, mint a demokratikus Japán és Ausztrália.) Kínában és Vietnamban ugyan kommunista pártok vannak hatalmon, azonban gazdasági-társadalmi berendezkedésüket tekintve e két ország esetében is egyre inkább elmosódnak a különbségek a nem-kommunista autoriter rendszerekhez képest.

A demokráciák-autokráciák közti törésvonalnak a nemzetközi szövetségi rendszereket befolyásoló komoly szerepe a kelet- és délkelet-ázsiai térségben már lényegében csak Mianmar esetében van, a kommunista párt vezető szerepe pedig már csak Észak-Korea esetében jelent egyértelmű különbséget a társadalmi-gazdasági berendezkedést illetően.

De mi az ebből fakadó gyakorlati különbség az egyes országok külpolitikai mozgásterét illetően? A bipoláris világrendben a saját szuperhatalmi szövetséges melletti egyoldalú elkötelezettség egyúttal garanciát jelentett a saját társadalmi-gazdasági berendezkedés fenntartására és nem utolsósorban az egyes országokat irányító elitek hatalmon tartására. Suharto, Marcos, vagy akár a thai monarchia elitje számára az USA-val való szövetség egyúttal a helyi kommunista gerillaszervezetekkel, és egy esetleges kommunista hatalomátvétellel szembeni garanciát is jelentett. Ugyanígy, a szovjet blokk országaiban a Szovjetunió melletti egyoldalú elkötelezettség a helyi kommunista pártok számára is garanciát jelentett hatalmuk és a fennálló gazdasági-társadalmi berendezkedés fenntartására. Ezzel szemben ma az USA és Kína versengésében (talán Észak-Koreát és Mianmart kivéve) nincs jelen az egyes országok társadalmi-gazdasági berendezkedésének

megdöntésére, vagy teljes elitcserére irányuló politikai doktrína, talán annál is inkább, mert ezek között egyre elmosódóbbak a különbségek. Így a hidegháborútól eltérően ma a két óriás közti egyensúlyozgatás nem jár a saját társadalmi-gazdasági berendezkedés összeomlásának veszélyével az egyes kisebb kelet- és délkelet-ázsiai országok számára. Ugyanaz az elit ugyanazzal a társadalmi-gazdasági berendezkedéssel jó viszonyt építhet ki az USA-val is, és Kínával is. Ha pedig így nézzük, két nagyhatalom közt egy kis ország számára tulajdonképpen a szuverenitása maximalizálására éppen a köztük való lavírozás, egyensúlyozás ad leginkább lehetőséget, hiszen az egyoldalú elkötelezettség a függőség veszélyét is magában foglalja. Ebben az ázsiai-csendes-óceáni térségben ma folyó amerikai-kínai versengés megintcsak közelebb áll a 18. századi dinasztikus Európához, mint a hidegháború éles szembenállásához, hiszen akkoriban a kisebb hercegségek hasonló módon igyekeztek lavírozni a nagyobb hatalmak között. A gazdasági interdependenciához hasonlóan talán ezen a téren sem a mai állapot jelent anomáliát, hanem éppen hogy a hidegháború, amikor is a kisebb államok vezetése a fennálló gazdasági-társadalmi berendezkedés megdöntésétől és teljes, gyökeres elitcserétől való félelmében kényszerült arra, hogy a szubverzenitása maximalizálását jelentő lavírozás helyett az egyoldalú elkötelezettséget válassza. Ahogyan azt láthattuk, az egyoldalú elkötelezettségek lazulása megfigyelhető még a közép-ázsiai térségben is Oroszország és Kína között, valamint még bizonyos EU tagállamok (pl. Németország) esetében az Oroszországgal szembeni nyitásban is. Tömbök szembenállása helyett a nagyhatalmak mai versengésének természete kisebb szövetségeik szempontjából sokkal inkább tűnik tehát a nagyok közt óvatossan egyensúlyozgató, az inkább az egyikhez vagy inkább a másikhoz közelebb álló országoktól kezdve az egyenlő távolság tartásáig terjedő teljes skálát lefedő különféle viszonyrendszerek képlékeny és rugalmas kombinációjának.²⁵

A gazdasági interdependenciához hasonlóan (és azzal összefüggve) tehát ezt a jelenséget szintén a „normális kerékvágáshoz” való visszatérésként értelmezhetjük a

²⁵ lásd 12. térkép

hidegháború jelentette anomália után, és akár a gazdasági interdependencia, ez a jelenség is jótékony hatású mérséklő tényezőt jelenthet, tompítva a nagyhatalmak versengését.

Egy multipoláris világ

A dolgozatban áttekintett speciális körülményekből az következik, hogy még ha az USA és Kína közt nyilvánvalóan jelen van, és Kína további erősödése esetén szükségszerűen tovább fog erősödni a stratégiai rivalizálás, egy sor mérséklő tényező következtében ez egyelőre nem járt, és valószínűleg nem is fog járni egymással szembenálló, befelé egységes, kifelé pedig világosan megkülönböztethető szövetségi rendszerek, tömbök, blokkok formálódásával. Indiát az USA-val való együttműködésben éppen hogy saját regionális pozícióinak erősítése, a nagyhatalmiság reménye vezérli. Úgy tűnik, a geostratégiai körülmények szükségszerűvé teszik India számára az USA-val való együttműködést Kínával szemben, azonban ahogy az egyik felhasznált, Indiáról szóló szakirodalmi munka (Malik [2012]) is megállapítja, az USA és India együttműködése sokkal inkább hasonlítható a '80-as évek laza amerikai-kínai együttműködéséhez, mint egy hagyományos értelemben vett, formális stratégiai szövetséghez. Ugyanakkor az USA-val ennél jóval szorosabban együttműködő Japán is szuverenitása növelésével párhuzamosan igyekszik fenntartani ezt a szövetségi viszonyt. Egy ilyen struktúra pedig sokkal inkább tekinthető egy multipoláris, semmint egy bipoláris rendszernek, Oroszország szerepéről nem is beszélve. Érdeemes megvizsgálnunk, hogy önmagában ez, hogy bipoláris helyett egy multipoláris struktúrával van dolgunk, milyen hatással van magának a rivalizálásnak a jellegére. Kenneth Waltz az unipoláris, a bipoláris, és a multipoláris rendszerek közül a bipolárisakat tartja a legstabilabbnak, mert itt a legkisebb egy nem szándékolt konfliktus kirobbanásának esélye. (Waltz [1979]) Kissinger ezzel szemben éppen arra a következtetésre jutott, hogy egy általános konfliktusnak az esélyét éppen az hordozza magában, ha a szereplők a rendszer rugalmasságának feladásával két szembenálló szövetségi blokkban kötelezik el magukat, mert ezzel nagyban csökken a rendszer önkorrekciós képessége. (Kissinger [1998]) A dolgozatban áttekintett

egyéb tényezők, és történelmi precedensek alapján itt inkább Kissinger értékelésére hajlunk, miszerint egy rugalmas multipoláris struktúra előnyei felülmúlják annak hátrányait.

Egy multipoláris rendszerben a szövetségi rendszerek összetétele önkiegyensúlyozó módon, rugalmasan változik, ezzel is elejét véve szélesebb konfliktusok kibontakozásának. A bipoláris rendszerek mellett felhozott gyakori érv, hogy kisebb a lokális konfliktusok valószínűsége, hiszen a rendszer két pólusa féken tartja lokális szövetségeseit. Ugyanakkor viszont éppen a rendszer bipoláris jellege miatt, amennyiben mégis kirobbannak lokális konfliktusok, akkor nagy ezek eszkalációjának veszélye, ahogyan azt a koreai háború vagy a kubai rakétaválság esetén láthattuk.

Rugalmas multipoláris rendszerekben ezzel szemben a lokális konfliktusok, noha gyakrabban fordulnak elő, sokkal kisebb az eszkalációjuk veszélye. Egy multipoláris rendszerben a nagyobb szereplők közti konfliktusok esetén is sokkal kevésbé lehet cél a másik fél megsemmisítése, mint egy bipoláris rendszerben. A hidegháborúban nem csak a felhalmozott nukleáris arzenálok miatt volt találó a kölcsönös megsemmisítés fogalma, hiszen egy bipoláris rendszer két főszereplője közti esetleges konfliktusban a stratégiai érdek is a másik fél megsemmisítése. Ezzel szemben egy multipoláris rendszer valamely két pólusa közti konfliktusban már csak azért is érdeke a feleknek önmérsékletet tanúsítaniuk, mert egy résztvevő kiesése megbontaná az egyensúlyt, a mai ellenfél holnap szövetséges lehet egy harmadik féllel szemben. (Ez békés körülmények között is igaz, pl. az 1990-es években az USA mindenképp el akarta kerülni Oroszország szétesését, valószínűleg többek között nem utolsósorban azért, mert ez Kína mozgásterét növelte volna, hiszen annak befolyási övezetébe került volna egész Szibéria és Közép-Ázsia)

Emellett egy multipoláris rendszerben már csak azért is az önmérséklet a résztvevők érdeke, mert a rendszer valamely két pólusa közti fegyveres konfliktus mindkét fél gyengülését jelentené a rendszer többi résztvevőjével szemben. (Pl. egy esetleges kínai-orosz konfliktusban, ha a felek nem tanúsítanak önkorlátozó magatartást, akkor

utólag még a győztes is hátrányosabb helyzetbe kerülne a harmadik féllel, az USA-val szemben, mint amilyenben eredetileg volt.) Így tehát míg a hidegháborúban elsősorban a felhalmozott nukleáris arzenálok jelenlétéből adódó kölcsönös megsemmisítés réme volt a legfőbb visszatartó erő, addig egy multipoláris rendszerben az egyensúly megbontásának kockázata is meghatározó visszatartó erőt képvisel.

Hogyan hathat mindez Európára és Magyarországra? – Szűkebb környezetünk számára leszűrhető tanulságok

A dolgozat témája a Távol-Keleten zajló amerikai-kínai vetélkedés, így Európa nem tartozik a vizsgált térségek közé. Azonban egy budapesti egyetem doktori iskolájában készülő dolgozatban nem tekinthetünk el annak a kérdésnek a legalábbis érintőleges megvizsgálásától, hogy ezek a tendenciák mégis hogyan hathatnak szűkebb környezetünkre, Európára és benne Magyarországra, mik a mindebből számunkra leszűrhető tanulságok. Egy, a Távol-Keletre összpontosító dolgozatban nem vállalkozhatunk európai viszonyok mélyreható vizsgálatára, ez szétfeszítené a kutatás kereteit, de legalább érintőleges kitekintést próbálunk meg tenni a szűkebb környezetünk számára levonható tanulságokat illetően. Ez a rövid alfejezet tehát nem egy külön kutatási témát dolgoz fel, hanem csupán a dolgozat megállapításainak szűkebb környezetünkre gyakorolt lehetséges hatásait vizsgáló érintőleges gondolat kíséretet.

Európának a világpolitikában játszott szerepét biztonságpolitikai szempontból 1945 óta Washington és Moszkva határozza meg. Az amerikai-kínai versengés tehát elsősorban a Washington és Moszkva közti viszonyra gyakorolt hatása révén befolyásolhatja Európa biztonságpolitikai helyzetét. Hogy Washington és Moszkva viszonyát illetően milyen befolyásoló tényezőket jelent a kínai-amerikai versengés, azt fentebb már tárgyaltuk, így ebben a rövid fejezetben azt nézzük, hogy ez hogyan hat Európára.

A Foreign Affairs-ben 2012-ben megjelent tanulmányában (Brzezinski [2012]) Zbigniew Brzezinski úgy érvel, hogy az Egyesült Államoknak szükséges lenne Oroszországot teljes jogú tagként bevonni és integrálni az euroatlanti szövetségi rendszerbe. Brzezinski következtetései szerint ez azért fontos, mert amennyiben ez nem történik meg, és Oroszország a következő évtizedekben is saját birodalmi identitásának tükrében határozza meg külpolitikai doktrínáját, akkor ez bomlasztólag hathat az európai integrációra. Ilyen körülmények között ugyanis az európai regionális középhatalmak egy része az USA és Oroszország közt hintapolitikába kezdhet saját mozgásterének növelése érdekében, míg mások éppen ezt ellensúlyozandó, az USA-val vonhatják szorosabbra az együttműködésüket. Brzezinski Oroszországhoz ilyen körülmények közt potenciálisan közeledő államokként Németországot és Olaszországot nevezi meg, de mellettük Franciaország részéről is ismételten láthattunk hajlandóságot az elmúlt évtizedekben az Oroszországgal való speciális kapcsolatra. A másik oldalon pedig, az Oroszországgal szemben hagyományosan távolságtartóbb, az USA-felé tekintő jelentősebb államok közül elsősorban Nagy-Britanniát és Lengyelországot emelhetjük ki. Az európai integrációt tehát ebben az esetben az USA és Oroszország közti hintapolitikát választó, valamint velük szemben az USA oldalán magukat egyoldalúan elkötelező államok közti érdekellentétek kezdenék biztonságpolitikai szempontból legalábbis egyre inkább szétfeszíteni. Brzezinski következtetései szerint ennek, az Európa számára nyilvánvalóan hátrányos forgatókönyvnek a megvalósulására akkor számíthatunk igen nagy valószínűséggel, ha Oroszországot nem sikerül teljes jogú tagként integrálni az euroatlanti szövetségi rendszerbe.

Ahogy viszont az Oroszországról szóló fejezetben láthattuk, Oroszországnak a mai erőviszonyok és saját nagyhatalmi identitása tükrében éppúgy nem érdeke egyoldalúan elköteleznie magát az USA oldalán, ahogy nem érdeke Kína oldalán sem. Mivel az erőviszonyok jelenlegi alakulása következtében Oroszország sem az USA, sem Kína mellett nem lehetne azonos súlyú partner egy szövetségben, ezért a két ország bármelyike oldalán történő elköteleződése a másodhegedős szerepére

kárhoztatná egy ilyen szövetségben. Ennek tanulmányában Brzezinski sem mond ellent, hiszen Oroszországot az USA vezette szövetségi rendszer, a „tágabb nyugat” részeként képzelel el, nem pedig egy orosz-amerikai páros egyenragú tagjaként. Oroszország nagyhatalmi identitásával viszont egy ilyen státusz összeegyeztethetetlen lenne, akár az USA-val, akár Kínával szemben, így ahogy az Oroszországgal foglalkozó fejezetben láthattuk, Moszkva számára az erőviszonyok, és saját nagyhatalmi identitása tükrében a Washington és Peking közti egyensúlyozás, hintapolitika marad a racionális választás.

Ahogy láthattuk, Indiával és Japánnal ellentétben Oroszország esetében ma nem látható semmilyen olyan kézzelfogható, konkrét kényszerítő körülmény, ami arra szorítaná rá, hogy saját nagyhatalmi identitását feladva az USA vezette szövetségi rendszerbe integrálódjon. Ehhez egy olyan rendkívül éles és tartós feszültség, geostratégiai ellentét kellene Oroszország és Kína közt, amely nem hagy más választást Moszkvának, mint a Washington oldalán történő elköteleződés. Ilyen feloldhatatlan orosz-kínai ellentétnek viszont nem látszanak jelei, ma legalábbis nem. Ahogyan tehát az Oroszországgal foglalkozó fejezetben láthattuk, Oroszországnak a kínai-amerikai versengésben ma elfoglalt helye nem teszi valószínűvé az USA oldalán való egyoldalú elköteleződését. Brzezinski következtetése szerint viszont, ha Oroszország nem kötelezi el magát az USA oldalán, az a fenti, lehangoló forgatókönyvet vetíti előre Európa számára, a Washington és Moszkva közti hintapolitikát folytató, valamint a Washington oldalán egyoldalúan elköteleződő országok közti érdekellentétek felszínre kerülésével. Márpedig, ha a jelenlegi körülmények az önálló orosz nagyhatalmi doktrína folytatását valószínűsítik, az önálló orosz nagyhatalmi doktrína folytatása viszont ezt a lehangoló forgatókönyvet Európa számára, akkor ez logikailag azt jelenti, hogy a jelenlegi körülmények Európa számára sajnos ennek a forgatókönyvnek az irányába mutatnak. Ezt a tendenciát további két tényező is erősíti, mégpedig az önálló orosz külpolitikai doktrína Washington és Peking közt egyensúlyozó jellegének növekvő valószínűsége, és az orosz energiahordozók kérdése:

Ha –ahogy az Oroszországról szóló fejezetben megvizsgált geostratégiai tényezők valószínűsítik- az orosz nagyhatalmi doktrína egyre inkább a Washington és Peking közti hintapolitika felé mozdul el, akkor az USA kénytelen lesz konfliktuskerülően, engedékenyen viszonyulni Oroszországhoz Európában. Hiszen amennyiben minden egyes komolyabb globális vita esetén versengenie kell Kínával Oroszország támogatásáért, akkor nem engedheti meg magának, hogy elidegenítse magától, és ezáltal Kína karjaiba lökje Oroszországot. Ez viszont azt jelenti, hogy a dolgozatban vizsgált tényezők a Brzezinski által felvázolt európai forgatókönyv esetén nem tennék érdekeltté az Egyesült Államokat abban, hogy ez ellen a forgatókönyv ellen Oroszországgal konfrontációt vállalva lépjen fel.

Az orosz energiahordozók esetében pedig, -ahogyan azt láthattuk- ha Moszkva kiegyenlített helyzetet hoz létre ezek Európába és a Távol-Keletre irányuló exportját illetően, akkor az üzleti szempontból is növeli mozgásterét az európai országokkal szemben.

A valóság alátámasztani is látszik ezt a vélekedést, hiszen ahogyan azt az Oroszországról szóló fejezetben láthattuk, 2008 óta Washington a korábbiakhoz képest valóban sokkal konfliktuskerülőbb politikát folytat Kelet-Európában Moszkvával szemben, és 2011-ben Európában állomásozó csapatainak csökkentését is bejelentette. A Németország és Oroszország közti energetikai együttműködés pedig már korábban elkezdődött. (Aalto [2008])

Paradox módon tehát, noha Oroszország világpolitikai súlya mind demográfiai, mind gazdasági, mind pedig katonai téren folyamatosan és egyre nyilvánvalóbban csökken, a körülmények összjátéka mégis azt valószínűsíti, hogy lehetősége lesz az elmúlt két évtizednél lényegesen nagyobb befolyásra szert tennie Európában. Milyen következtetések vonhatóak tehát le mindebből Európa és Magyarország számára?

Ahogyan azt láthatjuk, a dolgozatban vizsgált tényezők Európa számára a Brzezinski által felvázolt, negatív forgatókönyvet valószínűsítik. Vagyis hogy az európai integrációban a közös kül- és biztonságpolitikát tekintve egyre jelentősebb

szétfeszítő erőként jelenik meg a Washington és Moszkva közti hintapolitikát választó államok (Németország, Franciaország, Olaszország) és az atlantista országok (Nagy-Britannia és Lengyelország) közti érdekellentétek. Ez, legalábbis biztonságpolitikai szempontból az európai integrációs folyamatra bomlasztóan, szétfeszítően gyakorolt behatásokat jelent, és lassíthatja, visszavetheti az integrációs folyamatot. Egy olyan kis, közép-kelet-európai állam, mint Magyarország számára pedig valószínűleg egy sokkal bizonytalanabb, kiismerhetetlenebb, bonyolultabb környezetet jelentene egy ilyen Európa, mint az elmúlt két évtized kiszámíthatóbb, „egyirányú” folyamatai.

Lehetséges forgatókönyvek

A vizsgált bonyolult összefüggés rendszert tekintve indokoltnak tűnik a lehetséges forgatókönyvek áttekintése. A vizsgálat középpontjában álló három viszony, a kínai-indiai, a kínai-orosz, és a kínai-japán közül a kínai-indiai tűnik a legdetermináltabbnak. Itt a két ország egyébként is a rivalizálás irányába mutató viszonyán belül különösen az indiai-pakisztáni-kínai hármas viszonyrendszer tűnik olyan mértékben determinálnak, amelyet illetően több évtizedes távlatban sem igazán láthatunk ennek gyökeres változását lehetővé tevő tényezőket. Még a két ország gazdasági szerkezete is olyan, ami inkább vezethet rivalizáláshoz, mintsem gazdasági összefogáshoz. Mindkét állam az olcsó munkaerőre, olcsón előállított iparcikkek exportjára helyezi a hangsúlyt, ugyanakkor mindkettejüknek szűkösek a természeti erőforrásai, így mindketten jelentős importra szorulnak ipari nyersanyagokból, energiahordozókból, és a következő évtizedekben várhatóan élelmiszerekből is. Míg tehát Kína és Oroszország közt adottságaik folytán lehetséges legalább egy olyan gazdasági szimbiózis, ahol Kína olcsó iparcikkeket exportál Oroszországba, míg Oroszország energiahordozókat, ipari nyersanyagokat és élelmiszert Kínába, addig Kína és India gazdasági szerkezete is olyan, ami inkább mutat rivalizálás felé mind az exportpiacokért, mind pedig az importálható természeti erőforrásokért. Így tehát nem csak a geopolitikai helyzetből tűnik szinte biztosnak,

hogy a kínai-indiai viszonyt ilyen vagy olyan formában a rivalizálás fogja meghatározni a következő évtizedekben, de ennek még a két ország gazdasági szerkezete sem mond ellent. Ezzel párhuzamosan biztosnak tűnik a jelenleg kezdeti stádiumában lévő, de máris igen előrehaladott amerikai-indiai együttműködés is a következő évtizedekre. Ha pedig Kínához hasonlóan India globális súlya is tovább növekszik, akkor alapos okunk van feltételezni, hogy a következő évtizedekben, India nemzetközi tekintélyének növekedésével párhuzamosan globális ügyekben fokozatosan meghatározóvá válik az amerikai-indiai páros összjátéka. Kína pedig belátható időn belül nem lesz képes túlszárnyalni az USA és India együttes nemzetközi súlyát, még akkor sem, ha önmagában az USA-t már gazdaságilag, vagy akár katonailag túl is szárnyalta. Különösen azért nem, mert India gazdasága is legalább olyan dinamikusan növekszik, mint Kínáé. Persze Kínát utolérni várhatóan nem lesz képes, de az USA és India együttes gazdasági és katonai súlya, globális befolyása várhatóan akkor is nagyobb lesz Kínáénál, ha az külön-külön mindkettőjüket meg is előzi. Ez viszont, hogy a következő évtizedekben várhatóan India lesz az USA legfőbb szövetségese Kína ellenében, India nemzetközi presztízsének és befolyásának nagy mértékű növekedését valószínűsíti, nem csak általánosságban, de az USA vezette szövetségi rendszereken belül is.

Indiánál bonyolultabb kérdést képvisel a kínai-orosz, és a kínai-japán viszony. Kína három, nagyhatalmi tudatú szomszédja közül Oroszország esete tűnik a legérdekesebbnek, mert hármuk közül Oroszország esetében határolják be a legkevésbé az USA és Kína közti manőverezés mozgásterét determinisztikus tényezők. Ahogy láthattuk, az utóbbi évtizedekben Oroszország működött már együtt Kínával is az USA ellenében, de –ha rövidebb ideig- az USA-val is Kína ellenében. Oroszország esetében tehát forгатókönyvek terén éppúgy elképzelhető, hogy Peking és Washington versenyében az egyik oldalra álljon, mint az, hogy a másikkra. Ahogyan azt megvizsgáltuk, Oroszország érdekét valószínűleg éppen az szolgálná legjobban, ha elkerülné, hogy bármelyik oldalon is elkötelezze magát, és lényegében egyenlő távolságot tartva egyensúlyozzon az USA és Kína között. Így tarthatná fenn magának a legszélesebb nemzetközi mozgásteret, alkupozícióit így tehetné a

legerősebbé mind az USA-val, mind pedig Kínával szemben. A következő évtizedekben Oroszország várhatóan már nem lesz egy súlycsoportban az USA-val vagy Kínával, ahhoz azonban még elég erős lehet, hogy a mérleg nyelve legyen a vitáikban, pillanatnyi érdekeitől vezérelve, esetről esetre hol inkább az egyik, hol inkább a másik oldalt támogatva. A két óriás versengésében egyensúlyozgató nevető harmadikként így Oroszország megőrizhetne valamennyit egykori világhatalmi presztízseéből. Oroszország esetében tehát ez a forgatókönyv tűnik a legvalószínűbbnek, ahol is Moszkva Washington és Peking közt egyenlő távolságot tartó egyensúlyozgatással, hintapolitikával próbálná meg az elérhető legnagyobb globális befolyást, és a lehető legtágabb mozgásteret fenntartani magának.

Oroszországnak nem állna érdekében feladnia egy ilyen kedvező helyzetet, ha csak valamilyen megkerülhetetlen kényszer erre nem szorítja. Ilyen kényszert leginkább az jelenthet, ha akár az USA-val, akár Kínával, annyira elmérgesedik Oroszország viszonya, hogy azzal bármiféle együttműködés lehetetlenné válik, így Moszkva kénytelen a másik oldalán elkötelezi magát. Két ország viszonyának ilyen mértékű elmérgesedéséhez az esetek többségében közvetlen geopolitikai súrlódások szoktak vezetni. Az érdekszférák ütközőzónáiként az USA és Oroszország közti viszony esetében a Baltikum, Ukrajna, vagy a három kaukázusontúli volt szovjet köztársaság hordozhat magában leginkább ilyen veszélyeket, míg Kína és Oroszország viszonyában az öt közép-ázsiai volt szovjet köztársaság, Mongólia, illetve az orosz Távol-Kelet.

E térségekben számos stratégiai és gazdasági érdekellentét áll fenn, azonban az etnikai súrlódások jelentik talán azt a fajta konfliktust, ahol a legkönnyebben csúszhat ki az események menete a felek ellenőrzése alól, és ahol a legnagyobb annak veszélye, hogy az érzelmek a racionális mérlegelés fölé kerekednek. Ráadásul az erőszakos etnikai konfliktusok természetéhez tartozik, hogy kirobbanhatnak akár spontán módon is, akár a nagypolitikai szándékok ellenére is. Ma fogyatkozó, de még mindig igen jelentős, rendezetlen jogi helyzetű orosz népesség él a Baltikumban, ugyanakkor egyre növekvő számú, és ugyancsak nem egészen

rendezett jogi helyzetű kínai népesség az orosz Távol-Keleten. Ráadásul mindkét népesség olyan területen él, amelyek részei az orosz, illetve kínai birodalmi tudatnak: A Baltikum 1991-ig a Szovjetunió része volt, míg a mai orosz Távol-Kelet jelentős része, egy közel egymillió négyzetkilométeres terület pedig a 19. század közepéig Kínához tartozott. Eddig szerencsére mindkét térségben, ha nem is minden feszültségtől mentesen, de jelentősebb etnikai konfliktus nélkül zajlott ezeknek a közösségeknek a többségi társadalmakkal való együttélése. Azonban akár a baltikumi orosz kisebbség, akár az orosz Távol-Keleten élő kínai közösség fizikai összeütközésbe kerülne a többségi népességgel, vagy a helyi államhatalommal, az rendkívül nehezen kezelhető helyzetet teremtené az amerikai-orosz, vagy kínai-orosz viszonyban. Az USA és Oroszország, illetve Kína és Oroszország közt ezekben a térségekben fennálló gazdasági és stratégiai érdekellentétek talán önmagukban nagyobb jelentőségűek, azonban ezek sokkal inkább kezelhetőek racionális mérlegeléssel és reális kompromisszumokkal. Ha azonban akár a baltikumi orosz, akár az orosz Távol-Keleten élő kínai közösséget tömeges fizikai atrocitások érnék a többség vagy a helyi államhatalom részéről, akkor már csak saját közvéleményük részéről is olyan nyomás alá kerülne az egyik esetben az orosz, a másik esetben a kínai vezetés, ami jelentősen beszűkítené a mozgásterüket racionális mérlegelés vagy reális kompromisszumok terén. A kínai-orosz kapcsolatokra tehát a legnehezebben kezelhető potenciális veszélyt egy, az orosz Távol-Keleten a helyi kínai közösség és a többségi népesség közt kirobbanó erőszakos etnikai konfliktus jelenthetné. Az amerikai-orosz kapcsolatok esetében pedig ehhez hasonló módon a legnehezebben kezelhető veszélyt egy, a balti országokban a többség és az orosz kisebbség közt kirobbanó erőszakos etnikai konfliktus. Ha a kettő közül bármelyik is megvalósulna, akkor ez valóban olyan kényszerű jelentene Oroszország számára, hogy legalábbis ideiglenesen kénytelen lenne egy baltikumi konfliktus esetén Kína oldalán, egy, az orosz Távol-Keleten kirobbanó etnikai konfliktus esetén pedig az USA oldalán elkötelezni magát.

Hogy ilyen etnikai konfliktusok kirobbanásának mekkora az esélye, hogy ez az esély elhanyagolható-e vagy éppen jelentős, az pont a dolog természetéből fakadóan

kiszámíthatatlan. Talán annyit jegyezhetünk meg ezzel a kérdéssel kapcsolatban, hogy míg a baltikumi orosz népesség száma csökken, addig az orosz Távol-Keleten élő kínai közösség lélekszáma növekszik. Emellett, míg a Baltikum esetében időben már egyre inkább távolodunk a Szovjetunió 1991-es szétesésétől, amely az orosz kisebbség és a többségi társadalmak együttélésének fő szakítópróbáját jelentette, addig az orosz Távol-Keleten jelenleg Kína gazdasági befolyásának folyamatos erősödése zajlik, és még nem értünk el ennek csúcspontjához. Ezek a tényezők együttesen arra engednek következtetni, hogy a Baltikumban talán valamivel kisebb a veszélye egy erőszakos etnikai konfliktusnak, mint az orosz Távol-Keleten.

Az ilyen jellegű etnikai konfliktusok, bár rendkívül nehezen kezelhetőek, de jelenleg kevésbé tűnnek valószínűnek. Ennél sokkal valószínűbb, de sokkal könnyebben kezelhető konfliktusokhoz vezethet az érdekszférák határán fekvő államok feletti befolyásért folytatott vetélkedés. Az USA és Oroszország esetében ez elsősorban a GUAM országokat (Grúzia, Ukrajna, Azerbajdzsán, Moldova) Kína és Oroszország esetében pedig a közép-ázsiai volt szovjet köztársaságokat, illetve Mongóliát érinti. Ezen a téren az Oroszország „kegyeiért való versengésben” az USA helyzete hosszú távon gazdasági és geostratégiai szempontból egyaránt könnyebbnek tűnik Kínáénál. Közép-Ázsia mind gazdaságilag jóval fontosabb, mind pedig magterületéhez jóval közelebb esik Kína számára, mint a GUAM országok az USA számára. Vagyis ha szükséges, az USA sokkal inkább engedheti meg magának, hogy engedményeket tegyen Oroszországnak a GUAM országokban, mint Kína ugyanezt önmagának Közép-Ázsiát illetően.

Oroszország esetében hosszú távon az USA előnyének tűnik az is, hogy az elmúlt évtizedekben Oroszország kettejük közül mindig ahhoz húzódott közelebb, amelyikükben a kisebbik veszélyforrást látta, szemben azzal, amelyikben a nagyobbikat. Márpedig ma az USA relatív globális súlya csökken, míg Kínáé növekszik, ami logikusan azt kéne, hogy eredményezze, hogy Oroszország a következő évtizedekben fokozatosan egyre nagyobb potenciális veszélyforrást lásson Kínában, és egyre kisebbet az USA-ban.

A fenti körülmények Oroszország esetében tehát arra engednek következtetni, hogy a legvalószínűbb forgatókönyv számára egy, Washington és Peking közt óvatosan egyensúlyozó hintapolitika, ahol is a mérleg nyelve, illetve a nevető harmadik szerepét igyekszik betölteni. Oroszországnak nem lenne érdeke ezt a szabadságot feladni, így ennél jóval kisebb annak valószínűsége, hogy valamelyikük oldalán elkötelezze magát, ezt valószínűleg csak akkor tenné meg, ha nem maradna más választása. Azonban ha ezt mégis megtenné, akkor a tárgyalt okokból hosszú távon valamivel valószínűbbnek tűnik az USA oldalán való elköteleződés a Kína oldalán való elköteleződésénél. Mivel azonban az egyoldalú elköteleződés nem lenne Oroszország érdeke, ezért valószínűbb, hogy a fenti hosszú távú tendenciák és tényezők hatása annyiban merül ki, hogy a Kína és az USA közt egyensúlyozgató Oroszország forgatókönyvének részeként, ebben a hintapolitikában valamivel gyakrabban fog majd együttműködni az USA-val, mint Kínával.

Míg Oroszország esetében az USA és Kína közti hintapolitika mellett az egyik vagy másik oldalon történő elköteleződést sem zárhatjuk ki teljesen, vagyis három forgatókönyvről beszélhetünk, addig Japán esetében csak kettőről. Ahogyan az a Japánról szóló esettanulmányból is kiderül, a dolgok jelenlegi állása szerint szinte teljességgel elképzelhetetlennek tűnik az a forgatókönyv, hogy Japán teljes mértékben hátat fordítson az USA-nak, és Kína mellett kötelezze el magát. Japán esetében a két reális forgatókönyv közül tehát az egyik az, hogy katonailag és politikailag az USA oldalán egyoldalúan elköteleződve szemben álljon Kínával, a másik pedig az, hogy noha az USA-val való speciális viszony biztosítékát megtartja, bizonyos fokig Kínával is együttműködésre törekszik, vagyis szintén a Kína és az USA közti egyensúlyozgatás, hintapolitika útjára lép. Ahogyan azt az esettanulmányban láthattuk, Japán külpolitikája az elmúlt két évtizedben lényegében még az ázsiai regionális integrációs kezdeményezések alakítása terén is a Kínával szembeni ellensúlykeresésre épült, így nagy a valószínűsége annak a forgatókönyvnek, hogy Japán továbbra is kitart az USA mellett Kínával szemben. Ugyanakkor, még ha ma a kínai-japán kapcsolatok néha igen éles hangot ütnek is meg, és Japán „újrالفegyverkezése” minden eddiginél gyorsabb ütemben zajlik is,

ha a Hatoyama által elképzelt kínai-japán kiegyezés és Kelet-Ázsiai Közösség nem is tűnik megvalósíthatónak, a növekvő kínai-japán gazdasági interdependencia miatt hosszú távon azzal a lehetőséggel is számolni kell, hogy Japán, noha katonailag továbbra is az USA-val működik együtt, Kínával is viszonylag jó kapcsolatokra törekedjen. Egyszerűen olyan mértékű a két ország közti gazdasági interdependencia, hogy hosszú távon egy tisztán rivális jellegű viszony egyik félnek sem biztos, hogy megérné. A bizonyos mértékig Kína és az USA közt óvatosan egyensúlyozó Japán forgatókönyve tehát hosszú távon majdnem ugyanolyan valószínűnek tűnik, mint egy egyoldalúan az USA oldalán elkötelezett, Kínával tisztán rivális viszonyt ápoló Japáné.

Japán esetében némi jelentőséggel bír Korea kérdése is. Észak-Korea egyre fokozódó nemzetközi elszigeteltsége egyre erősödő, egyoldalú kínai függést jelent számára, ami több elemzés szerint is előbb utóbb törvényszerűen kínai csapatok valamilyen formában történő bevonulásához, és Észak-Korea kínai szatellit állammá váláshoz fog vezetni. (Csoma [2008]) és (Khanh [2013]) Kérdés azonban, hogy ezután mi történne? Elképzelhető, hogy Kína fenntartana egy ilyen állapotot, vagyis egy immár reformer vezetésű, de Kínától függő Észak-Korea, és egy USA-val szövetséges Dél-Korea fennállását. Ugyanakkor ez Kína számára lehetővé tenné azt is, hogy Koreával kapcsolatban egy, az 1955-ös ausztriai rendezéshez hasonló alkut kínáljon fel Szöulnak és Washingtonnak: Vagyis hogy hozzájárul Korea Szöul vezetésével történő egyesítéséhez, de csakis azzal a feltétellel, ha az amerikai csapatok is elhagyják az egyesült Koreát, az egyesült Korea felmondja az USA-val fennálló katonai szövetségét, és semleges lesz. Szöul egy ilyen ajánlatot nem utasíthatna vissza, az USA pedig ebben az esetben nem tehetne mást, mint hogy kivonja csapatait. Robert D. Kaplan elemzése szerint pedig egy ilyen jellegű, Szöul vezetésével egyesült, de ugyanakkor semleges, Korea nagy valószínűséggel, ha távolságtartóan is, de Kína-barát politikát folytatna. Ennek az az egyik oka, hogy maga a dél-koreai közvélemény is pozitívabban viszonyul Kínához, mint Japánhoz, másik oka pedig, hogy maga Dél-Korea is szorosabb gazdasági kapcsolatban áll Kínával, mint Japánnal. (Kaplan [2010]) Harmadik okként pedig ehhez

hozzátehetjük, hogy az, egy egyesült Koreába mindenképp beintegrálendő, a Koreai-félsziget népességének egyharmadát kitevő északi társadalom, ha jelenlegi totalitárius diktatúra iránt nem is érezne nosztalgiát, akkor is valószínűleg jóval pozitívabban viszonyulna Kínához, mint Japánhoz vagy az USA-hoz.

Amennyiben tehát Észak-Korea a szakirodalom jelenlegi előrejelzéseinek megfelelően Kína szatellit államává válik, akkor két forgatókönyv lehetséges. Az egyik, hogy fennmarad a félsziget megosztottsága, és a dél-koreai amerikai katonai jelenlét. A másik, hogy az 1955-ös ausztriai rendezéshez hasonlóan létrejön egy semleges, belső szerkezetét tekintve demokratikus és kapitalista, külső orientációját tekintve viszont a fenti okokból kifolyólag inkább Kína-barát Korea. Japán szempontjából a Koreai-félsziget megosztottságának fennmaradása, (tehát a jelenlegi állapot, a Kínától független észak-koreai rezsim fennmaradása is) az USA oldalán történő elköteleződést inkább megkönnyíti, az USA és Kína közti egyensúlyozást inkább megnehezíti, hiszen egyúttal az amerikai katonai jelenlét fenntartását is jelenti Dél-Koreában. Egy, az 1955-ös ausztriai rendezéshez hasonlóan létrejövő semleges, egyesült Korea viszont sokkal inkább a Kína és az USA közti hintapolitika, óvatos egyensúlyozás irányába lökné Japánt, hiszen ebben az esetben rajta kívül nem maradna a térségben más amerikai szövetséges, az egyoldalú amerikai elkötelezettség így ebben az esetben egyúttal regionális elszigetelődést is jelentene. Azonban ennek ellenére mindkét esetben elképzelhető mindkét verzió.

Ha a fentieket összegezzük, a következőket láthatjuk: Reális forgatókönyvként India esetében egyedül a Kínával való további rivalizálás és az USA oldalán történő elköteleződés tűnik valószínűnek. Japán esetében lehetségesnek tűnik ugyanakkor mind az USA oldalán történő elköteleződés, mind pedig az USA és Kína közt történő egyensúlyozás. Oroszország esetében elvileg mind az USA és Kína közti egyensúlyozgatás, mind a Kína oldalán, mind az USA oldalán történő elköteleződés elképzelhető, ezek közül azonban az USA és Kína közti hintapolitika tűnik messze a legvalószínűbbnek. Az USA, illetve Kína oldalán történő elköteleződés közül pedig, ha valamelyikre mégis sor kerülne, az USA-val való szövetség hosszú távon

valamivel valószínűbbnek tűnik a Kínával való szövetségénél. E lehetőségek kombinációi, vagyis az öt ország (India, Japán, Kína, Oroszország, és az USA) viszonyát leíró lehetséges komplex forgatókönyvek a valószínűségük sorrendjében a következők:

1. A dolgok jelenlegi állása szerint legvalószínűbbnek tűnő forgatókönyv, hogy egyik oldalon Kína, másik oldalon az USA-India-Japán hármas áll, Oroszország pedig egyenlő távolságot tartva igyekszik egyensúlyozni Kína, illetve az amerikai-indiai-japán hármas közt. Ebben az esetben egyértelműen az USA maradna a világ vezető hatalma és az USA vezette szövetségi rendszer a globális politika meghatározója, hiszen az amerikai-indiai-japán hármas mindenképp messze meghaladná Kína súlyát, a világ többi része pedig szükségszerűen ebben a kontextusban viszonyulna az USA és Kína versengéséhez. Oroszország „el nem kötelezett” státusza azonban így is egyfajta kiegyensúlyozó szerepet játszana Kína, és a vele szemben álló amerikai-indiai-japán szövetségi rendszer közt.²⁶
2. Az előbbinél valamivel kevésbé, de még így is meglehetősen valószínű forgatókönyvnek tűnik az a lehetőség, hogy Oroszország mellett végül egy újra felfegyverzett Japán is, ha nem is a Kínával való teljes kiegyezést, de a Kína és az USA közti, valamilyen fokú egyensúlyozást választja. Így tehát egyik oldalon az USA-India páros, másik oldalon Kína állna, köztük pedig, ha más-más formában is, de Oroszország és Japán igyekezne óvatosan egyensúlyozni. Egy ilyen lehetőség különösen akkor lenne elképzelhető, ha Robert D Kaplan előrejelzésének megfelelően, az 1955-ös ausztriai rendezéshez hasonlóan létrejönne egy belpolitikailag demokratikus, gazdaságilag kapitalista, Szöul vezette, ugyanakkor nemzetközileg semleges, inkább Kína-orientált egyesült Korea, hiszen ilyen esetben a Kínával való viszony elmérgesedésének lehetősége egyúttal a regionális elszigetelődés veszélyét is jelentené Japán számára. Mindezt fokozná, ha Tajvan is valamilyen formában Kína fennhatósága alá kerülne. (Ez az esettanulmányban

²⁶ lásd 8. térkép

említett „entrapment” veszélyét jelentené tehát, egy sajátos formában.) Ebben az esetben Kína Délkelet-Ázsiai befolyása is valószínűleg jelentősen megnőne, hiszen míg ma az USA és Japán együtt igyekszik ellensúlyozni Kína befolyását a térségben, addig ebben az esetben az USA egyedül maradna ebből a szempontból. Egy ilyen forgatókönyv valószínűleg nagyban növelné a geopolitikai irányzatról szóló fejezetben ismertetett „Garret-terv” megvalósulásának valószínűségét, amelynek értelmében az USA feladná a Kelet- és Délkelet-Ázsiában való közvetlen katonai jelenlétet, és Ausztráliában, valamint a csendes-óceáni szigetvilágban (pl. Guam) fenntartott támaszpontokról tartaná szemmel a térséget. Ez a forgatókönyv Amellett, hogy ez a forgatókönyv kevésbé valószínű, mint az előző, egy, az USA-val fennálló szövetségének fenntartása mellett Kínával is jó viszonyra törekvő Japán nagy előnye lenne a Moszkva és Tokió képlékeny szerepéből fakadó rugalmasság. Ez azért lenne előnyös, mert Oroszországnak és Japánnak a Kína és az amerikai-indiai páros közti viszony kiéleződése esetén kiegyensúlyozó szerepet eljátszva bizonyos mértékig lehetőségük lenne a feszültségek enyhítésére. Így a lehetséges forgatókönyvek közül ez tűnik a legkedvezőbbnek. Ez a forgatókönyv egyúttal egy valóban multipoláris világrendet jelentene, ahol azonban Kína globális befolyása soha nem tudná túlszárnyalni az amerikai-indiai párosét.²⁷

3. Egy, a fenti kettőnél jóval kevésbé valószínű forgatókönyv a „mindenki Kína ellen”. Vagyis hogy az indiai-kínai és kínai-japán ellentétek mellett az USA az orosz-kínai érdekellentéteket is ki tudná használni arra, hogy Oroszországot is maga mellé állítsa. Így egy amerikai-indiai-orosz-japán „antant” jönne létre a kisebb szövetségeseket (Pakisztán, Észak-Korea, Burma, Kambodzsa) nem számítva magára maradt Kínával szemben. Ez a forgatókönyv csak rendkívül ügyetlen kínai külpolitika esetén következhet be, de egyben a legveszélyesebbnek is tűnik a lehetséges forgatókönyvek közül. Azért ez a forgatókönyv tűnik a legveszélyesebbnek, mert az elszigeteltség egyúttal azt is jelentené Kína számára, hogy szövetségeseket illetően nem lenne veszíteni valója. Mivel nagy szövetségesei

²⁷ lásd 9. térkép

nem lennének, így az USA-val való viszony kiélezése esetén nem is állna fenn az a visszatartó erő, amit a szövetségesek elvesztése jelent. Az előző két forgatókönyv esetében Oroszország, vagy Oroszország és Japán jelenthetne komoly visszatartó erőt mind Kína, mind pedig az USA számára, hiszen ha bármelyikük is túlságosan kiélezné a helyzetet, akkor számolnia kéne azzal, hogy Oroszország (vagy Oroszország és Japán) jóindulatának elvesztése hátrányosan változtatná meg az erőviszonyokat számára. A „mindenki Kína ellen” forgatókönyv esetén viszont Kínának ezen a téren nem lenne veszíteni valója, hiszen Oroszország és Japán így is, úgy is szemben állna vele. Az USA számára pedig ugyanekkor éppen az egyértelmű és biztos túlsúly jelenthetné a visszatartó erő hiányát. Ez a forgatókönyv tehát sokkal veszélyesebbnek tűnik az előző kettőnél, emellett kísértetiesen emlékeztetne az első világháború előtti Európára is.²⁸

4. A Kína számára legkedvezőbb, de a 3.-hoz hasonlóan az első kettőnél jóval kevésbé valószínű forgatókönyv lenne, ha Oroszországot sikerülne a maga oldalára állítania. Így egy kínai-orosz páros állna szemben az amerikai-indiai párossal, ami már kiegyenlítettebb erőviszonyokat és egy újfajta kétpólusú világrendet jelentene. Ennek bekövetkezte azonban még az előző forgatókönyvnél is valószínűtlenebb, hiszen az USA csak rendkívül meggondolatlan és arrogáns politikával tudná elérni, hogy Oroszország a jelentős kínai-orosz érdekellentétek ellenére is Kína oldalán kötelezze el magát.²⁹

Az öt ország, vagyis Kína és három nagyhatalmi tudatú ázsiai szomszédja, valamint az USA viszonyrendszerét tekintve tehát a fenti forgatókönyvek képzelhetőek el. Ez alapvetően háromféle világrendet jelenthetne: Egy „önkiegyensúlyozó” multipoláris világrendet (1. és 2. forgatókönyv) egy Kína és a többi nagyhatalom koalíciójának szembenállására épülő, az első világháború előtti Európára kísértetiesen emlékeztető világrendet (3. forgatókönyv) illetve egy új, kétpólusú világrendet. A három féle

²⁸ lásd 10. térkép

²⁹ lásd 11. térkép

lehetséges világrend közül az első, egyfajta önkiegyensúlyozó multipoláris világrend megvalósulása tűnik a legvalószínűbbnek, ahol is az USA-India-Japán hármas, vagy az USA-India páros befolyása meghaladja a velük szemben álló Kínáét, ugyanakkor Oroszország, vagy a második esetben Oroszország és Japán között egyensúlyozva mérséklő szerepet tölt be. A másik két rendszer kialakulásának jóval kisebb a valószínűsége, ezek csak a körülmények speciális összjátéka esetén jöhetnek létre, ugyanakkor ezek egyike, a „mindenki Kína ellen” forgatókönyv lenne az összes közül a legveszélyesebb lehetőség.

Zárszó

A dolgozatban tehát arra jutottunk, hogy Kína nagyhatalmi reményeit, valamint Kína és az USA nagyhatalmi versengését döntő mértékben befolyásolja a földrajzi tényező, mégpedig Kína kontinentális elhelyezkedése, három nagyhatalmi tudatú országgal, Indiával, Oroszországgal és Japánnal való szomszédsága. Ez a szomszédság olyan, a szereplők döntési körén kívülálló tényezőket hordoz magában, amelyek Indiát és Japánt a dolgok jelenlegi állása szerint Kínával való vitákra és az USA-val való együttműködésre determinálja, Oroszország esetében pedig sokkal inkább a Washington és Peking közti egyensúlyozást, semmint a Peking oldalán való elköteleződést valószínűsíti. Összességében pedig mindez jelentősen megnehezíti Kína dolgát a regionális és globális ügyekben való befolyásszerzést illetően, és megkönnyíti az USA számára Kína törekvéseinek korlátozását.

A földrajzi tényezők szerepe egyértelmű, ha Kína helyzetét az USA-éval hasonlítjuk össze. Ázsia közepén³⁰ fekvő kontinentális hatalomként Kína sokkal könnyebben

³⁰ A közép persze relatív fogalom, a földrajzban „Közép-Ázsiának” nevezett térség Kínától nyugatra terül el. Azonban abból a szempontból mondhatjuk, hogy Kína „középen” van, hogy a dolgozatban vizsgált négy ázsiai nagyhatalom, Kína, India, Oroszország és Japán közül Kína az, amely mindhárom másikkal egyszerre szomszédos. Oroszország és Japán nem szomszédosak Indiával, csak Kínával és egymással, India pedig csak Kínával. Így ha e négy nagyhatalom szempontjából nézzük a dolgot, akkor valóban mondhatjuk, hogy négyük közül Kína van középen.

kerülhet konfliktusba más ázsiai hatalmakkal, mint az USA. Az USA szomszédságában ezzel szemben egész Észak- és Közép-Amerikában nincs olyan állam, amelynek önálló nagyhatalmi tudata lenne, és amely gazdaságilag, katonailag, vagy demográfiaiilag akárcsak megközelítené a súlycsoportját. Persze erre mondhatnánk, Ázsia nagy- és középhatalmainak az USA-val is vannak érdekellentéteik. Csakhogy az ázsiai hatalmak egymás közti vitái éppen a közvetlen szomszédság miatt gyakran messzire nyúló történelmi gyökerekkel és jelentős érzelmi töltettel rendelkeznek, így sokkal nehezebb esetükben kompromisszumra jutni vagy taktikai engedményeket tenni, mint például ha két nagyhatalom érdekellentéte egy mindkettőtől távol fekvő, harmadik országban megszerzendő gazdasági előnyöket érint. Ez különösen az érintett országok saját közvéleményével kapcsolatban fontos tényező.

Stratégiai szempontból is, ha egy országnak a közvetlen szomszédja egy másik nagyhatalom és annak teljes arzenálja közvetlenül a határon áll, akkor ez sokkal közvetlenebb stratégiai kihívást jelent, mint egy olyan nagyhatalom, amelytől óceánok választják el.

Ilyen téren Kína tulajdonképpen nem csak India, és Japán, de még Oroszország esetében is hátránnyal indul az USA-val szemben. Hiszen mind a saját közvélemény, mind pedig tényleges gazdasági és stratégiai érdekek szempontjából sokkal inkább engedheti meg magának az USA, hogy Ukrajnában vagy a Kaukázus térségében taktikai engedményeket tegyen Oroszországnak, mint Kína a számára fontos energiaforrást jelentő Közép-Ázsia vagy Mongólia kérdésében.

Arra jutottunk tehát, hogy az USA és Kína versengésében az európai történelemből is jól ismert kontinentális erőegyensúly modell körvonalai kezdenek kirajzolódni, amelynek földrajzi kereteit egy számos versengő hatalomnak otthont adó kontinens (akkor Európa, ma Ázsia) és egy vele szomszédos, egyetlen tengeri hatalom által lefedett „sziget” (akkor a Brit-szigetek, ma Észak-Amerika) adják. A kontinentális hatalmak egymással való, gyakran kényelmetlenül közeli szomszédsága óhatatlanul érdekellentétekhez vezet, ezt pedig a tengeri hatalom (akkor Nagy-Britannia, ma az

USA) arra használja fel, hogy a kontinens legerősebb hatalmát (a 18.-19. századi Európában korszaktól függően a Lajosok Franciaországa, a cári Oroszország vagy a Vilmosok Németországa, ma Kína) az azzal vitákban álló kisebb hatalmak segítségével tartsa sakkban.

Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy a kontinentális erőegyensúly modellje sokkal inkább egy, a földrajzi elhelyezkedésből adódó automatizmus, mintsem egy, a szereplők akarata által létrehozott rendszer. Akkor is nagy valószínűséggel működésbe lép, ha a kontinens legerősebb államára egyébként kifejezetten visszafogott külpolitika jellemző, így a szigetország nem létrehozója, hanem csupán haszonélvezője ennek a folyamatnak.

A rivalizálás intenzitása viszont már nagymértékben függhet a szereplők akaratától és az egyéb (gazdasági, kulturális, társadalmi) tényezőktől. Arra jutottunk, hogy ebből a szempontból viszont ma voltaképpen rendkívül szerencsésnek tekinthetjük magunkat. A globális gazdasági interdependencia, a civilizációs hovatarozásbeli különbségek ellenére közös társadalmi-gazdasági berendezkedés (a piacgazdaság különböző változatai) bizonyos szereplők esetében pedig a még ezeken a tényezőkön felül jelenlévő, kulturális kötelékek által is erősített kelet- és délkelet-ázsiai gazdasági integrációs folyamatok olyan erős mérséklő tényezőket jelentenek, amelyek talán már száz éve nem voltak jelen a nagyhatalmi versengésekben. Ezek a tényezők jelentős mértékben mérséklők, fékezik, tompítják a nagyhatalmak stratégiai játszmáinak intenzitását, ezzel napjaink nemzetközi rendszere sokkal inkább áll közel a 18. századi Európa dinasztikus szolidaritás közös társadalmi-gazdasági berendezkedés és közös ideológiai háttér által mérsékelt, a szereplők által ellenőrzött keretek között tartott játszmáihoz, mint a 20. század antagonisztikus ellentéteihez.

Bibliográfia

Aalto, Pami [2008]: *The EU-Russian Energy Dialogue - Europe's Future Energy Security*.

Ashgate, Aldershot, ISBN: 978-0-7546-4808-6

Atanassova-Cornelis, Elena [2011]: *The Political and Security Dimension of Japan-China Relations: Strategic Mistrust and Fragile Stability*. in: Pacific Focus, Vol. XXVI, No. 2. (August 2011) pp. 165.-187. Center for International Studies, Inha University, Incheon <http://dx.doi.org/10.1111/j.1976-5118.2011.01061.x>

Bailes, Alyson J.K., Dunay Pál, Guang Pan és Troitsky, Mikhail [2007]: *The Shanghai Cooperation Organization*. SIPRI Policy Paper No. 17., Stockholm International Peace Research Institute, May 2007, Stockholm ISSN 1652-0432

Bibó István [1986] : *Az európai egyensúlyról és békéről*. in: Válogatott Tanulmányok, Magvető Könyvkiadó, Budapest pp. 295.-604. ISBN 963-14-0671

Brzezinski, Zbigniew [1997]: *The Grand Chessboard*. Basic Books, Harper Collins Publisher, New York

Brzezinski, Zbigniew [2012]: *Balancing the East Upgrading the West – U.S. Grand Strategy in an Age of Upheaval*. in: Foreign Affairs, Volume 91. No.1. 2012, pp. 97.-104.

Burgos, Sigfrido, és Ear, Sophal [2010]: *China's Strategic Interests in Cambodia: Influence and Resources*, in: Asian Survey, Vol. 50, Number 3, pp. 615-639. University of California Press, ISSN 0004-4687
<http://dx.doi.org/10.1525/as.2010.50.3.615>

Buzan, Barry [2010]: *China in International Society: Is peaceful rise possible?* in: The Chinese Journal of International Politics, Vol. 3, 2010, pp. 5–36
<http://dx.doi.org/10.1093/cjip/pop014>

Chanlett-Avery, Emma és Vaughn, Bruce [2008]: *Emerging Trends in the Security Architecture in Asia: Bilateral and Multilateral Ties Among the United States,*

Japan, Australia and India. CRS Report for Congress, Congressional Research Service, Washington DC

Cha, Victor [2011] ***Complex Patchworks: US Alliances as Part of Asia's Regional Architecture.*** in: Asia Policy, Number 11 (January 2011) 27.-50.
<http://dx.doi.org/10.1353/asp.2011.0004>

Cheah Boon Kheng [2002]: ***Malaysia-The Making of a Nation.*** Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, ISBN 981-230-175-5

Cheng, Dean és Curtis, Lisa [2011]: ***The China Challenge: A Strategic Vision for U.S.-India Relations.*** in: Background, No. 2583, July 18, 2011, The Heritage Foundation

Cheng, Wenli, és Zhang, Dingsheng [2012]: ***A monetary model of China-US trade relations;*** Economic Modelling, 29. pp. 233.-238.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.econmod.2011.10.002>

Chung Chien-peng [2004]: ***The Shanghai Co-operation Organization: China's Changing Influence in Central Asia.*** The China Quarterly, 2004, 180.1: 989-1009.
o. <http://dx.doi.org/10.1017/s0305741004000712>

Chung Chien-Peng [2011]: ***Japan's Involvement in Asia-Centered Regional Forum sin the Context of Relations with China and the United States.*** in: Asian Survey, Vol. 51, No. 3 (May/June 2011), pp. 407-428. University of California Press, ISSN 004-4687 <http://dx.doi.org/10.1525/as.2011.51.3.407>

Csicsmann László [2011]: ***Normalisation through cricket diplomacy? An Analysis of Indo-Pakistani Relations in the 21st Century.*** in: Asian Studies, szerk: Matura Tamás, Magyar Külügyi Intézet, Budapest, pp. 24.-40.

Csoma Mózes [2008]: ***Észak-Korea a kínai szatellit állammá válás útján,*** Külügyi Szemle, 2008/1. pp. 73.-83. MKI Budapest

Daudin, Guillaume, Morys, Matthias és O'Rourke, Kevin H. [2010]: ***Globalization 1870-1914***. in: The Cambridge Economic History of Modern Europe Volume 2. 1870 to the Present. Cambridge University Press, Cambridge ISBN 978-0-521-88203-3 <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511794841.003>

Friedberg, Aaron L. [2012]: ***A Contest for Supremacy: China, America, and the Struggle for Mastery in Asia***. W. W. Norton Limited, ISBN: 0393343898

Friedberg, Aaron L. [2010]: ***Implications of the Financial Crisis for the US-China rivalry***; Survival: Global Politics and Strategy, vol. 52. no. 4. August-September 2010, pp. 31.-54. <http://dx.doi.org/10.1080/00396338.2010.506817>

George, Princy – Venkatshamy, Krishnappa (szerk.) [2012]: ***Grand Strategy for India 2020 and Beyond***; Institute for Defence Studies & Analyses, New Delhi

Gernet, Jacques [2001]: ***A kínai civilizáció története***. Osiris Kiadó, Budapest ISBN: 963-389-111-6

Giustozzi, Antonio, és Matveeva, Anna [2008]: The SCO: ***A regional organization in the making***. in: Working Paper 39, Regional and Global Axes of Conflict, Crisis States Research Centre, LSE, September 2008

Goh, Evelyn [2011]: ***How Japan matters in the evolving East Asian security order***; in: International Affairs 87:4 <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2346.2011.01009.x>

Graver, John W. [2012]: ***The Diplomacy of a Rising China in South Asia***. in: Orbis, Volume 56, Issue 3, Summer 2012, pp. 391-411. <http://dx.doi.org/10.1016/j.orbis.2012.05.007>

Gries, Peter Hayes, Zhang Qingming, Masui Yasuki és Lee Yong Wook [2009]: ***Historical beliefs and the perception of threat in Northeast Asia: colonialism, the tributary system, and China-Japan-Korea relations in the twenty-first century***. in: International Relations of the Asia-Pacific, Volume 9 (2009) pp. 245.-265. Oxford University Press <http://dx.doi.org/10.1093/irap/lcn028>

Hanauer, Larry és Chalk, Peter [2012]: *India's and Pakistan's Strategies in Afghanistan-Implications for the United States and the Region*. Center for Asia Pacific Policy, The RAND Corporation, Santa Monica ISBN 978-0-8330-7662-5

He Baogang [2012]: *Politics of Accommodation of the Rise of China: the case of Australia*. in: Journal of Contemporary China (2012), 21(73), January, pp. 53–70
ISSN 1067-0564 <http://dx.doi.org/10.1080/10670564.2012.627666>

Hong Nong [2011]: *ASEAN+1 Regime in the South China Sea: A Review for the Past and A Prospect for the Future*. in: The South China Sea Reader – Papers and Proceedings of the Manila Conference on the South China Sea: Towards a Region of Peace, Cooperation and Progress, July 5.-6. 2011, Manila, Phipippines, pp. 109.-125
– A special edition of the National Security Review

Hook, Glenn D. és Son, Key-Young [2013]: *Transposition in Japanese state identities: overseas troop dispatches and the emrgence of a humanitarian power? ;*
in: Australian Journal of International Affairs, Vol. 67, No. 1, pp. 35.-54.
<http://dx.doi.org/10.1080/10357718.2013.748274>

Hoshino, Toshiya és Satoh, Haruko [2012]: *Through the looking glass? China's rise as seen from Japan*; Journal of Asian Public Policy, Vol. 5. No. 2., July 2012, pp. 181.-198. <http://dx.doi.org/10.1080/17516234.2012.678738>

Hoyle, Craig [2013]: *World Air Forces 2013*; Flightglobal Insite, Quadrant House, The Quadrant, Sutton, Surrey

Hoshino, Toshiya és Satoh, Haruko [2012]: *Through the looking glass? China's rise as seen from Japan*; Journal of Asian Public Policy, Vol. 5. No. 2., July 2012, pp. 181.-198. <http://dx.doi.org/10.1080/17516234.2012.678738>

Hughes, Christopher W. [2004]: *Japan's Re-emergence as a 'Normal' Military Power*. Oxford University Press, Oxford <http://dx.doi.org/10.4324/9781315000831>

Hughes, Christopher W. [2007]: *Not quite the 'Great Britain of the Far East': Japan's security, the USA-Japan alliance and the 'war on terror' in East Asia*; Cambridge Review of International Affairs, Volume 20, Number 2, June 2007, pp. 325-338. <http://dx.doi.org/10.1080/09557570701414674>

Hughes, Christopher W. [2009]: *Japan's Remilitarisation*; IISS, London

Hunyadi László [1995]: *A világ vallásföldrajza*. Végeken Kiadó, Budapest

Huntington, Samuel p. [2001]: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, ISBN: 963-07-7084-9

Ikenberry, G. John [2008]: *The Rise of China and the West: Can the Liberal System Survive?* in: Foreign Affairs, Vol. 87 No. 1. (Jan-Feb 2008) pp. 23.-37.

International Crisis Group [2006]: *China and North Korea: Comrades Forever?* Asia Report No. 112, International Crisis Group, February 2006

Introducing Japanese Politics For Foreign Students; [2002] Osaka University of Foreign Studies, 2002

Kang, David C. [2010]: *East Asia Before The West – Five Centuries of Trade and Tribute*. Columbia University Press, New York

Kaplan, Robert. D. [2010]: *Geography of Chinese Power: How Far Can Beijing Reach on Land and at Sea*, Foreign Affairs, May/June 2010, 89, 22.

Kaplan, Robert D. [2009]: *The Revenge of Geography*, Foreign Policy, May/June 2009, 172, pp. 96-105.

Kardon, Isaac B.[2011]: *China and Pakistan: Emerging Strains in the Entente Cordiale*. The Project 2049 Institute, Arlington, Virginia, March 25, 2011

Karl, David J. [2012]: *U.S.-India Relations: The Way Forward*. Foreign Policy Research Institute, <http://dx.doi.org/10.1016/j.orbis.2012.01.012>

Khan, Shamshad A. [2011]: **Japan's New Defence Guidelines: An Analysis**; in: Strategic Analysis, Vol. 35. No. 3, May 2011, pp. 391-395.

<http://dx.doi.org/10.1080/09700161.2011.559967>

Khanh Vu Duc [2013]: *Pyongyang's Race Against the Clock*, Asia Sentinel, 05 April 2013

Khurana, Gurpreet [2008]: *China's 'String of Pearls' in the Indian Ocean and Its Security Implications*. in: Strategic Analysis, Vol.32. No. 1, January 2008 ISSN

0970-0161 <http://dx.doi.org/10.1080/09700160801886314>

Khurana, Gurpreet S.[2009] : *China-India Maritime Rivalry*; Indian Defence Review, Vol. 23:4, October-December 2009

Kissinger, Henry [1998]: *Diplomácia*. Panem-Grafo, Budapest, ISBN 963-545-1997

Kissinger, Henry [2011]: *On China*. The Penguin Press, New York ISBN 798-1-59420-271-1

Kronstadt, K. Alan [2011]: *Pakistan-U.S. Relations: A Summary*. CRS Report for Congress, R41832 Congressional Research Service, Washington DC

Liu Jiang-yong [2012]: *Outlook of Sino-Japan Relations after Abe's Reelection as the Prime Minister of Japan*, in: Northeast Asia Forum, No.2, 2012, pp. 116-133.

Mackinder, H. J. [1904] : *The Geographic Pivot of History*, The Geographical Journal, Vol. 23, No. 4 (Apr., 1904), pp. 421-437

Maddison, Angus [2007]: *Contours of the World Economy, 1–2030 AD. Essays in Macro-Economic History*. Oxford University Press, Oxford

Malhotra, Aditi [2012]: *Indo-Vietnam Relations: An Answer to Sino-Pak Partnership?* in: Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India Vol. 8 No. 1 Summer 2012, pp. 71.-92. ISSN: 0973-3159

<http://dx.doi.org/10.1080/09733159.2012.690292>

Malik, Mohan [2012]: ***India Balances China***; Asian Politics and Policy – Volume 4, Number 3, 2012 Policy Studies Organization, Wiley Periodicals, Inc.

<http://dx.doi.org/10.1111/j.1943-0787.2012.01360.x>

Marketos, Thrassy N. [2009]: ***China's Energy Geopolitics – The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia***. Routledge, London and New York ISBN 13: 978-0-415-45690-6 <http://dx.doi.org/10.4324/9780203894286>

Matusov, Artyom [2007]: ***Energy Cooperation in the SCO: Club or Gathering?*** in: China and Eurasia Forum Quarterly, Volume 5, No. 3 (2007) pp. 83-99.

Narayanan, Raviprasad [2010]: ***China and Myanmar: Alternating between 'Brothers' and 'Cousins'***. China Report 46:3 (2010): pp. 253-265, SAGE Publications Los Angeles, London/New Delhi/Singapore/Washington DC <http://dx.doi.org/10.1177/000944551104600307>

Nye, Joseph S. Jr [2010]: ***American and Chinese Power after the Financial Crisis***; The Washington Quarterly, 33:4, October 2010, pp. 143.-153. <http://dx.doi.org/10.1080/0163660x.2010.516634>

Okamoto Jiro [2011]: ***Institution building for economic integration in East Asia: a brief history***. In: The Economics of East Asian Integraion, Institute od Developing Economies, JETRO, ISBN: 978-0-85793-011-8

Ott, Marvin [2012]: ***Southeast Asia's Strategic Landscape***. SAIS Review vol. XXXII no. 1. (Winter-Spring 2012) pp. 113.-124., The John Hopkins University Press <http://dx.doi.org/10.1353/sais.2012.0003>

Panda, Rajaram [2012]: ***India and Australia: Security Dynamics in the Asia Pacific***; in: Asia-Pacific Review, Vol. 19, No. 1. 2012, pp. 130.-156. <http://dx.doi.org/10.1080/13439006.2012.678626>

Pant, Harsh V. [2012]: ***The Pakistan Thorn in China-India-U.S. Relations***; in: The Washington Quarterly, 35:1, Winter 2012, pp. 83.-95., Center for Strategic and

International Studies, Washington DC,

<http://dx.doi.org/10.1080/0163660x.2012.642294>

Park Jae Jeok [2011]: *The US-led alliances in the Asia-Pacific: hedge against potential threats or an undesirable multilateral security order?* in: The Pacific Review, Vol. 24 No.2 May 2011, pp. 137.-158. ISSN 0951-2748

<http://dx.doi.org/10.1080/09512748.2011.560957>

Paul, Joshy M. [2012]: *India-Japan Security Cooperation; A New Era of partnership in Asia*; Maritime Affairs, Vol. 8 No. 1. Summer 2012, pp. 31-50, National Maritime Foundation of India, New Delhi,

<http://dx.doi.org/10.1080/09733159.2012.690290>

Ross, Robert S. [1993]: *China, the United States, and the Soviet Union – Tripolarity and policy making in the Cold War*. M. E. Sharpe, Inc. New York

Révai Kis Lexikona [1936] szerkesztette: Csekei Varjú Elemér, Révai Irodalmi Intézet kiadása, Budapest

Sen, Amartya [2003]: *A fejlődés mint szabadság*. Európa könyvkiadó, Budapest ISBN: 963-07-73155

Scott, David [2008]: *The Great Power ‘Great Game’ between India and China: ‘The Logic of Geography’*; in: Geopolitics, 13, pp. 1-26. ISSN: 1465-0045

<http://dx.doi.org/10.1080/14650040701783243>

Siddiqi, Rashid Ahmed és Yang Jain [2011]: *About an ‘All-Weather’ Relationship: security foundations of Sino-Pakistan relations since 9/11*. in: Journal of Contemporary China (2011), 20(71), September, pp. 563–579 ISSN 1067-0564

<http://dx.doi.org/10.1080/10670564.2011.587159>

Singh, Bhubhindar [2013]: *Security, Identity, Policymaking Regime and Japanese Security Policy Developmen*. RSIS Working Paper series, S. Rajaratnam School of International Studies, Singapore 2013

Söderberg, Marie (szerk.) [2011]: ***Changing Power Relations in Northeast Asia- Implications for relations between Japan and South Korea***. Routledge, London
<http://dx.doi.org/10.4324/9780203833438>

Soeya Yoshihide, Tadokoro Masayuki, és Welch, David A. [2011]: ***Japan as a 'Normal Country'?-A Nation in Search of Its Place in the World***. Toronto University Press, Toronto ISBN 978-1-4426-4253-9

Spykman, N. J., & Sempa, F. P. (2007). ***America's strategy in world politics: the United States and the balance of power***. Transaction Publishers.

Staniland, Paul [2011]: ***Caught in the Muddle: America's Pakistan Strategy***. in: The Washington Quarterly, Winter 2011
<http://dx.doi.org/10.1080/0163660x.2011.538355>

Suryadinata, Leo [2007]: ***Understanding the Ethnic Chinese In Southeast Asia***. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore

Swaine, Michael D. [2010] : ***China and the "AfPak" Issue***. in: China Leadership Monitor, No. 31., 2010

Swenson-Wright, John [2011]: ***The Limits to 'Normalcy': Japanese-Korean Post-Cold War Interactions***, in: Soeya Yoshihide, Tadokoro Masayuki, és Welch, David A. [2011]: ***Japan as a 'Normal Country'?-A Nation in Search of Its Place in the World***. Toronto University Press, Toronto ISBN 978-1-4426-4253-9, pp. 146-192.

Tadokoro Masayuki [2011]: ***Change and Continuity in Japan's 'Abnormalcy': An Emerging External Attitude of the Japanese Public***, in: Soeya Yoshihide, Tadokoro Masayuki, és Welch, David A. [2011]: ***Japan as a 'Normal Country'?-A Nation in Search of Its Place in the World***. Toronto University Press, Toronto ISBN 978-1-4426-4253-9 pp. 38-71.

Tanner, Murray Scott with Dumbaugh, Kerry B. and Easton, Ian M. [2011]: ***Distracted Antagonists, Wary Partners: China and India and their Security Relations***. CNA Analysis & Solutions, Alexandria, Virginia

Taylor, Brendan [2012]: *Japan and South Korea: The Limits of Alliance*. in: Survival: Global Politics and Strategy, vol. 54. no. 5., October-November 2012, pp. 93.-100. <http://dx.doi.org/10.1080/00396338.2012.728346>

Terada Takashi [2011]: *The United States and East Asian Regionalism: Inclusion-Exclusion Logic and the Role of Japan*. in: A Pacific Nation: Perspectives on the US Role in an East Asia Community, pp. 95.-118. Japan Center for International Exchange

Tin Maung Man Than [2003]: *Myanmar and China: A Special Relationship?* In: Southeast Asian Affairs, Volume 2003, pp. 189.-210, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore <http://dx.doi.org/10.1355/seaa031>

Virmani, Arvind [2005]: *A Tripolar Century: USA, China and India* ; Working Paper no. 160, Indian Council on International Economic Relations, New Delhi

Waltz, Kenneth [1979]: *Theory of International Politics*. Addison–Wesley Pub. Co. Reading, MA ISBN 0-201-08349-3

Wang Jianwei [2011]: *Chinese Discourse on Japan as a 'Normal Country'*, in: Soeya Yoshihide, Tadokoro Masayuki, és Welch, David A. [2011]: *Japan as a 'Normal Country'?-A Nation in Search of Its Place in the World*. Toronto University Press, Toronto ISBN 978-1-4426-4253-9 pp. 121-145.

Welch, David A.[2011]: *Embracing Normalcy: Toward a Japanese 'National Strategy'*, in: Soeya Yoshihide, Tadokoro Masayuki, és Welch, David A. [2011]: *Japan as a 'Normal Country'?-A Nation in Search of Its Place in the World*. Toronto University Press, Toronto ISBN 978-1-4426-4253-9, pp. 16-37.

White, Hugh [2012]: *The China Choice- Why America Should Share Power*. Black Inc. Collingwood, ISBN 9781863955621

Wilhelmsen, Julie és Flikke, Geir [2011]: *Chinese-Russian Convergence and Central Asia*. in: Geopolitics, 16:4, pp. 865.-901. ISSN: 1465-0045 <http://dx.doi.org/10.1080/14650045.2010.505119>

Wilkins, Thomas [2010]: *Japan's alliance diversification: a comparative analysis of the Indian and Australian strategic partnerships*. in: International Relations of the Asia-Pacific, Volume 11 (2011) pp. 115.-155. Oxford University Press

<http://dx.doi.org/10.1093/irap/lcq022>

Yan Xuetong és Qi Haixia [2012]: *Football Game Rather Than Boxing Match: China-US Intensifying Rivalry Does not Amount to Cold War*; The Chinese Journal of International Politics, 2012 <http://dx.doi.org/10.1093/cjip/pos007>

You Ji [2011]: *Dealing with the „North Korea dilemma”: China's Strategic Choices*. RSIS Working Paper. No. 229, S. Rajaratnam School of International Studies, Singapore

Zhao Suisheng [2012]: *Shaping the Regional Context of China's Rise: how the Obama administration brought back hedge in its engagement with China*. in: Journal of Contemporary China (2012), 21(75), May, pp. 369.-389. ISSN 1067-0564
<http://dx.doi.org/10.1080/10670564.2011.647428>

Internet:

1958: the Chinese Volunteer Army returns home, China.org.cn, October 24, 2007
<http://www.china.org.cn/english/congress/229553.htm>

China Profile [2011] http://www.china-profile.com/data/fig_fdi_3.htm

CIA [2013] <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

Демоскоп Weekly [2013] http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=5

Globalsecurity.org www.globalsecurity.org

IMF [2012] *World Economic Outlook Database, April 2012* International Monetary Fund, 2012 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/index.aspx>

Japan Elections 2012: ***LDP Wins Majority In Parliamentary Elections*** – Huffington Post, 2012

http://www.huffingtonpost.com/2012/12/16/japan-elections-2012-ldp-wins_n_2310527.html

Asia Sentinel [2013]: ***Japanese Jump Start***; Asia Sentinel, 2013 február 12.
http://www.asiasentinel.com/index.php?option=com_content&task=view&id=5175&Itemid=378

Ministry of Commerce, People's Republic of China [2013]
<http://english.mofcom.gov.cn/article/statistic/>

Perrett, Bradley [2012]: ***Japan Aims To Launch F-3 Development In 2016-17***;
http://www.aviationweek.com/Article.aspx?id=/article-xml/AW_10_22_2012_p24-507747.xml

Scheineson, Andrew [2009]: ***The Shanghai Cooperation Organization***.
Backgrounders, Council on Foreign Relations: <http://www.cfr.org/international-peace-and-security/shanghai-cooperation-organization/p10883>

South Koreans want USA troops to leave; Angus Reid Public Opinion- The Poll Archive http://www.angus-reid.com/polls/15427/south_koreans_want_us_troops_to_leave/

Support for keeping USA bases in Japan grows as China and North Korea are seen as threats. AP-GfK közvéleménykutatás, 2011 szeptember <http://ap-gfkipoll.com/featured/ap-gfk-poll-support-for-keeping-us-bases-in-japan-grows-as-china-nkorea-seen-as-threats>

The Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan [2009] ***The results of the national population census in 2009***.
http://www.eng.stat.kz/news/Pages/n1_12_11_10.aspx

The Wall Street Journal [2012]
<http://online.wsj.com/article/SB10001424052970203753704577254794068655760.html>

United Nations [2013] *World Population Prospects, the 2012 Revision* – United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, Population Estimates and Projections Section <http://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm>

Hivatkozott interjúk és előadások

Előadások:

Thaun Tung és Tin Maung Maung Than [2011]: *Myanmar: Emerging From the Twilight Zone?* Institute of Southeast Asian Studies, Szingapúr, 2011. október 20. A szerző írásos beszámolója az előadásról közölve: Grotius, 2011. november 3.

Zhao Suisheng [2011]: *US Leadership in East Asia: The Obama Administration's Policy Adjustment to Shape the Regional Context of China's Rise*, Institute of Southeast Asian Studies, Szingapúr, 2011. október 10. A szerző írásos beszámolója az előadásról közölve: Grotius, 2011. november 3.

Interjúk:

Besemers, John [2012]: november 1, Canberra

Okamoto, Jiro [2012]: 2012 október 30, Canberra

Táblázatmelléklet az esettanulmányhoz

1. táblázat- Japán légi hadereje globális összehasonlításban, a legnépesebb valamint katonailag legjelentősebb ázsiai országokkal, valamint a világ néhány egyéb jelentősebb légierőjével összehasonlítva. (A táblázat saját számításokat tartalmaz, a Hoyle [2013] által megadott típusok és darabszámok besorolásával.)

	negyedik és ötödik generációs sugárhajtású harci gép	harmadik generációs sugárhajtású harci gép	második generációs sugárhajtású harci gép	stratégiai bombázó
USA	2322	0	0	163
Oroszország	855	323	0	172
Kína	610	293	419	134
India	336	118	152	0
Tajvan	265	29	0	0
Franciaország	243	0	0	0
Izrael	243	0	0	0
Szaúd-Arábia	229	0	0	0
Japán	216	80	0	0
Németország	199	23	0	0
Dél-Korea	189	241	0	0
Egyiptom	184	170	103	0
Nagy-Britannia	179	0	0	0
Törökország	179	152	0	0
Olaszország	164	0	0	0
Görögország	157	69	0	0
Svédország	155	0	0	0
Ukrajna	152	25	0	0
Kazahsztán	97	40	0	0
Üzbegisztán	89	30	0	0
Szingapúr	84	26	0	0
Ausztrália	79	0	0	0
Hollandia	74	0	0	0
Irán	72	100	18	0
Észak-Korea	69	56	449	0
Lengyelország	68	38	0	0

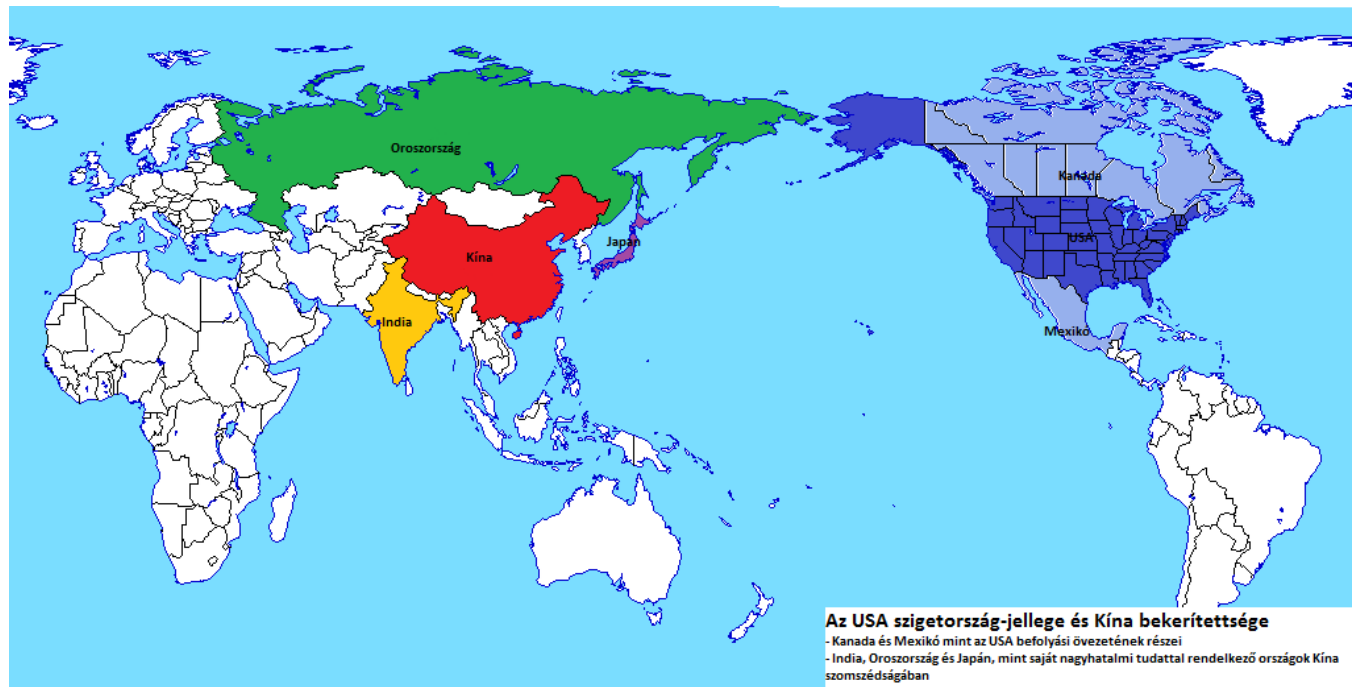
Pakisztán	66	226	69	0
Brazília	61	43	0	0
Thaiföld	60	45	0	0
Finnország	54	0	0	0
Spanyolország	53	74	0	0
Belgium	49	0	0	0
Malajzia	49	10	0	0
Szíria	48	215	217	0
Szerbia	48	11	0	0
Norvégia	47	0	0	0
Indonézia	41	8	0	0
Vietnam	29	38	144	0
Burma/Mianmar	19	24	22	0
Banglades	8	23	8	0
Fülöp-szigetek	0	12	0	0

2. táblázat –Japán tengeri hadereje regionális összehasonlításban (Globalsecurity [2013])

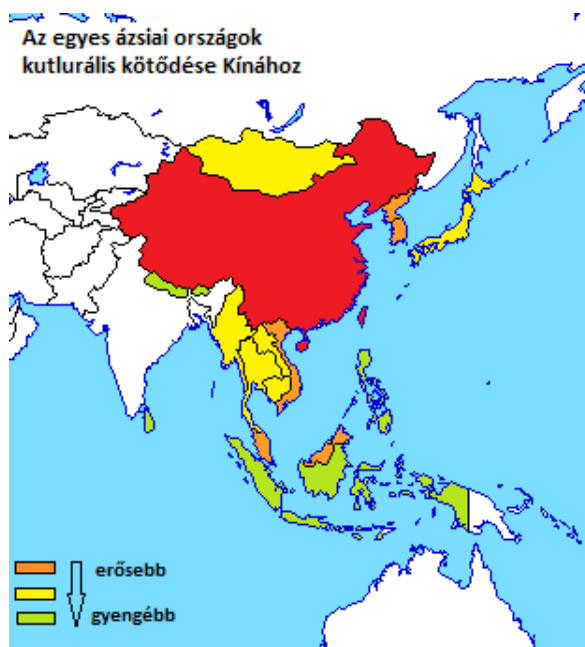
haditengerészet	repülőgép anyahajók	"helikopter- anyahajók" (elsősorban tengeralattjáró -elhárítás)	egyéb nagy rombolók	fregattok és korvettek	kisebb, part menti hajók	tengeralatt- járók	tengerészeti harci helikopterek (elsősorban tengeralattjáró -elhárítás)
Észak-Korea	0	0	0	8	~300	~90	0
Dél-Korea	0	0	10	37	~250	23	24
Japán	0	4	8	36	~400	16	155
Kína	1	0	26	47	~450	63	50

Térképmelléklet

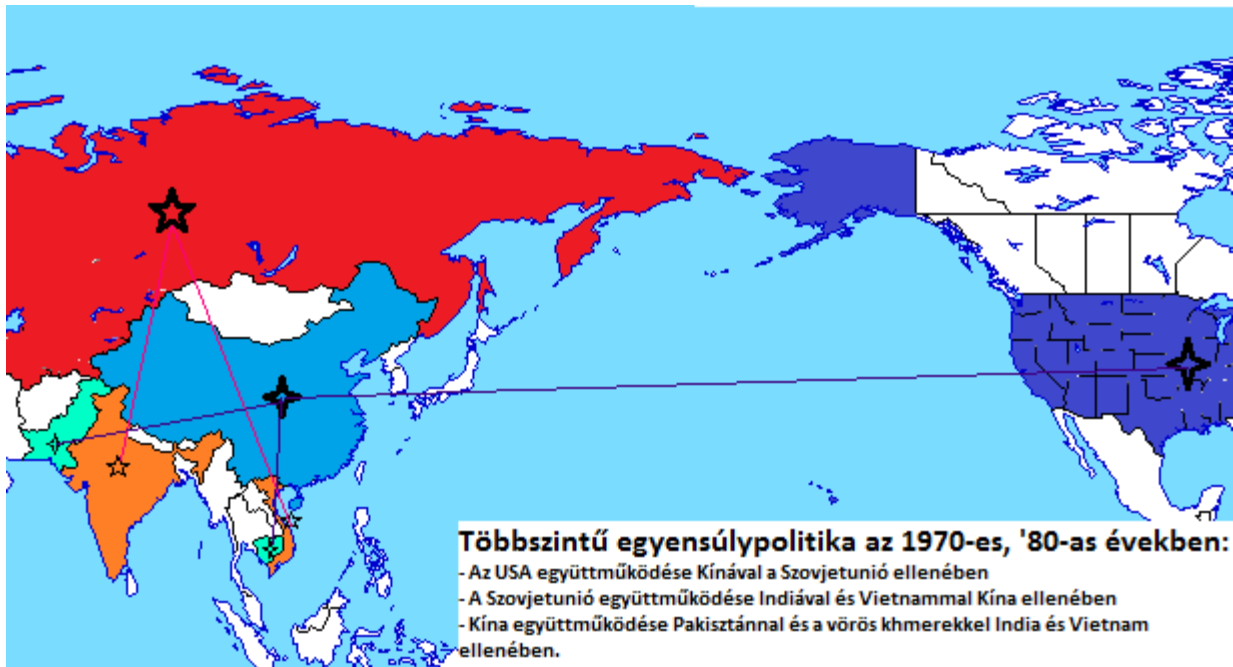
1. Térkép (lásd 8.-11. o.)

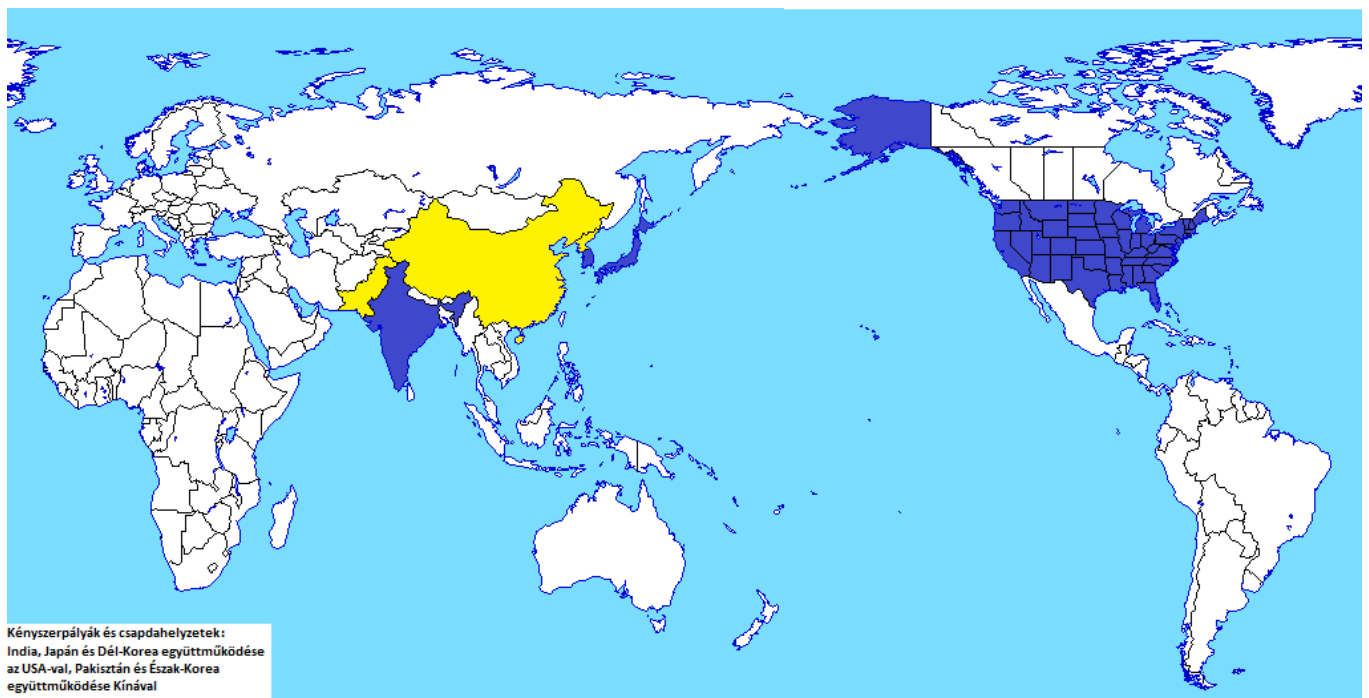
2. Térkép (lásd 38.-46. o.)

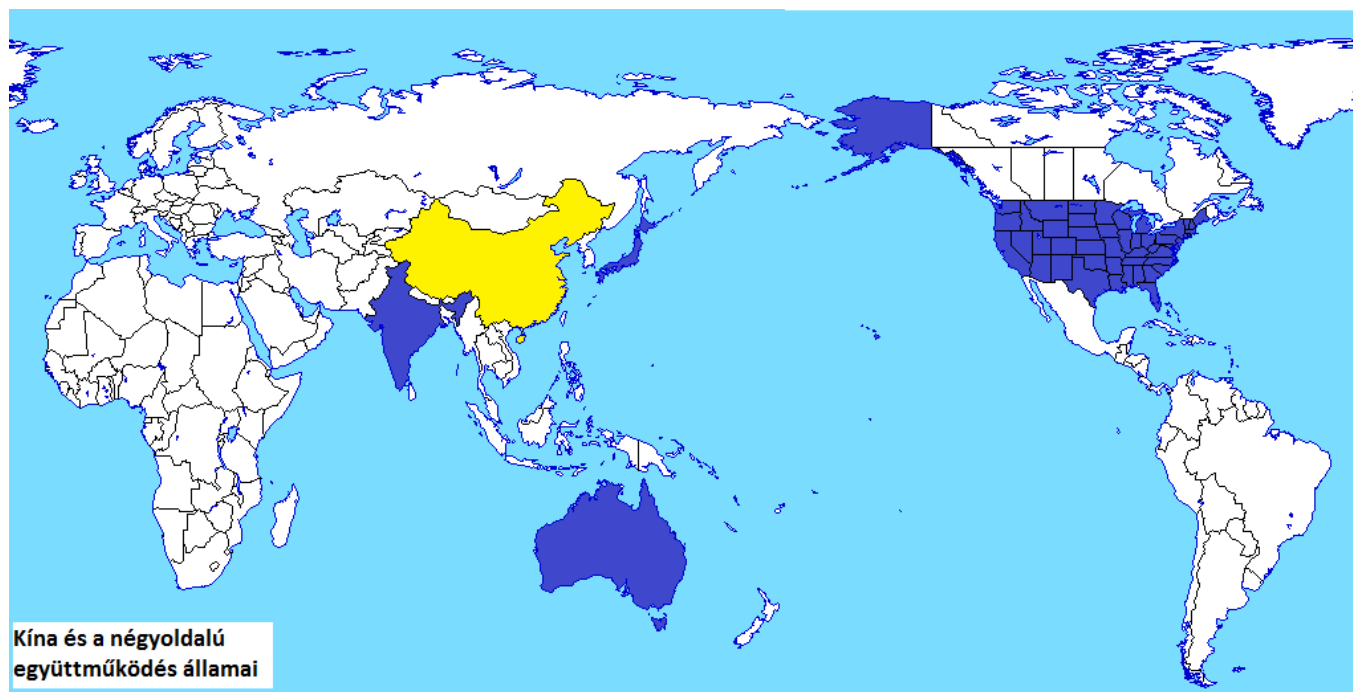
3. Térkép (lásd 34. o.)

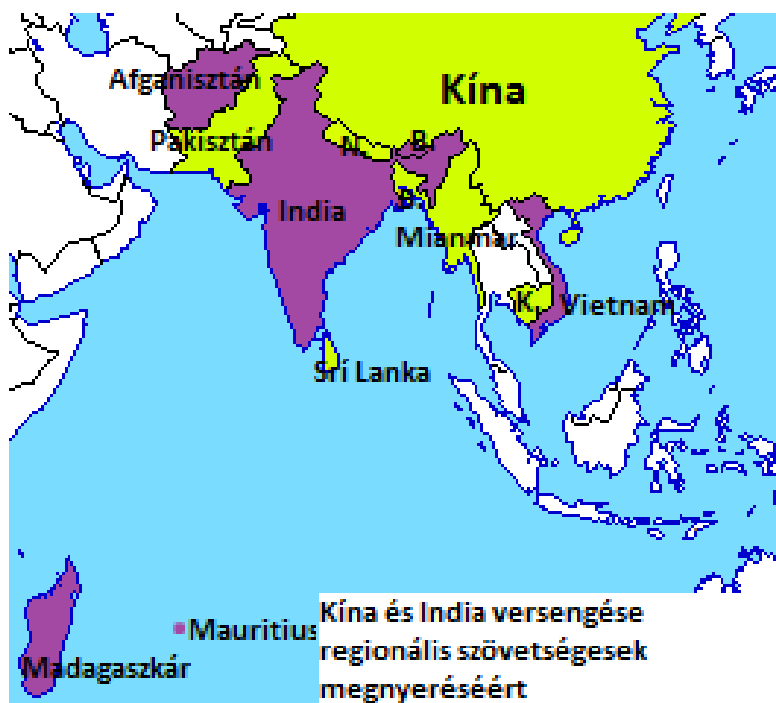
4. Térkép (lásd 46.-77.o.)

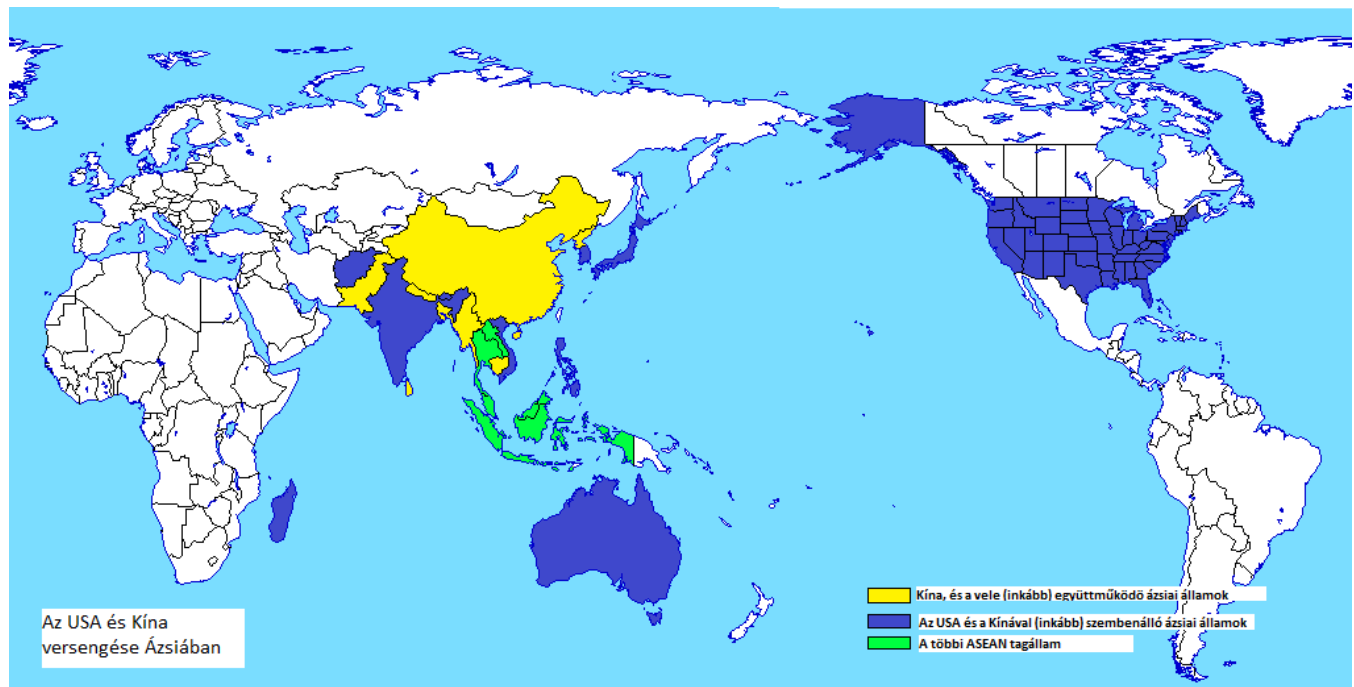
5. Térkép (lásd 46.-77.o.)

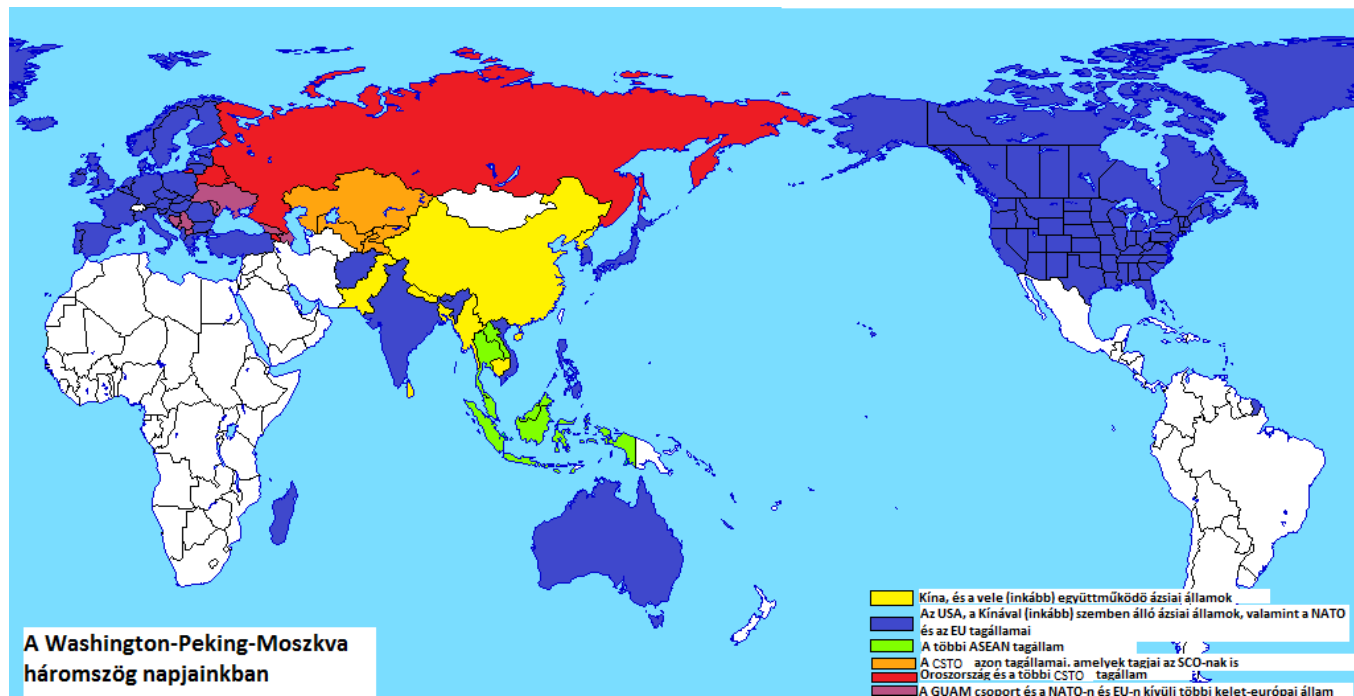
6. Térkép (lásd 47.-58. o.)

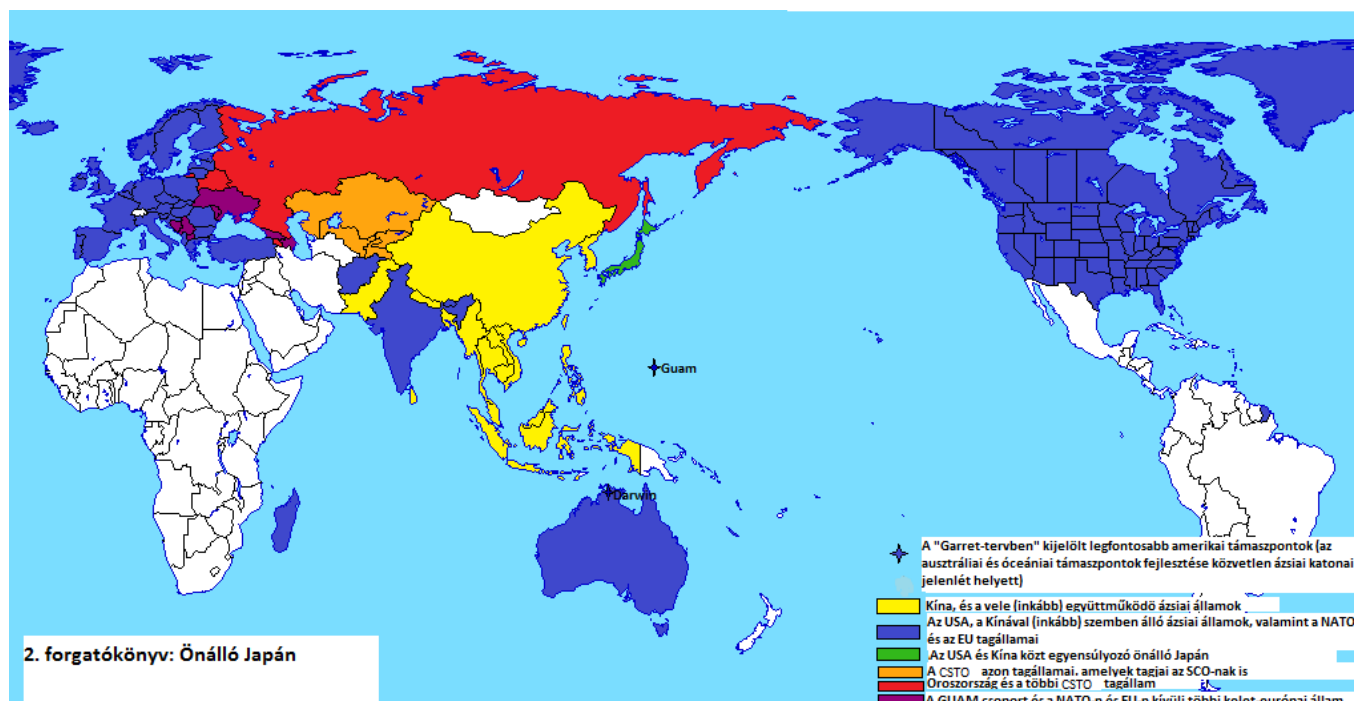
7. Térkép (lásd 77.-80.o.)

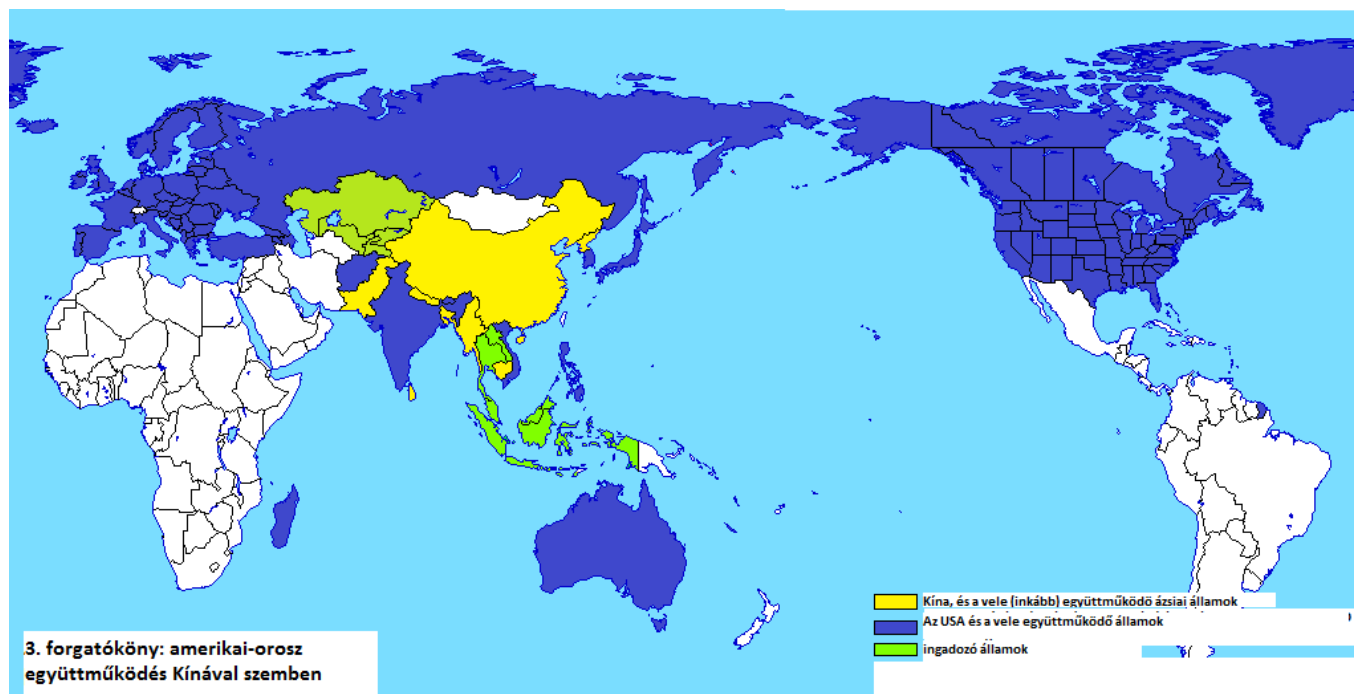
8. Térkép (Mai helyzet és ennek folytatása, mint a legvalószínűbb forgatókönyv lásd 80.-100. o., 159.-185.o.)

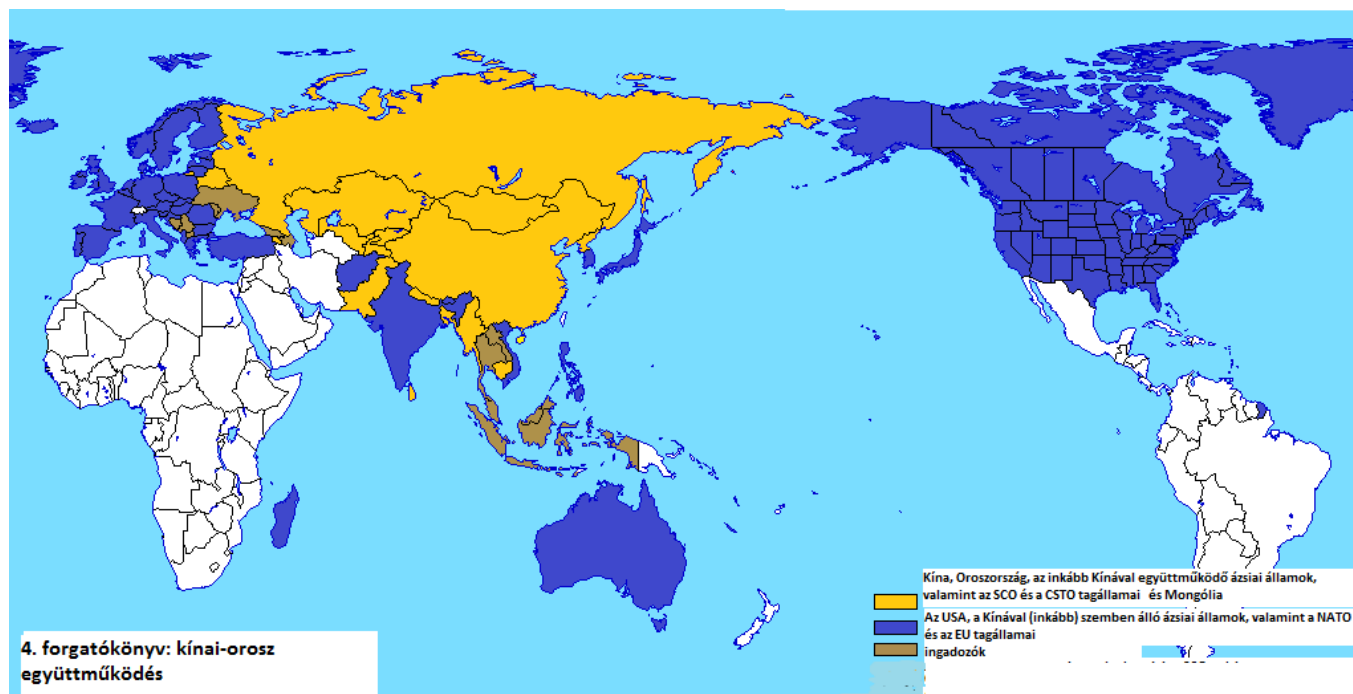
9. Térkép (kevésbé valószínű forgatókönyvek, lásd „Garret-terv”: 23. o., 2. forgatókönyv: 180.o.)

10. Térkép (kevésbé valószínű forgatókönyvek, lásd 181. o.)

11. Térkép (kevésbé valószínű forgatókönyvek, lásd 182. o.)

12. Térkép (lásd 165.o.)

